

**RUOTUJAKOLAITOS TILALLISENA ORGANISAATIONA
VARSINAIS-SUOMESSA 1700-LUVUN LOPULLA**

Santeri Aikio
Maisterintutkielma
Historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
25.4.2023

Perheelleni, ystäväilleni ja opettajilleni.

*Kiitokset Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitokselle
mitä parhaimmasta opiskelu- ja tutkimusympäristöstä, sekä
Svenska litteratursällskapet i Finlandille rahallisesta tuesta.*

*Svenska litteratursällskapet i Finland har stött denna uppsats med
medel ur Holger Frykenstedts stipendiefond.*

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos historian ja etnologian laitos
Tekijä: Santeri Aikio	
Työn nimi: Ruotujakolaitos tilallisena organisaationa Varsinais-Suomessa 1700-luvun lopulla	
Oppiaine: historia	Työn laji: maisterintutkielma
Aika: 25.4.2023	Sivumäärä: 103
Tiivistelmä: <p>Ruotujakolaitoksen tilallista rakennetta ja tilan vaikutuksia esimerkiksi joukkojen kokoontumiseen tai sotilaiden ja siviiliväestön vuorovaikutukseen ei ole aiemmassa historiantutkimuksessa juurikaan selvitetty. Päällystön puustellien ja sotilastorppien sijainteja on mahdollista kartoittaa historiallisen karttamateriaalin avulla.</p> <p>Tutkielmassa analysoidaan tilallisten piirteiden vaikutusta ruotujakolaitoksen toimintaan sekä sotilaiden rooliin paikallisyhteisössä 1700-luvun lopun Varsinais-Suomessa. Tutkimuksen kohteena ovat Turun jalkaväkirykmentin ja Henkirakuunarykmentin henkikomppaniat, joiden puustellien ja torppien sijaintien kautta pureudutaan järjestelmän tilalliseen rakenteeseen. Lähdeaineistoina käytetään historiallisia karttoja ja komppanioiden pääkatselmusrullia vuosilta 1775–1795. Tärkeimpinä menetelminä ovat kartallistaminen ja kartta-analyysi.</p> <p>Varsinais-Suomen alueen merkitys puolustuksen kannalta oli kustavilaisella ajalla toimia tukialueena, jolta sotaväki piti saada nopeasti kokoon ja sotatoimialueelle. Alueen maantieverkko muodosti liikenneinfrastruktuurin, joka mahdollisti sotaväelle marssimisen varsin pikaisesti. Torppien ja puustellien sijoittelu oli suunniteltu osin tätä tehtävää silmällä pitäen. Virkatalot ja korpraaliruodut muodostivat myös rauhan ajan johtamispajkojen verkoston, joka tehosti viestintää ja joukkojen kokoontumista. Jopa rivisotilaiden torpat oli usein sijoitettu tavoitettavuuden ja kokoontumisen kannalta optimaalisella tavalla.</p> <p>Tilallisilla tekijöillä oli vaikutusta myös paikallisyhteisöjen rakenteeseen. Sotilastorpat sijaitsivat toisinaan rykelminä muodostaen omia pienisyhteisöjään siviiliväestön keskelle. Silti ruotujakolaitos integroi sotilaita paikallisyhteisöön, eikä konflikteja siviilien ja sotilaiden välillä juurikaan ilmennyt. Korpraalikunnat harjoittelivat kirkolla ja komppaniokokouksia pidettiin ympäri maaseutua sopivilla paikoilla, eli sotaväki näkyi siviilien arjessa.</p> <p>Aikaisemman tutkimuksen ongelmaksi tunnistama armeijan ukkoutuminen nousi selkeästi esiin katselmusrullissa. Sodan syttyessä tilalle kuitenkin saatiin nopeasti nuoremmat sotilaat. Erityisesti Kustaa III:n vakiinnuttama varamieslaitos edesauttoi miehistön täydentämistä.</p>	
Asiasanat: 1700-luku, ruotujakolaitos, ruotusotilaat, historialliset kartat, tilallinen historia	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto & Svenska litteratursällskapet i Finland	
Muita tietoja: työn pääohjaaja: Kustaa H.J. Vilkuna; ohjaaja: Antti Räihä	

Fakulteten: humanistisk-samhällsvetenskaplig	Institution: institutionen för historia och etnologi
Författare: Santeri Aikio	
Namnet på avhandlingen: Ruotujakolaitos tilallisena organisaationa Varsinais-Suomessa 1700-luvun lopulla	
Ämne: historia	Typ av uppsats: magisteruppsats
Tid: 25.4.2023	Sidor: 103
<p>Abstrakt:</p> <p>Det militära indelningsverkets rumslighet och dess påverkan på mobilisering och interaktion mellan militära och civilbefolkning har knappt forskats tidigare. Det är möjligt att placera officerboställen och soldattorp på kartan och analysera organisationens rumsliga aspekter med hjälp av historiskt kartmaterial.</p> <p>I denna avhandling analyseras indelningsverkets rumsliga drag och deras påverkan i organisationens funktion. Vidare granskas soldaternas roll i lokalsamhället i Egentliga Finland på slutet av 1700-talet med fokus på livkompanier i Åbo läns regemente och yngre Livdragonregemente. Som källmaterial används historiska kartor och kompaniernas generalmönsterrullor från åren 1775–1795. Primära metoder i denna avhandling är kartanalys och historisk kartuppläggning.</p> <p>Egentliga Finland agerade som ett magasin- och rekryteringsområde där regementena bör mobilisera snabbt och marschera ut till krigszon. Vägarna i landskapet gjorde det relativt lätt för armén att marschera österut. Boställena och rotar med en korpral formade ett nät av lednings- och mötesplatser inom lokalsamhälle, vilket gjorde att kommunikation och mobilisering var lättare. Många av soldaternas torp var placerade på ett optimalt sätt för tillgänglighet eller mobilisering.</p> <p>Rumsliga aspekter påverkade också strukturen av lokalsamhällen. Soldattorpen låg ofta nära varandra och formade militära mikrogemenskap inom civilbefolkningen. Trots det integrerade indelningsverket soldater i lokalsamhällen och det fanns inte många konflikter mellan civil- och militärbefolkning. Armén var närvarande i civilbefolkningens vardag: korpralskapen höll träningar på socknarnas kyrkbackar och kompanimöten hölls i lämpliga platser omkring landsbygden.</p> <p>Liksom tidigare forskning har visat var truppernas åldrande manskap ett problem för indelningsverket i fredstid. Detta bekräftas också i de generalmönsterrullor som använts i avhandlingen. När kriget började och regementena mobiliserades hittades också yngre rekryter som snabbt ersatte de äldre soldaterna. Detta främjades av vargeringen som var grundad av kung Gustav III.</p>	
Ämnesord: 1700-talet, indelningsverket, rotesoldater, historiska kartor, rumslig historia	
Förvaringsställe: Jyväskylän universitetet & Svenska litteratursällskapet i Finland	
Andra information: primär handledare: Kustaa H.J. Vilkuna; handledare: Antti Rähkä	

KUVAT JA KUVIOT

Kuva 1: Ote TJR:n henkikomppanian kesäkuussa 1775 pidetyn pääkatselmuksen rullasta.	14
Kuva 2: Ote rekognosointikartan valmiista vuodasta Turun kaupungin ympäristöstä.	18
Kartta 1: Maaston vaikeusasteluokitus Varsinais-Suomen ja Uudenmaan länsiosissa.	30
Kartta 2: Varsinais-Suomen maantieyhteydet Satakuntaan, Hämeeseen ja Uudelle maalle 1700-luvun loppuun mennessä.	31
Kartta 3: Turun jalkaväkirykmentin upseeriston, aliupseeriston ja sotilasvirkamiesten virkatalot 1718–1810.	38
Kartta 4: Henkirakuunarykmentin Varsinais-Suomen komppanioiden upseeriston, aliupseeriston ja sotilasvirkamiesten virkatalot 1718–1810.	39
Kartta 5: Linnoitukset, makasiinit ja harjoitusalueet Turun kaupungin ympäristössä.	41
Kuva 3: Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentin ruotujakokartasta vuodelta 1693 otettu suurennos Turun ympäristöstä.	65
Kartta 6: Rakuunoiden henkikomppanian ruodut korpraalikunnittain värikoodattuina 1775–.	68
Kartta 7: Jalkaväen henkikomppanian ruodut rekognosointikartaston digitaalisen aineiston kattamalla alueella 1775–.	69
Kartta 8: Rakuunakomppanian ruotujen tilanne vuonna 1775.	71
Kartta 9: Rakuunakomppanian tilanne vuonna 1785.	72
Kartta 10: Kevyeksi jalkaväeksi muutetun rakuunakomppanian tilanne vuonna 1795.	73
Kartat 11 (yllä), 12 ja 13 (alla): Jalkaväen ruodut vuosina 1775, 1790 ja 1795.	76
Kartta 14: Jalkaväen henkikomppanian joukkueet ja aliupseerit 1782 ja 1790.	80
Kartta 15: Jalkaväen henkikomppanian joukkueet ja aliupseerit 1795.	81
Kartat 16 (ylempi) ja 17: Jalkaväen ja rakuunoiden ruodut Turusta Hämeeseen ja Uudellemaalle johtavien kuninkaanteiden varsilla.	84
Kuva 4: Kauselan kylän sotamiehenmaiden jakokartta vuodelta 1844.	86
Kuva 5: Suurennos Alakylän ja Pappilan rusthollien sekä Ylikylän tiluksia kuvaavasta isojakokartasta vuodelta 1767.	89
Kuva 6: Suurennos Ravattulan kylän isojakokartasta vuodelta 1764.	90
Kartta 18: Turun jalkaväkirykmentin liikekannallepanon kokoontumispaikat kesäkuun alussa 1788.	96

TAULUKOT

Taulukko 1: Muutokset Varsinais-Suomen alueen rykmenttien nimissä ja rakenteissa 1700-luvulla.	36
Taulukko 2: HRR:n henkikomppanian / TJR:n ratsutilapataljoonan 1. komppanian tilanne pääkatselmuksissa 1775, 1785 ja 1795.	46
Taulukko 3: TJR:n henkikomppanian tilanne pääkatselmuksissa 1775, 1790 ja 1795.	46

LYHENTEET

HRR	Henkirakuunarykmentti
TJR	Turun (läänin) jalkaväkirykmentti

SISÄLLYS

1	RUOTUJAKOLAITOS HISTORIAN TUTKIMUSKOHTEENA	1
1.1	Tutkimuksen aihe ja aikaisempi tutkimus	1
1.1.1	Ruotujakolaitoksen käsitteistö ja aiempi tutkimus.....	3
1.1.2	Sotilaskartografia ja puolustussuunnitelmat historian tutkimuksessa.....	7
1.2	Tutkimustehtävä	9
1.3	Lähdeaineisto.....	12
1.3.1	Pääkatselmusrullat 1775–1795	12
1.3.2	Historiallinen karttamateriaali	15
1.3.3	Muut lähteet ja lähdejulkaisut	20
1.4	Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja menetelmät.....	21
1.4.1	Menneisyyden tilan rekonstruoiminen ja tilallinen historia.....	21
1.4.2	Menetelmät.....	23
2	VARSINAIS-SUOMI SOTILAALLISENA TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ	26
2.1	Varsinais-Suomen strateginen asema osana puolustusta 1700-luvulla	26
2.2	Sotaväen vahvuus ja toiminta Varsinais-Suomessa 1770–1800.....	35
3	KOMPPANIAT RYKMENTIN PERUSYKSIKÖINÄ.....	43
3.1	Henkikomppanioiden henkilöstö ja johtamisrakenne.....	43
3.2	Miesvahvuuden ja miehistöaineuksen kehitys 1775–1795	45
3.3	Ruotujen täyttäminen	51
3.3.1	Varamieslaitoksen vaikutuksia	51
3.3.2	Vakantteja ja volontöörejä.....	54
3.3.3	Korpraaleja, varrontavuoroisia ja musikantteja.....	58
4	TILAN VAIKUTUKSIA SOTAVÄKEEN	64
4.1	Korpraalikunnat rauhan ajan arjen johtamisrakenteina	64
4.2	Sotilaan torppa – verorasitus, elinkeino, strateginen kysymys.....	83
4.3	Sotamies ruodussa – harjoittelu ja liikekannallepano	91
5	RUOTUJAKOLAITOKSEN TILA	98
	LÄHTEET	104

LIITTEET

Liite 1: Sotilasarvot ruotujakoisessa rykmentissä.

1 RUOTUJAKOLAITOS HISTORIAN TUTKIMUSKOHTENA

1.1 Tutkimuksen aihe ja aikaisempi tutkimus

Maisterintutkielma käsittelee ruotujakolaitosta Varsinais-Suomessa 1700-luvun lopulla. Ruotujakolaitos oli Ruotsissa 1600-luvun lopussa käyttöön otettu järjestelmä vakinaisen sotamiehenpidon toteuttamiseksi. Sen perusajatus oli, että maaseudun talolliset maksavat osan veroistaan kruunulle luonnossa varustamalla ja ylläpitämällä sotamiehen armeijaan. 1700-luvun aikana väestö nautti verrattain pitkistä rauhan ajoista, joten sotaväki sen eri kerroksissa ruotusotilaista korkeimpiin upseereihin saakka toimi käytännössä pikemmin maanviljelijän kuin sotilaan ammatissa. Samaan aikaan yhteiskunta kuitenkin näyttäytyi militaristisena: valtion virkamiehistä pääosa oli sotalaitoksen palveluksessa¹.

Kuningas Kustaa III:n valtakausi 1771–1792 oli Ruotsissa uuden sotaintoilun aikaa.² Suuren Pohjan sodan päätteeksi Ruotsi oli menettänyt suurvalta-asemansa ja samalla siirtynyt absolutismista niin sanottuun säätyvallan aikaan tai vapauden aikaan (1721–1772), jolloin ylintä valtaa käyttivät valtiopäiväsäädät.³ Aikakauden Euroopassa omintakeinen hallitusmuoto oli ennen muuta ulkovaltojen etu, sillä varhaismodernin ajan kontekstissa tavallisesti vahva hallitsija oli vahvan valtion merkki.⁴ Elokuussa 1772 kuningas onnistui

¹ Artéus 1982 käsittelee Ruotsin valtion militarismia vapauden ajalla 1721–1771. Katso myös Wirilander 1950.

² Kustaa III:n ja hänen poikansa Kustaa IV Adolfin valtakausien muodostamaa ajanjaksoa kutsutaan heidän mukaansa kustavilaiseksi ajaksi. Sitä ennen Ruotsin korkein sotainto oli jonkin aikaa laimeampaa, kun valtakunta oli pärjännyt kehnosti sotakentillä hattujen sodassa 1741–43 ja Pommerin sodassa 1757–62. Yleisesityksinä kustavilaisesta ajasta esim. Alanen 1964 ja Jutikkala & Osmonsalo 1949. Lisäksi Karonen 2008, 404–424. Karosen teoksen kautta löytää Ruotsin vallan ajasta laajemminkin erittäin laajan kirjallisuuskattauksen syväluotaavampaa lukemista varten.

³ Vapauden ajasta vastaavasti Alanen 1963; Jutikkala 1949; Karonen 2008, 332–403.

⁴ Karonen 2008, 405–407. Hallitusvallan jääminen heikoksi oli keskeisin Ruotsin ja Englannin valtiopäivähallinnon erottava tekijä, jota on pidetty suurena syynä järjestelmän epäonnistumiselle Ruotsissa.

armeijan tuella ja suurvalta-ajan yksinvaltiutta ihannoineen propagandan avulla keskittämään vallan itselleen riitaisilta säädyiltä.

Yksinvaltaisena kuninkaana Kustaa III oli teatraalinen ja ihanoi suurvallan perustaneita Vaasa-sukuisia hallitsijoita. Sota oli hänelle päämäärä, jonka toteuttamista varten piti vain löytää oikea tilaisuus.⁵ Ainakin 1780-luvun alusta saakka sota oli kuninkaan ulkopolittisena tavoitteena, jonka kohteena pidettiin ensin Norjaa.⁶ Hallitus kautensa aikana hän uudisti sotalaitosta ja pyrki parantamaan sen tilaa etenkin valtakunnan itäisessä osassa, meren takaisessa Suomessa, joka oli suurvallan luhistuttua aiempaa selvemmin idän uhan alainen⁷. Kustavilaisella ajalla esimerkiksi maantieverkostoa kehitettiin Itä-Suomen suunnalla voimakkaasti, joidenkin tahojen vastustuksesta huolimatta.⁸ Sotaväen kannalta keskeisin uudistus oli kiinteän varamieslaitoksen vakiinnuttaminen, jossa ruodut velvoitettiin rekrytoimaan varsinaisten sotamiesten ohella myös varamiehiä, joista muodostettiin omat joukkonsa vastaavilla järjestelyillä kuin varsinaiset rykmentit. Varamieslaitos kasvatti armeijan kokoa merkittävästi.⁹

Ruotsissa sotaväki värvättiin 1700-luvulla pääosin ruotujakolaitoksen kautta.¹⁰ Maaseudun talolliset jaettiin kahdesta neljään taloa käsittäviin ruotuihin, jotka maksoivat osan verotaakastaan kruunulle hankkimalla ja ylläpitämällä ratsumiehen tai jalkaväen sotilaan armeijaan. Sotamiehille rakennettiin ruodun maille torpat pienine maatilkkuihin hengen pitimiksi, joten ruotusotilaista muodostui oma ammattikuntansa¹¹ maaseutuväestöön.

⁵ Laaja katsaus Kustaa III:n persoonaan on esimerkiksi Henrika Tandefeltin tutkimus, josta on julkaistu hänen väitöskirjansa (2006) ja siihen pohjautuva, suuremmalle yleisölle suunnattu monografia *Konsten att härska: Gustaf III inför sina undersåtar* (2008). Kuninkaan sankarin viitan tavoittelun merkitystä sodan syynä on kuitenkin kyseenalaistanut Göran Anderberg 2015. Hänen havaintojensa mukaan Kustaa painotti vähintään yhtä paljon myös valtion etua sodan puolesta argumentoidessaan.

⁶ Karonen 2008, 412–413. Kohteena Norja ei toteutunut ennen muuta siksi, että Ruotsin muilta liittolaisilta ei herunut hankkeelle tukea. Venäjä valikoitui kohteeksi, kun se oli sopivasti kiinni kahinoinnissa Ottomaaneja vastaan.

⁷ Näkemys toistuu voimakkaasti etenkin itsenäisyyden alkuvuosikymmenten tutkimuskirjallisuudessa, joissa säätyvalan ajan ja kustavilaisen ajan mittaan laadittuja Suomen puolustus suunnitelmia on perattu. Suomi oli rajamaa, jossa nousevalla Venäjän keisarikunnalla oli intressinsä Pietarin kaupungin turvallisuudennäkökulmasta. Ruotsin näkökulmasta Suomeen kohdistuva uhka tuli idästä tai etelästä meren yli, mutta joka tapauksessa sen muodosti Venäjä. Ruotsia toisaalta uhkasivat viholliset myös lännestä, etenkin Tanskasta. Alanen 1963; Alanen 1964; Juva 1947;

⁸ Tiestö oli kaksiteräinen miekka; sitä pitkin oli vihollisen yhtä hyvä kulkea kuin omienkin joukkojen. Oli tahoja, joiden näkemys mukaan Suomen pitäminen mahdollisimman köyhänä ja takapajuisena oli parasta puolustuspolitiikkaa. Jutikkala (& Osmonsalo) 1949, 604. Teiden suunnittelusta ja toteutuksesta esimerkiksi Viertola 1974, 73–82; Viertola 1980. Lisäksi Nenonen 1999a, b, c ja d käsittelevät kattavasti tieverkon ja liikenteen kehitystä Ruotsinvallan ajalla useista eri näkökulmista.

⁹ Katso esimerkiksi Niemelä 1990, 35–38. Varamieslaitoksen alkuvaiheista ja kehityksestä kohti lopullista Kustaa III:n vakiinnuttamaa mallia katso Juvelius 1924.

¹⁰ Toinen vaihtoehto oli rykmentin värvääminen, jolloin se oli jatkuvassa kasarmimajoituksessa jossain varuskunta-kaupungissa, kuten esimerkiksi Helsingissä Viaporin linnoitustyömailla. Esimerkiksi leskikuningattaren henkirykmentti oli tällainen joukko-osasto. Katso Screen 2010.

¹¹ Termi voi sinänsä kuulostaa yliampuvalta, sillä enemmän osan vuodesta sotilaat viljelivät maata torpparin kaltaisessa asemassa. Kuitenkin heidän elämäänsä rytmittivät tietyt merkkipaalat, jotka olivat ominaisia ainoastaan ruotujakoiselle sotaväelle. Tällaisia olivat esimerkiksi vuotuiset harjoitukset, työkomennukset ja katselmukset. Niistä tarkemmin työn käsittelyluvuissa. Ammatti-identiteetistä kertoo myös se, ettei sotilasnimikkeestä luovuttu edes ruotuarmeijan lakkautuksen jälkeen. Uotila 2014, 82.

Järjestelmä oli eurooppalaisittain ainutlaatuinen, joskin se muistutti nostoväkiarmeijoita, jollaisia muuallakin oli.¹²

Tässä tutkielmassa ruotujakolaitosta lähestytään tilallisena organisaationa, mikä merkitsee huomion suuntaamista fyysisiin olosuhteisiin, joissa järjestelmä toimi. Sotalaitoksen kannalta etäisyydet, kulkuyhteydet, alueellinen infrastruktuuri ja ympäröivä maasto ovat aina olleet ensiarvoisen tärkeitä. 1770-luvulla Ruotsissa oli oivallettu maaston ja tilallisen toimintaympäristön merkitys sodankäynnille siinä määrin, että ryhdyttiin tuottamaan laajoja, yhtenäisiä, sotilastarkoituksia palvelevia karttasarjoja. Myös sotilaskartoituksen kehityksestä on annettava kunniaa Kustaa III:lle, joka valtuutti laajat kartoitukset Etelä- ja Itä-Suomessa.¹³ Kartografian kehitys ja kartoitushankkeissa syntyneet kartat mahdollistavat karttoja hyödyntävän tilallisen tutkimuksen.

Sotaväki on aina enemmän tai vähemmän vuorovaikutuksessa sitä elättävän siviiliyhteiskunnan kanssa. Ruotujakolaitoksen ominaispiirteenä oli armeijan laaja levittäytyneisyys siviiliväestön sekaan niin alueellisesti kuin yhteiskunnallisestikin. Tutkielmassa tarkastelen ruotujakolaitosta erityisesti Turun seudulla. Huomiota kiinnitetään sotilastorppien ja päällystön virkatalojen sijaintiin niin järjestelmän toiminnan kuin paikallisyhteisön rakenteen näkökulmista. Varsinais-Suomi oli 1700-luvun yhteiskunnassa Suomen tiheimmin asuttua aluetta, mikä käy hyvin selvästi ilmi esimerkiksi Eino Jutikkalan *Suomen historian kartaston* asutuksen jakautumista 1749 kuvaavasta yleiskartasta.¹⁴ Asutustiheys loi alueelle painoarvoa merkittävänä resurssien lähteenä, mutta lisäksi yhteydet Ruotsiin ja maasto-olosuhteet vaikuttivat maakunnan strategiseen merkitykseen.

Ruotujakolaitokseen on suuntautunut aiemminkin laajaa tutkimuksellista mielenkiintoa, mutta tilalliset näkökulmat eivät ole olleet tutkimuksen keskiössä. Tuorempi tutkimus on myös käsitellyt enimmäkseen Hämeen ruotusotilaita.¹⁵ Ennen tutkimustehtävän, rajausten ja metodin tarkempaa esittelyä käsittelen tiiviisti ruotujakolaitoksen luonnetta sekä 1700-luvun ruotsalaista sotilaskartografiaa ja koskevaa aiempaa tutkimusta. Teksti on järjestetty siten, että pääosin leipätekstissä käsitellään ilmiötä ja alaviitteissä kirjallisuutta.

1.1.1 Ruotujakolaitoksen käsitteistö ja aiempi tutkimus

Ruotujakolaitoksen (ruots. *indelningsverket*) ajatus oli ylläpitää vakituista armeijaa maksamalla sotilaille ja päällystölle palkka luontaisetuina.¹⁶ Sen oli tarkoitus korjata joitain

¹² Niemelä 1990, 31.

¹³ Nämä kartat on julkaistu kahdesti Kuninkaan kartaston nimellä painettuna kartastona, Alanen & Kepsu 1989 sekä Harju 2012. Lisäksi erillishankkeina tuotetut tie- ja merikartastot on julkaistu omina karttakirjoinaan: Harju 2010 ja Harju 2009.

¹⁴ Katso esimerkiksi vuoden 1749 asutuksen jakaantumista kuvaava kartta teoksessa Jutikkala 1959, 20.

¹⁵ Esimerkiksi Niemelä 1990 ja Vuorimies 2015.

¹⁶ Niemelä 1990, 31. Järjestelmän edeltäjänä voidaan pitää 1600-luvulla syntynyttä sijaissotilasjärjestelmää, joka syntyi reaktiona väenottojen yhteydessä suoritettuihin pakko-ottoihin. Sen ajatuksena oli,

aikaisempaan väenottojärjestelmään liittyneitä ongelmia, kuten korkeaa karkuruutta tai sota-aikoina paikoitelleen suorastaan tuhoisaksi äitynyttä vaikutusta alueen demografialle; pahimmillaan nuoret, värväysikäiset miehet saattoivat loppua joistain pitäjistä kokonaan, kun heidät värvättiin sotakentille, joilta harva palasi.¹⁷ Ruotujakolaitos pyrki sitouttamaan sotamiehiä tehtäväänsä siten, että jokainen sotilas sai elannokseen torpan viljeltäväksi.

Ruotujakolaitoksen alle on tutkimusperinteen saatossa vaihtelevasti katsottu kuuluvaksi sekä 1600-luvun alkupuolella muodostunut niin sanottu vanhempi jakolaitos, että Kaarle XI:n (1655–1697) uudistusten myötä perustettu nuorempi jakolaitos.¹⁸ Nämä erosivat siten, että vanhemmassa jakolaitoksessa väestö jaettiin noin 10 miestä käsittäneisiin ruotuihin, joista kutakin kohden piti asettaa yksi ratsumies. Tilallinen saattoi olla palveluksessa itse tai hankkia sijaisen.¹⁹ Sotilaan ylläpidosta vastasi kruunu. Kaarle XI:n uudistetussa ruotujakolaitoksessa väestön sijaan talot jaettiin ruoduiksi, jotka asettivat miehen armeijaan ja vastasivat myös miehen ja ratsun ylläpidosta.²⁰ Tavallisesti ruotujakolaitoksesta puhuttaessa tarkoitetaan nykyään juuri nuorempaa jakolaitosta, kuten tässäkin tutkielmassa.

Järjestelmä koostui ratsuväen ja jalkaväen sotamiehenpidosta sekä upseerien, aliupseerien ja sotilasvirkamiehistön palkkauksesta. Jalkaväkeä ei ruotujakolaitoksen tiukan, etenkin ruotsalaisessa tutkimuksessa esiintyvän määritelmän merkityksessä katsota siihen kuuluvaksi, vaan puhutaan erikseen vakituisesta sotamiehenpidosta (*det ständiga knäkthållet*).²¹ Tässä tutkielmassa käsitettä lähestytään laveamman määritelmän kautta, ja jalkaväkisotilaat nähdään ruotumiehinä siinä kuin ratsumiehetkin. Tämä on ollut melko yleinen käytäntö suomalaisessa ruotujakolaitosta koskevassa tutkimuksessa muutenkin.

Nimitys ruotujako viittaa itse jakotoimituksen toteutukseen. Verovelvolliset talot jaettiin jakotoimituksissa maksukykynsä mukaan veroyksiköihin, ruotuihin²², joista kukin varusti yhden sotilaan jalka- tai ratsuväkeen. Yksi ruotu käsitti eri alueilla eri määrän ruotutaloja, Varsinais-Suomessa tyypillisesti kahdesta kolmeen, Itä-Suomessa keskimäärin neljä tilaa. Alueelliset erot johtuivat siitä, että järjestelmä otettiin käyttöön talonpoikien siunauksella, ja nämä suostuivat sotamiehenpitoon eri alueilla erilaisin ehdoin. Pohjanmaalla sota-väenotosta siirryttiin ruotujakolaitokseen vasta 1733, kun talonpojat siihen viimein suostuivat²³. Ratsuväen ruotutaloista käytettiin erillisnimitystä ratsutila eli rustholli (*rusthåll*) ja

että etuoikeutetut ryhmät, kuten talolliset, hankkivat sijaisia välttyäkseen itse joutumasta armeijan rulliin. Aihetta on perusteellisesti tutkinut Mikko Huhtamies väitöskirjassaan Huhtamies 2000.

¹⁷ Jutikkala 1958, 206; Katso myös Villstrand 1992.

¹⁸ Vanhemman jakolaitoksen voidaan katsoa jossain mielessä syntyneen jo Kustaa Vaasan valtakaudella, 1550-luvun lopulla, katso Ericson 2002, 14–15. Suomessa vanhempaa jakolaitosta on erityisesti tutkinut Pylkkänen 1996.

¹⁹ Sijaissotilasjärjestelmästä Huhtamies 2000.

²⁰ Ruotujakolaitoksen käsitteenmäärittelystä katso erityisesti Pylkkänen 1996, 264–273 (liite 9).

²¹ Thisner 2014, 21. Ruotsissa tällä vuosituhannella merkittäviä tutkimuksia ruotu- ja määräjakoilaitoksiin ovat laatineet Fredrik Thisner (2007 ja 2014) sekä Ericson 2002.

²² Käsitettä *ruotu* käytettiin muissakin kuin sotilaallisissa yhteyksissä, esimerkiksi köyhäinhoidossa puhuttiin ruoduista (*rotéfattig*). Ruotujakolaitos on kuitenkin vakiintunut tarkoittamaan nimenomaan vakituisen sotamiehenpidon toteutuksen yhteydessä tehtyä jakotoimitusta. Nykypäivässäkin ruotsinajan sotalaitoksen perintö elää esimerkiksi Puolustusvoimien julkaiseman *Ruotuväki*-lehden nimessä.

²³ Karonen 2008, 302.

niiden omistajia kutsuttiin rusthollareiksi. Varakkaimmat tilat määriteltiin rustholleiksi, joille osoitettiin tarpeen mukaan aputiloja eli augmentteja jakamaan ratsumiehen varustamisesta koituvia kustannuksia. Augmenttitilat osallistuivat lisäksi ruotutiloina jalkaväkirykmenttien miehittämiseen.²⁴

Sotamiehenpidon ohella upseerien ja aliupseerien palkkaus oli ruotujakolaitoksen tärkeä komponentti. Ruotuarmeijan päällystö oli pääosin jakopalkkaista, mikä tarkoitti sitä, että kullekin upseerin, aliupseerin ja virkamiehen virkatehtävälle osoitettiin oma virkatalo eli puustelli. Tarkoitus oli, että viranhaltija asui puustellissaan ja viljeli sen maita nauttien tilan tuoton osana palkkaansa.²⁵ Tämän lisäksi pääosa ruotutiloista maksoi vielä osan muista veroistaan jollekin upseerin tai aliupseerin viranhaltijalle lisäpalkkana.²⁶ Ruotujakolaitoksen käyttöönottoa voikin talousnäkökulmasta luonnehtia ennen kaikkea verotusuu-distukseksi, ja se kosketti käytännössä koko valtakunnan maata viljelevää väestöä.²⁷

Aiemmassa tutkimuksessa ruodulla voidaan tarkoittaa joko sotamiestä ylläpitävien ruotutalojen muodostamaa ryhmää tai sitten sotamiehen paikkaa armeijan rullissa, siis tavallisen sotilaan ”virkaa”. Tässä tutkielmassa ruotu viittaa yleensä sotamiehen paikkaan, ja ruotua ylläpitävistä talonpojista käytän vastaavasti termejä ruotutalollinen tai ruotuisäntä sekä ratsutilallisten tapauksessa rusthollari.

Ruotujakolaitosta koskevaa tutkimusta on tehty hyvin pitkällä aikavälillä moninlaisista lähtökohdista, ja tästä syystä alan käsitteistö on melkoisen sekavaa ja värikästä. Osa alkuperäisistä ruotsinkielisistä käsitteistä on jäänyt elämään, ja niitä käytetään rinnakkain suomenkielisten vastineiden kanssa tai sellaisinaan käännosten puuttuessa. Tällaisia ovat juuri mainittu rusthollari, mutta myös sellaiset sanat kuin nuorta vapaaehtoista sotilasta tarkoittava *volontööri* tai tyhjäksi jätettyä ruotua merkitsevä *vakantti*. Vastaavasti osa suomenkielisistä käännoksistä on ollut epäonnistuneita, tai niistä syntyy nykyaikaisista lähtökohdista katsoen aivan vääränlainen mielikuva.²⁸

Lisäksi on joitain vanhakantaisia ilmauksia, kuten *varrontavuoroinen*, jotka ovat vakiintuneet ruotujakolaitosta koskevaan tutkimuskirjallisuuteen. Varrontavuoroisuudessa oli kyse siitä, että armeijan jakopalkkaisuun virkoihin oli tyrkällä enemmän väkeä kuin oli virkoja. Etenkin sotien aikana kunnostautuneita ja ylennettyjä upseereja, joille ei riittänyt

²⁴ Katso esim. Jutikkala 1958, 206–207.

²⁵ Jutikkala 1958, 208–209.

²⁶ Wirilander 1950, 14.

²⁷ Thisner 2014, 17, 20–21, 23. Verotusmallina ruotujako olikin Ruotsissa pitkäikäinen, se oli voimissaan aina vuoteen 1901 saakka, jolloin perusverotusjärjestelmää uudistettiin seuraavan kerran.

²⁸ Erityisesti tällainen on rykmenttien esikuntakomppanioissa tai rykmentin hallinnossa palvelleiden komppaniaupseereiden titteleissä käytetty ”esikunta”-liite. Alkuperäislähteissä esiintyvät sotilasarvot kuten *stabskapitain* on käännetty esikuntakapteeniksi, joka nykypäivän lähtökohdista kuulostaa hyvinkin arvokkaalta ja korkealta viralta. Oikeampi käänнос olisi ehkä kuitenkin alikapteeni, sillä nämä sijoittuivat muiden komppanioiden luutnanttiin rinnastettaviin virkoihin. Lisäksi oli esikuntaluutnantteja, joiden virka ei juurikaan eronnut tavallisesta luutnantista, sekä esikuntavänrikkejä, jotka kuitenkin sijoittuivat tavallisten vänrikkien alapuolelle yhdessä rykmentin adjutanttien kanssa. Kyse oli eräänlaisesta korkeimman aliupseerin ja matalimman upseerin arvon välimuodosta. Katso Wirilander 1950, 22–23. Esikuntakomppanioiden merkitystä käsittelem tarkemmin tutkielman luvussa 3.1. Armeijan organisaatiosta katso myös Wirilander 1950, 13–20.

arvonsa mukaista virkatehtävää, siirrettiin alempien virkojen puustelleihin tai ruotuihin ”vartomaan” eli odottamaan sopivan vakanssin vapautumista.²⁹

Moninaisesta ja laajasta tutkimuskirjallisuudesta työni kannalta relevanttia on erityisesti jakolaitosta järjestelmänä, sotilaita ja heidän elämäänsä sekä sotalaitoksen toimintaa ja puolustussuunnittelua käsittelevä kirjallisuus. 1920–30-lukujen aikana on laadittu ruotujakolaitosta koskettava perustutkimus,³⁰ jossa selvitettiin jakotoimituksia edeltäneet poliittiset prosessit säätyjen välisistä jännitteistä alueellisiin ruotusopimuksiin, pitäjakohtaisen ruotujaon suorittaminen ja järjestelmän toiminnan perusteet.³¹

Jatkumona järjestelmää käsitteelle perustutkimukselle voidaan pitää sen soveltamista laajemmissa yhteiskunnallisissa historiantutkimuksissa, kuten erityisesti maatalouden historiassa. Ruotusotilaat ja päällystö virkataloineen olivat paitsi osa sotaväkeä myös maata viljelevää väestöä. Lisäksi armeijan ylläpito muodosti veroa maksaville talonpojille kiinteän sotilasrasituksen.³² Varsinais-Suomen historian osassa VI,³³ luodaan laaja katsaus Varsinais-Suomen alueella toimineisiin armeijan joukkoihin, ja paino on luonnollisesti ruotujakolaitoksessa, koska pääosa alueen joukoista koostui ruotujakoisista maakuntarykmenteistä. Tutkimuksessa tarkastellaan varsinaissuomalaisten joukkojen toimintaa ja talonpojille muodostamaa verorasitusta 1600-luvulta Ruotsin vallan ajan päättymiseen saakka. Pitäjakohtaiset erittelyt antavat arvokkaan vertailupinnan oman tutkielmani suppeammalle aineistolle.

1990-luvulla tehdystä tutkimuksesta alkaen sosiaalishistoriallinen näkökulma on ollut muutenkin voimakkaasti läsnä. Tutkimuksellista mielenkiintoa on suunnattu sotilaan arkeen ja elämään, joista erityisesti Jari Niemelän väitöskirja tarjoaa 1700-luvun osalta kattavan tietopaketin.³⁴ Sotilaiden asemaa maaseudun paikallisyhteisössä sekä siviiliväestön ja sotalaitoksen vuorovaikutusta on sittemmin tarkasteltu useamminkin tutkimusartikkeleissa ja monografioissa.³⁵ Sotilaiden vaimot ja perhesuhteet ovat myös tulleet tarkastelun kohteiksi.³⁶

²⁹ Wirilander 1950 käsittelee virkakiertoa ja sen ongelmia tutkimuksessaan *Suomen armeijan upseeristo 1700-luvulla*, 1950, 192–210.

³⁰ Ruotsissa Ågren 1922, Suomessa ennen muuta Viljanti 1935; Viljanti 1940.

³¹ Arvo Viljanti käy tutkimuksissaan läpi vakinaisen sotamiehenpidon järjestämisen ja soveltamisen Turun läänin jalkaväkirykmentin sekä Uudenmaan ja Hämeen läänin osalta. Aineistoina on käytetty laajasti arkistolähteitä niin sotalaitoksen kuin siviilihallinnon kokoelmista; kirjeenvaihtoa, maakirjoja, ruotujakorullia ja katselmusrullia, karttakokoelmia ja rykmentintilejä.

³² Eino Jutikkala käsittelee ruotujako- ja veropalkkalaitosta *Suomen talonpojan historiassaan* (1958/1942) ennen muuta siitä näkökulmasta, millainen velvoite talonpojille muodostui ruotumiesten etsimisestä, varustamisesta ja ylläpidosta. Tutkimus on julkaistu 1942 mutta olen käyttänyt toista, lisättyä laitosta vuodelta 1958.

³³ Korkiakangas 1996.

³⁴ Niemelä 1990 ja 1995 Ruotujakolaitosta edeltäneen ”vanhemman jakolaitoksen” tilanteesta katso vastaavasti Ali Pylkkäsen tutkimus *Talonpojan vainiolta sotilaan ruokapöytään*, Pylkkänen 1996.

³⁵ Näistä esimerkiksi Vuorimies 2018 käsittelee sotilaiden elinkeinoja maaseutuarjessa, Vuorimies 2015 puolestaan sotilaiden ja siviiliväestön yhteiseloja suuren Pohjansodan jälkeen, kun armeijan miesvajetta paikattiin siirtämällä Suomeen Ruotsista suuri määrä sotilaita. Katso myös Lahtinen 2021.

³⁶ Gustafsson 2018. Artikkelit on osa Länsi-Suomen tilatonta väestöä laajemminkin käsittelevää teosta *Reunamailla*, jonka monissa artikkeleissa sotilaita sivutaan useissa kohdin. Lisäksi Heikki Vuorimiehen

Aikaisemman tutkimuksen perusteella muodostuu kuva sotilaiden arjesta niin armeijan palveluksessa kuin siviiliyhteisön keskelläkin. Ruotujakolaitoksen ominaispiirteillä oli vaikutuksensa myös siihen, miten sotalaitos kykeni toimimaan rauhan aikana tai sodan satuessa. Esimerkiksi liikekannallepanon toimeenpanemisesta ja etenkin sen hitaudesta järjestelmää on historiassa kritisoitu, mutta myös puolustettu. Jussi T. Lappalainen huomauttaa, että sotilailla oli varusteet kotonaan ja päällystön asuminen hajallaan miehistön joukossa mahdollisti joukkojen kokoontumisen verrattain joustavasti. Vain jatkuva kasarmimajoitus olisi mahdollistanut sähäkämmän liikkeellelähdön.³⁷ Tätä näkökulmaa huomioi jossain määrin myös J. E. O. Screen monografiassaan *The army in Finland during the last decades of the Swedish rule (1770–1809)*³⁸ erittelemällä esimerkiksi eri aikoina tehdyt laskelmat liikekannallepanosta ja kokoontumispaikoista.

Eräs järjestelmän toimintaan vääjäämättä vaikuttanut näkökulma oli alueellisista maasto-olosuhteista, liikenneverkosta, etäisyyksistä ja asutuksesta muodostuva toimintaympäristö, sanalla sanoen tila. Missään tutkimuksessa ei kuitenkaan ole järjestelmällisesti pyritty selvittämään ruotujakolaitoksen tilallisia piirteitä, kuten mihin puustellit ja sotilastorpat tarkalleen ottaen sijoiteltiin, ja mitä niiden sijainnista seurasi järjestelmän toiminnalle tai paikkallisyhteisöjen rakenteelle. Tällaisiin kysymyksiin on mahdollista löytää joitain vastauksia hyödyntämällä historiallista karttamateriaalia lähdeaineistona.

1.1.2 Sotilaskartografia ja puolustussuunnitelmat historian tutkimuksessa

Kustaa II Aadolf käynnisti Ruotsissa valtiojohtoisen kartoitustyön, jonka tavoitteena oli laatia koko valtakunnasta laadukas kartta sekä hallinnon ja veronkannon että sotalaitoksen tarpeisiin.³⁹ Kartoituksen ja kartografian historia on työni kannalta oleellinen kokonaisuus, koska se auttaa löytämään tutkimusaiheen kannalta relevanttia karttamateriaalia ja muodostaa selkänöjan alkuperäislähteinä käytettävien kartta-aineistojen analyysille. Vaikka tutkimus ei sinänsä ole kartografian tutkimusta, on paikallaan käsitellä tärkeintä osaa kartta-historian aiemmasta tutkimuksesta, jonka kanssa työn on joka tapauksessa keskusteltava. Mikko Huhtamies on koonnut Suomen maanmittauksen historian yksiin kansiin teoksessaan *Maan mitta*.⁴⁰ Siinä käsitellään kattavasti niin maanmittaustekniikkaa, maanmittareita kuin erilaisia karttasarjoja ja kartastoja, joita aikojen saatossa on erilaisista syistä ja eri tarkoituksiin laadittu. Huhtamiehen ohella Jan Strang on tuottanut mittavan määrän

koostamat matrikkeliteokset 1980-luvun lopussa antavat mahdollisuuden ruotujen ja niissä palvelleiden sotilaiden tarkasteluun Keski-Suomessa. Vuorimies 1989 ja 1990.

³⁷ Lappalainen 2001, 169; Lappalainen 2014, 20.

³⁸ Screen 2007.

³⁹ Ensimmäinen maanmittari Olof Gangius (k. 1600-luvulla) saapui Turkuun elokuussa 1634, mistä Suomen maanmittauksen historian on katsottu alkaneen. Huhtamies 2008, 58–59.

⁴⁰ Huhtamies 2008.

historiallisia karttoja, niiden ominaisuuksia ja tietosisältöjä käsittelevää kirjallisuutta. Näistä viimeisin ja laajin on *Suomen kartan historia 1532–2005*.⁴¹

Sotalaitos laati erilaisia karttoja toimintansa pohjaksi jo varhaismodernilla ajalla.⁴² Ruotsin ajan kartoitustoimien huippuna Suomessa voidaan pitää Etelä-Suomesta 1776–1805 laadittua sotilaallista rekognosointikartastoa, niin kutsuttua ”Kuninkaan kartastoa”. Nimitys rekognosointi viittaa karttojen valmistustapaan (ruots. *rekognoscera* = tiedustella). Rekognosointikartaston valmiit karttalehdet on lisäksi julkaistu Suomessa kahdesti karttakirjana. Molempien julkaisujen yhteydessä on selostettu myös kartaston syntyprosessia, käytettyä mittaus- ja piirtotekniikkaa sekä arvioitu karttojen merkitystä. Aiempi julkaisu on Timo Alasen ja Saulo Kepsun *Kuninkaan kartasto 1776–1805*.⁴³ Sen vahvuus on, että kirjassa käytetty karttalehtijako vastaa alkuperäistä rekognosointikartaston lehtijakoa. Toisaalta siitä seuraa, että kartat on pienennetty mittakaavaltaan puoleen, noin 1:40 000:ään. Vastavasti uudemmassa, Erkki-Sakari Harjun julkaisemassa versiossa⁴⁴ mittakaava on säilytetty alkuperäisessä noin 1:20 000:ssa, mutta sen seurauksena lehtijakoa on jouduttu muuttamaan liittämällä alkuperäiset kartat yhteen ja leikkaamalla ne uusille sivuille sopiviksi kuviksi. Karttakuvan laatu on näin parempi kuin vanhemmassa julkaisussa, mutta isommat alueelliset kokonaisuudet hahmottuvat puolestaan huonommin.

Rekognosointikartaston laatiminen kertoo sotataidon ja puolustussuunnittelun asteittaisesta muutoksesta. Karttojen hyöty sotapäällikön toiminnalle vieraassa maastossa tunnustettiin, ja Suomen alue nähtiin sotilaallisesti siinä määrin merkittävänä, että se päätettiin kartoittaa kattavasti sodankäynnin tarpeisiin. Suomen aluetta koskien laadittiin Ruotsin valtiopäivillä ja puolustuskomissiossa aktiivisesti puolustussuunnitelmia Uudenkaupungin rauhan (1721) jälkeen, ja niiden tunteminen on tarpeellista, mikäli tilan sotilaallista merkitystä Suomessa on aikomus ymmärtää. Säätyvallan ajalla suunnittelu pohjautui kahden pääsuuntauksen, elävää voimaa painottavan ja kiinteitä puolustuslaitteita eli linnoituksia ja laivastoa korostavan suuntauksen väliseen jännitteeseen.⁴⁵ Molemmille tunnustettiin tarve, mutta rajallisten resurssien vuoksi vain toiseen oli mahdollisuus panostaa kerralla.

Puolustussuunnitelmia koskeva perustutkimus on pääosin laadittu itsenäisyyden ajan alkuvuosina. Einar W. Juva (vuoteen 1935 Juvelius)⁴⁶ vastasi suoraan tai välillisesti

⁴¹ Strang 2020. Strang on tuottanut mittavan määrän historiallisia karttoja, niiden ominaisuuksia ja tietosisältöjä käsittelevää kirjallisuutta. Erityisesti venäläisten toimintaa Suomen kartoittajina käsittelee *Venäjän Suomi-kuva: Venäjä Suomen kartoittajana 1710–1942* (2014), joka on tärkeä myös peilattaessa toisiinsa Ruotsin ja Venäjän sotalaitosten käsitystä rajamaansa Suomen toimintaympäristöstä.

⁴² Sotilaskartoituksen 400-vuotisesta taipaleesta Suomessa on laatinut kokonaisuutensa Erkki-Sakari Harju teoksessaan *Suomen sotilaskartoitus 400 vuotta* (2016), jossa hän tarkastelee mittaustekniikan ja karttojen kehitystä kronologisesti, Ruotsin aikaa unohtamatta.

⁴³ Alanen & Kepsu 1989.

⁴⁴ Harju 2012.

⁴⁵ Katso esimerkiksi Juva 1937, 286.

⁴⁶ Juva väitteli tohtoriksi 1920 juuri Uudenkaupungin rauhan jälkeisestä puolustuskysymyksestä. Hän toimi Turun yliopistossa Suomen historian professorina 1929–1955. Hän käsitteli tutkimuksissaan Suomen puolustuskysymystä ja Suomen sotalaitosta ison- ja pikkuvihan välisenä aikana, katso esimerkiksi Juvelius 1914; Juvelius 1920; Juvelius 1924; Juva 1935. Myöhemmin hän laati esityksen myös 1700-luvun puolivälin puolustuskysymyksestä (Juva 1937) ja hänen talvisodassa menehtynyt poikansa Juhani Juva

pääosasta näistä tutkimuksista, jotka nojautuvat vahvasti asiakirjoihin kuten komissiomuistioihin sekä rykmentin komentajien ja kuninkaallisen majesteetin väliseen kirjeenvaihtoon. Aihetta sivutaan myöhemmissä tutkimuksissa⁴⁷, mutta edelleen viitataan useimmiten näihin perusteoksiin, eikä niitä voi mitenkään ohittaa Ruotsin vallan ajan sotalaitoksen historiaa tutkittaessa. Tutkielmani aiheen kannalta on olennaista ymmärtää, millaisen strategian varaan Suomen puolustus yleisesti ottaen rakennettiin. Tutkielman käsittelyluvuissa ruotujakolaitoksen toimintaa peilataan tähän laajempaan viitekehykseen. Puolustussuunnitelmia ja tutkimusalueen osuutta niissä käsitellään luvussa 2.

1.2 Tutkimustehtävä

Tutkimusaiheenani on ruotujakolaitos Varsinais-Suomessa vuosina 1775–1800, sekä alueen tilan vaikutus sen toimintaan ja rakenteisiin osana siviiliyhteiskuntaa. Tilallisina ilmiöinä tarkastelen ruotutilojen, ruotusotamiesten torppien, puustellien ja muiden sotaväen kannalta tärkeiden paikkojen sijaintia ja etäisyyksiä. Tutkielman alueellinen raja-alue asemoituu Varsinais-Suomen historiallisen maakunnan alueelle, jonka alue näkyy keltaisena tässä tutkielmassa toisen luvun kartassa 2. Maakunnilla sinänsä ei ollut kovin suurta merkitystä uuden ajan alun Ruotsin valtionhallinnossa. Sen sijaan aluehallinnon yksikköinä olivat läänit, joiden korkein virkamies oli maaherra.

Sotaväen järjestelyn kannalta maakunnat kuitenkin olivat merkitseviä. Ruotujakoisten rykmenttien rekrytointialueet määriteltiin nimenomaan maakuntien mukaan, mistä syystä niitä nimitetään maakuntarykmenteiksi. Suurin osa joukoista myös nimettiin sen maakunnan mukaan, jonka alueelta sotaväki rekrytoitiin.⁴⁸ Varsinais-Suomen historiallinen maakunta muodosti eteläisen osan Turun ja Porin läänistä, jolla sijaitti Ruotsin valtakunnan itäisen osan pääkaupunki Turku, joka oli vanhastaan myös sen tärkein hallinnollinen keskus. Varsinais-Suomi oli myös Suomen tiheimmin asuttua aluetta.⁴⁹ Maakunnassa toimineet joukko-osastot olivat Henkirakuunarykmentti ja Turun jalkaväkirykmentti. Myöhemmin tutkielmassa puhuttaessa rakuunoista tai jalkaväestä viitataan näihin joukko-osastoihin, ellei asiasta erikseen mainita. Lisäksi toisinaan käytän lyhenteitä HRR ja TJR. Laivamiehet ja Turun kaupungin varuskunta on tässä rajattu pois käsittelystä. Laivamiesalue sijoittui

käsitteli postuumisti julkaistussa tutkimuksessaan puolustussuunnitelmien kehitystä 1772–1788 (Juva 1942). Juva myös toimitti kolmiosaisen lähdejulkaisun *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808* (1939, 1940, 1941), johon hän kokosi arkistoista Suomen puolustussuunnitelmia käsittelevää kirjeenvaihtoa ja mietintöjä.

⁴⁷ Esimerkiksi ns. Viaporin puolustussuunnitelman osalta Augustin Ehrensvärdiä käsittelevä Oscar Nikulan tutkimus Nikula 1960, tai Hämeen linnan strategisen aseman osalta Koskinen 2007.

⁴⁸ Vuorimies 2011, 15.

⁴⁹ Asia ilmenee esimerkiksi Eino Jutikkalan Suomen historian kartaston asutuksen jakautumista kuvaavalta karttasivulta. Jutikkala 1959, 20.

saaristoon, jota koskevia karttoja ei ole oikein saatavilla. Turun kaupungin varusväellä ei puolestaan ollut varsinaisesti sotilaallista merkitystä, vaan kyse oli enemmän paraatijoukosta.⁵⁰

Koska Varsinais-Suomen alueella oli runsaasti asutusta, siellä oli luonnollisesti myös paljon ruotuja ja siten sotaväkeä, joka rekrytoitiin tavallisen väestön keskuudesta ja asui sille osoitetuissa torpissa siviiliväestön keskellä. Nämä seikat muodostavat hyvän lähtökohdan tarkastella sotaväkeä juuri Turun seudulla: kun sotilaita oli alueella paljon, sieltä pitäisi löytyä myös sellaisia tapauksia, joihin on mahdollista päästä kiinni lähdemateriaalin avulla. Lähteiksi soveltuvaa kartta-aineistoa on myös alueelta hyvin saatavilla.

Tutkimustehtävänä on selvittää ruotujakolaitoksen olemus tilallisena kokonaisuutena ja sen tilallisten piirteiden vaikutus järjestelmän toimintaan sekä sotilaiden rooliin paikallisyhteisössä 1700-luvun lopun Varsinais-Suomessa. Tutkimustehtävä muotoutuu tutkimuskysymyksiksi seuraavalla tavalla:

1. Mitä sotilaallisesti merkittävää infrastruktuuria Varsinais-Suomessa oli, ja miten se vaikutti ruotujakolaitoksen toimintaan?
2. Millainen laadullinen ja tilallinen kokonaisuus ruotujakoinen komppania oli ja miten sen toimintaa organisoitiin ja johdettiin?
3. Miten sotilastorpat oli sijoitettu ja mitä vaikutusta sijoittelulla oli järjestelmän toiminnalle tai toisaalta sotaväen ja siviiliyhteisön rinnakkaiselle?

Tutkimuskysymykset muodostavat kolmitasoisien kokonaisuuden, joista ensimmäinen ja ylin käsittää koko Varsinais-Suomen maakunnan alueen ja sen alueella toimineet maakuntarykmentit. Kysymystä lähestytään kartta-aineiston ja aiemman tutkimuksen avulla tutkielman toisessa pääluvussa. Aiemmasta tutkimuksesta voidaan havaita, ettei Varsinais-Suomen roolia Suomen puolustuksessa ole pidetty kovin merkittävänä.⁵¹ Tilallisella tarkastelulla hahmotetaan, millaisia strategisesti merkittäviä kohteita tai alueita maakunnassa oli, vai oliko niitä ensinkään. Infrastruktuurin käsitteellä viitataan tässä paitsi puhtaasti sotilaallisiin rakennelmiin, kuten linnoituksiin, makasiineihin ja varuskuntiin, myös sitä hyödyttäneisiin siviilimaailman rakenteisiin, kuten liikenneverkkoon tai kirkkoihin⁵². Viitteitä niiden sotilaalliselle merkitykselle antaa niiden esiintyminen sotilaskartoissa, joiden avulla rekonstruoin menneisyyden tilaa. Samalla hahmottuu yleiskuva ruotujakoisten rykmenttien toimintaympäristöstä. Tutkielman toinen pääluku keskittyy tähän

⁵⁰ Katso Nikula 1970, 244–248.

⁵¹ Alue mainitaan muutamissa vaihtoehtoisissa suunnitelmissa, mutta käytäntöön jalkautetuissa suunnitelmissa huomio kiinnittyi yleensä rannikon linnakkeisiin tai itärajan seudulle. Katso esim. Juva 1937, 324; Koskinen 2007, 108–109.

⁵² Kirkkojen ohella esimerkiksi kestikievarit ja käräjätalot olivat varhaismodernin ajan maaseutuyhteiskunnan rakennuksia, joilla oli julkinen tehtävä. Rekognosointikartastoon niitä ei yksilöity, mutta kievarilaitoksen talot piirrettiin Kuninkaan tiekartastoon, joka oli rekognosointiprojektin erillinen kartoitus-hanke. Katso Harju 2010.

aihepiiriin. Kartta-aineistoon perustuvaa analyysiä, siitä tehtyjä havaintoja ja aiempaa puolustus suunnitelmia koskevaa tutkimusta kudotaan osiossa yhteen Varsinais-Suomen olosuhteiden ja strategisen aseman hahmottamiseksi.

Toinen tutkimuskysymys laskeutuu joukkotasolle, jota tarkastelen sekä jalkaväen että rakuunoiden aselajien osalta yhden komppanian otoksen kautta. Molempien rykmenttien tapauksessa tarkemman analyysin kohteeksi olen valinnut ensimmäinen komppanian, eli rykmentin henkikomppanian. Nämä olivat joukkoina suoraan rykmentin komentajan alaisuudessa, sillä everstin virassa toimittiin paitsi koko rykmentin komentajana, myös henkikomppanian päällikkönä.⁵³ Kysymys konkretisoituu tarkastelemalla yksiköiden päällystön ja alipäällystön virkoja sekä ruotuja yhtäältä sijainnin ja ympäröivän tilan sekä toisaalta kunkin vakanssin henkilöhistoriallisen aineiston kautta. Ruotuihin sijoitetun miehistön laatu, ikä ja niissä tapahtuneet muutokset eri vuosina kertovat komppaniasta sotilasosastona. Sotamiesten erottamisen tai vapauttamisen ja ruotujen täyttämisen tai tyhjänä pitämisen suhteuttaminen komppanian tilallisiin piirteisiin voi tarjota uutta tietoa siitä, miten joukkoa koordinoitiin rauhan aikana ja sotaan valmistauduttaessa. Kysymykseen vastaaminen edellyttää kaksijakoista tarkastelua: yhtäältä on kartoitettava komppanian ruotujen tilanne useampana eri ajankohtana ja verrattava niissä havaittavia muutoksia, ja toisaalta on kartallistettava ruodut, jotta niiden tilallisia piirteitä voidaan analysoida. Näin ollen toinen kysymys kietoutuu myös kolmanteen tutkimuskysymykseen.

Kolmas kysymys puolestaan pudottautuu jo yksilötasolle, ja sitä on tarkasteltava esimerkkitapausten kautta. Kaikkia sotilastorppia ei löydy karttalähteistä, joten täydellistä katsausta ei pystytä laatimaan. Jalkaväen ja rakuunoiden rekrytointialueet leikkasivat toisiaan Kaarinan pitäjän alueella, jonka osalta on myös kysymysten kannalta hedelmällistä karttamateriaalia avoimesti saatavilla. Sotilastorppien sijaintia tarkastellaan eri näkökulmista; millaiselle paikalle torpat oli pystytetty, miten niiden sijainti vaikutti sotilaan elämään kyläyhteisössä ja edelleen millainen oli sotilaan matka torpaltaan eri kokoontumispaikoille, joihin mentiin harjoittelemaan tai valmistautumaan sotaretkelle.

Toiseen ja kolmanteen tutkimuskysymykseen vastataan limittäin tutkielman kolmannessa ja neljännessä luvussa. Kolmannessa luvussa armeijan rulla-aineiston avulla rakennetaan kokonaiskuva miehistön rakenteesta ja siinä tapahtuneista muutoksista eri vuosina. Tilallinen tarkastelu väistyy hetkeksi, kun huomio on joukon laadussa ja yksilöllisten esimerkkien kautta hahmottuvissa käytänteissä, joita komppanioissa sovellettiin. Tähän pääkatselmusajankohtien mukaiseen poikkileikkausotantaan perustuvalla käsittelyllä luodaan perusteet neljännessä luvussa tapahtuvalle tilalliselle käsittelylle. Siinä yhdistän rullien tietoja erilaisia historiallisia karttoja hyväksi käyttäen koostamiini teemakarttoihin, joiden avulla analysoin tilan vaikutuksia niin järjestelmä- kuin yksilötasolla. Viidennessä luvussa tutkimuksen johtopäätökset vedetään yhteen. Heterogeenistä lähdeaineistoa ja sen yhdistelyyn soveltuvaa metodiikkaa tarkastellaan seuraavissa luvuissa.

⁵³ Esimerkiksi Wirilander 1950, 16.

Ajallinen rajaus 1775–1800 asemoituu karkeasti Kustaa III:n valtakaudelle ja hieman sen yli. Rajaus on pohjimmiltaan aineistolähtöinen, mutta sille hahmottuu myös historiallisia perusteita. Sotalaitoksessa tapahtui Kustaa III:n kaudella kehittämistoimenpiteitä, kuten säännöllisen harjoitustoiminnan elvyttämistä ja ruodutuksen uudistamista vakiinnuttamalla miehistön täydentämisen helpottamiseen tähdännyt varamieslaitos. Etelä-Suomessa toteutettu sotilaallinen maanmittaus- ja kartoitustoiminta ja sen seurauksena syntyneet yhtenäiset sotilaskartastot liittyivät myös samaan kehittämistoimintaan. Vuosien 1788–90 sotaretki tarjoaa ikkunan siihen, miten uudistettu järjestelmä toimi, kun se joutui kohtaamaan syyt, joita varten se oli olemassa. Tarkastelemalla ruotujakolaitosta vuoden 1775 rullista alkaen ja jatkuen Kustaa III:n Venäjän sodan jälkeiseen aikaan saadaan käsitys siitä, miten järjestelmä toimi sodassa ja rauhassa ja miten se kehittyi.

1.3 Lähdeaineisto

1.3.1 Pääkatselmusrullat 1775–1795

Ruotsin sotalaitos tuotti varsin runsaasti henkilöstöään koskevaa aineistoa, ja erään tällaisen kokonaisuuden muodostavat rykmenttien pääkatselmusrullat. Armeijan eri kokoisten joukkojen kokousten yhteydessä järjestettiin yleensä myös katselmuksia, eli eräänlainen joukkojen tarkastustapahtuma. Pääkatselmuksia olivat rykmentin tärkein tarkastustoiminnan muoto, ja ne pidettiin rykmentinkokousten yhteydessä. Niiden tarkoitus oli tarkastaa rykmentin tila, ja niistä laadittiin tietosisällöltään jossain määrin vaihtelevat katselmuspöytäkirjat eli rullat.

Pääkatselmusrullien kautta saadaan katsaus joukon tilaan kulloisenkin katselmuksen ajankohtana. Pääkatselmuksia järjestettiin vaihtelevin välein, ja niiden yhteydessä hyväksyttiin uudet sotamiehet, annettiin vapautus vanhoille tai raihnaisille miehille, ja katsastettiin joukkojen varustus.⁵⁴ Pääkatselmusrullien käyttöä helpottaa se, että ne ovat nykyisellään varsin laajasti vapaasti saatavilla Ruotsin valtionarkistosta digitaalisina.⁵⁵

Rullien rakenne ei ole yhdenmukainen, vaan se vaihtelee katselmuksittain ja joukoittain. Katselmusrullien laadintaan ei ollut annettu selkeitä, yhdenmukaisia ohjeita, vaan ajankohtainen tarve saneli sen, mitä kirjurit kulloinkin rulliin merkitsivät. Kirjurien toimintatapa sen sijaan oli määritelty, ja katselmuksia suoritettiin siten, että kustakin komppaniasta laadittiin konseptirullat, joihin merkittiin valmiiksi kaikki tiedossa olleet muutokset

⁵⁴ Vuorimies 2011, 24. Heikki Vuorimiehen laatima opas *Ruotusotilaiden tutkiminen* sisältää perustiedot sotalaitoksen erilaisista lähdeaineistoista, ja on erinomainen aputeos kenelle tahansa aiheesta tutkivalle. Lisäksi pääkatselmusrullien käyttömahdollisuuksista saa tiiviin paketin myös Vuorimiehen kirjoittamasta luvusta tuoreessa käsialaoppaassa. Vuorimies 2021.

⁵⁵ SE/KrA/Generalmönsterrullor.

edellisiin katselmuksiin nähden ja tarvittaessa tietoja täydennettiin paikan päällä. Nämä lisäykset kirjattiin viimeisenä rullan oikeassa reunassa olevaan sarakkeeseen.⁵⁶

Tutkimuksen tilallisen tulokulman kannalta tärkein tieto löytyy rullien vasemmasta laidasta, sillä heti ensimmäisiin sarakkeisiin kirjattiin tiedot ruodun nimestä, joka ilmaisee pääsääntöisesti sotamiehen ylläpidon järjestäneen talon, jonka maille myös torppa lähtökohtaisesti pystytettiin.⁵⁷ Talon nimen kautta ruotu voidaan paikallistaa osapuilleen samoihin aikoihin piirrettyjen rekognosointikarttojen avulla. Lisäksi kulloinkin ruodussa olleen sotamiehen nimi, ikä ja palvelusaika, sekä muita lisätietoja ilmaistiin rullien seuraavissa sarakkeissa.⁵⁸ Näiden merkintöjen kautta päästään eri vuosien rullia vertailemalla kiinni mahdollisiin muutoksiin ja sotamiesten vaihdoksiin, miehistön laatuun sekä ruotujen tyhjennykseen ja täyttämiseen.

Kuvassa 1 on esimerkkinä ote Turun jalkaväkirykmentin pääkatselmuksrullasta, jonka tyhjät lisätietosarakkeet on rajattu pois. Siitä käy ilmi esimerkiksi, että jalkaväkirykmentin ruotu numero 257, nimeltään Meisarla, oli henkikomppanian ensimmäinen ruotu, ja se sijaitsi Piikkiön kihlakunnassa Paimion pitäjässä. Ruodussa palveli Paimiossa syntynyt korp-raali Sigfrid Frimodig, joka oli 11 korttelia ja 2 tuumaa (noin 168 cm) pitkä ja aloittanut palveluksensa 32 vuotta aiemmin 3.9.1743. Katselmuksen aikaan Frimodig oli 51-vuotias ja naimisissa. Hän oli hyvämaineinen ja osallistunut sotaretkille Ruotsissa 1743⁵⁹ ja myöhemmin viiden vuoden ajan Pommerin sodassa.

⁵⁶ Vuorimies 2011, 26.

⁵⁷ Vuorimies 2011, 19.

⁵⁸ Katso myös Niemelä 1990, 19.

⁵⁹ Varsinais-Suomen rykmentit osallistuivat Turun rauhan jälkeen lähes välittömästi sotaretkelle, joka suuntautui Tanskan vastaiselle rajalle. Laivamatka Ruotsiin alkoi 17.9.1743, joten Sigfrid Frimodig oli ehtinyt olla palveluksessa vasta kaksi viikkoa. Retkelle lähdettiin kurjassa varustuksessa: laivaan noustessa esimerkiksi 877 henkirakuunalla oli yhteensä kaikkiaan yksi kivääri ja yksi pari pistooleita, eikä yhtään miekkaa. Aseet oli pitänyt jättää venäläisille joukkojen antautuessa Helsingissä vuotta aikaisemmin. Katso Korhikangas 1996, 158.

Nummer		Namnet af			Län, Ämman eller Soldatens namn, Beskrifning födelseort, med de Jedon siesta münstring fräddes förändringen	Ålder	Öfver- skott
Ämman	Öfver- skott	Ämman	Öfver- skott	Ämman			
257	1	Likie	Roman	Mästar	Porst. Sigfrid Trimodig Hvar den 2. Linn. född i Roman ankaren p. 3. Sept. 1743. var af den första ———— helt till jungfru i 1760. och kommande till i 5. län	51	32
258	2			Kruidla	Matts Somqvist Hvar den 2. Linn. född i Likie ankaren p. 11. Mai 1744. var af	39	21

Kuva 1: Ote TJR:n henkikomppanian kesäkuussa 1775 pidetyn pääkatselmuksen rullasta.

Henkirakuunoiden katselmusrullista ilmenee hyvin rusthollien alun perin ensisijainen merkitys sotalaitokselle suhteessa jalkaväkiruotuihin; kirjanpidossa seurattiin tarkoin myös rusthollareita, ei pelkästään sotamiehiä ja hevosia. Monilta osin rusthollaria koskevat tiedot ovat vieläpä selvästi yksityiskohtaisempia kuin itse sotilasta koskevat tiedot. Rulliin on merkitty esimerkiksi menehtyneen rusthollarin kuolinaika usein päivän tarkkuudella, kuolemaa seurannut omistajanvaihdos perimyssuhteita ja perinnön myynnissä sovittua kauppasummaa myöten, sekä uuden omistajan taloudellinen tai sosiaalinen asema. Saman ruodun kohdalle on voitu todeta sotilaasta ratsuineen hyvin ylimalkainen luonnehdinta, kuten esimerkiksi: "Hendric Nyman, syntynyt Paraisilla, ikää 27 vuotta, palvellut kaksi vuotta. Hevonen musta valakka, 12 vuotta, hylätään jalkapatin (*spatt*) vuoksi."⁶⁰

Tämä osoittaa hyvin, että ratsumiehen ylläpitäminen oli sotaväen kannalta niin merkittävä asia, että myös rykmenteissä oli pysyttävä kärryillä siitä, mikä rusthollin kyky suorittaa tehtävästään kulloinkin oli. Kruunulla olikin rykmentin päällystön kautta toimivaltaa rustholleja koskeviin kaappoihin, ja sen pyrkimyksenä oli varmistaa ratsutilan päätyminen varmasti maksukykyisen omistajan haltuun.⁶¹ Ylipäänsä talojen halkomista kontrolloitiin tarkoin, sillä kruunu oli huolissaan talojen maksukykyistä. Koko ruotujakolaitos perustui siihen, että kukin ruotu kykeni täyttämään oman paikkansa järjestelmässä. Kirsi Laine

⁶⁰ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775. Esimerkki on ruotu 47 (Nukila). Vastaavia on runsaasti muitakin.

⁶¹ Katso esim. Jutikkala 1958, 208. Rusthollari ei saanut myydä taloaan ilman everstin suostumusta.

on havainnut, että Lounais-Suomen alueella halkomista vältettiin myös oma-aloitteisesti. Tilallisten tavoitteena oli ehjän tilan siirtäminen seuraavalle sukupolvelle.⁶²

Toisaalta ylimalkaiset tiedot sotilaista asettavat rajoitteita sille, mitä rullien perusteella voidaan tietää. Katselmusrulliin kuten mihin tahansa lähdeaineistoon onkin sovellettava lähdekritiikkiä. Ne ovat aineistoina virallista kirjanpitoa siitä, millaisessa tilassa kukin joukko on katselmusajankohtana ollut. Asiatiedot sinänsä ovat todennäköisesti todenmukaisia, koska oli katselmuksia valvovan komentajan etujen mukaista, että hänellä oli realistinen tilannekuva joukkonsa tilasta. Tietosisältö on kuitenkin suppeaa – rullissa ei yleensä turhia jaariteltu. Joissain tapauksissa rulliin kirjattiin lisätietoja, jotka antavat viitteitä esimerkiksi sotilaiden ja ruotuisäntien suhteista. Yksityiskohtiin ei kuitenkaan rullien kautta päästä, vaan tarkkoja tietoja olisi etsittävä esimerkiksi käräjäpöytäkirjoista. Siihen ei kuitenkaan tutkielmassa lähdetä, vaan rullista tehtyjä havaintoja kontekstoidaan tutkimuskirjallisuuden avulla.

Tutkielmassa on järjestelmällisesti koostettu tiedot Turun läänin jalkaväkirykmentin pääkatselmuksista 1775, 1790 ja 1795, sekä Henkirakuunarykmentin pääkatselmuksista 1775, 1785 ja 1795. Jalkaväen osalta kurkistetaan lisäksi vuoden 1782 katselmusrullaan yksittäistapauksissa, jotta vuosien 1775 ja 1790 välissä tapahtuneet muutokset esimerkiksi korpraalien ruoduissa hahmottuvat paremmin. Vuoden 1790 rullan tiedoissa on merkittäviä puutteita, sillä komennettuina olleiden sotilaiden tietoja ei kirjattu. Molemmissa rykmenteissä on tutkittu henkikomppanioita. Organisaatiouudistuksen seurauksena henkirakuunarykmentti lakkautettiin 1791, ja sen komppaniat jaettiin Turun ja Porin jalkaväkirykmentteihin kevyiksi tai ratsutilapataljooniksi. Vuoden 1795 tiedot entisestä rakuunakompaniasta löytyvät jalkaväkirykmentin arkistosta ensimmäisen komppanian nimellä. Rullissa esiintyy ilmaus *Lätta infanterie bataillon och 1:sta eller Lif compagnie*. Tutkielmassa puhutaan selkeyden vuoksi yleensä edelleen rakuunoista, sillä samat rusthollit vastasivat sotamiesten asettamisesta muutoksen jälkeenkin. Aikalaistenkin suussa nimitys rakuuna säilyi, vaikka miehistä tulikin jalkaväkeä.

1.3.2 Historiallinen karttamateriaali

Toinen tutkimuksen päälähte ovat historialliset kartat. Karttoja on käytetty historian tutkimuksen lähteinä erilaisista lähtökohdista ja erilaisin menetelmin pitkään.⁶³ Niitä on erityisesti hyödynnetty sotahistorian saralla, sillä erilaisia karttoja valmistettiin myös sotatoimien

⁶² Laine 2022, 134. Artikkelin on osa laajempaa tilaperimystä käsittelevää tutkimushanketta *Tilaperimykkiät ja pauperismi: Maatilojen sukupolvenvaihdoiset Suomessa noin 1700–1900*. Hankkeessa vertaillaan tilaperimyskäytänteitä neljällä eri alueella: Pohjanmaalla, Lounais-Suomessa, Kainuussa ja Kaakkois-Suomessa. Katso myös muut artikkelit samassa julkaisussa.

⁶³ Lukuisia esimerkkejä on esimerkiksi Heikki Rantatuvan toimittamassa lähdeoppaassa *Kartta historian lähteenä* (2000) julkaistuissa artikkeleissa, joissa käsitellään eri karttatyypin ominaispiirteitä, tietosisältöä ja käyttöä.

yhteydessä, ja niillä havainnollistettiin muun muassa omia ja vihollisen asemia sotapäällikön suunnittelun pohjaksi.⁶⁴

Karttojen käyttämisessä vaadittu lähdekritiikki on huomattavan monipolvista. Ensinnäkin on otettava huomioon kartan laatimisajankohta, laatijan henkilöllisyys ja tausta, kartoitukseen käytetty menetelmä sekä suunniteltu käyttötarkoitus.⁶⁵ Kartat kuvaavat tilannetta maastossa jollain tietyllä hetkellä, josta viitteitä antaa karttaan yleensä merkitty piirtovuosi. Rekognosointikarttojen osalta on kuitenkin tulkittava kartoituksesta laadittuja indeksikarttoja. Niiden pohjalta Erkki-Sakari Harju on esittänyt taulukon kartoitusaikataulusta.⁶⁶

Piirtäminen kuitenkin tapahtui yleensä erillään maastotöistä ja puhtaaksi piirtäjänä oli eri henkilö kuin maastossa kulkenut maanmittari. Näin oli asia esimerkiksi rekognosointikartastoa laadittaessa.⁶⁷ Tästä seuraa heti riski kartalle päätyneen informaation muuttumisesta prosessin aikana. Maastossa kuitenkin tapahtuu myös muutoksia etenkin siellä, missä ihminen muokkaa toiminnallaan maisemaa, ja kartta saattoi näin ollen olla jo valmistumis- hetkellään joiltain osin vanhentunut, vaikka tiedot sinänsä olisivatkin oikein. Lisäksi kartta on aina itsessään kartan piirtäjän tulkinta maastosta. Sen tarkoitus on kuvata käyttäjän kannalta oleellinen informaatio, joten käyttötarkoitus määrittelee sen, mitä sisältöä on valikoitu mukaan ja mitä jätetty pois.

1700-luvun lopun kartoitustekniikoilla kyettiin jo tuottamaan sijaintitarkkuudeltaan hämmentävän laadukkaita karttoja. Esimerkiksi vesistöjen ja mäkien muodoista monet rekognosointikartaston kartat ovat tunnistettavissa nykyiseltä peruskartalta. Etäisyyksissä ja sijaintitarkkuudessa on luonnollisesti jonkin verran heittoa, mutta kuitenkin yllättävän vähän. Tutkimustehtävän kannalta ehdoton sijaintitarkkuus ei myöskään ole välttämättömyys, vaan oleellisempaa ovat kartalle merkittyjen kohteiden keskinäiset suhteet. Ne kertovat kenties jopa enemmän aikalaisten kokemasta tilasta.⁶⁸

Tutkielmassa pääasialliset kartta-aineistot koostuvat rekognosointikartaston kartoista ja isojakotoimitusten yhteydessä laadituista jakokartoista. Rekognosointikartoilla oli sotilaalliset lähtökohdat, kun taas isojakotoimituksissa piirretyt jakokartat olivat siviilihallinnollisia, oikeudellisia asiakirjoja, joiden tehtävänä oli määritellä maanomistussuhteita

⁶⁴ Oman tutkimusaiheeni kannalta relevantteja ovat erityisesti Jussi T. Lappalaisen laatimat teokset *Kustaa III:n venäjän sodasta Kustaa III:n maasota: Savo ja Kymenlaakso 1788–1790* (2014) ja *Kuninkaan viimeinen kortti: Viipurinlahden ja Ruotsinsalmen meritaistelut 1790* (2011), joissa aikalaiskarttojen avulla on tuotettu taistelujen kulkua havainnollistavia kartallisia esityksiä.

⁶⁵ Katso esimerkiksi Roiko-Jokela & Junnila 2007, 58; Roiko-Jokela 2003.

⁶⁶ Harju 2012, 22.

⁶⁷ Harju 2012, 15. Rekognosointi- ja piirtoprosessista myös Paulaharju 2000, 100–101.

⁶⁸ Vaikka kartat ovat mittauksiin perustuvia esityksiä, niillä pyritään silti muuntamaan todellisuus kuvaksi, josta tilan merkitykset kartan käyttäjälle hahmottuvat. Erilaisilla painotuksilla, yleistyksillä ja korostuksilla voidaan kartan tulkitsijaa ohjata näkemään tilan muut kuin matemaattiset ominaisuudet. Esimerkiksi rekognosointikartoissa joitain pieniä maastonmuotoja on korostettu voimakkaasti (Paulaharju 2000, 101). Tällaiset yksityiskohdat maastossa ovat todennäköisesti olleet sotilaan silmään siinä määrin merkittäviä, että niitä on kannattanut jopa liioitella kartalla, jotta ne eivät jäisi sotapäälliköltä huomaamatta.

kyllissä ja laajemmissa jakokunnissa. Tarkkoina ja yksityiskohtaisina molempien ryhmien kartat kuitenkin kuvaavat 1700-luvun lopun yhteiskuntaa myös laajemmin.

Rekognosointikarttoja laativat sotilaat siviilimaanmittarien tuottamien pitäjänkarttojen ja muiden geometrinen karttojen pohjalta. Sotilasmaanmittarit jalkautuivat maastoon katsomaan omin silmin, mitä sotilaalliselle toiminnalle olennaista he siellä näkivät.⁶⁹ Kartat kertovat näin välillisesti myös siitä, mitä 1700-luvun lopun upseerit pitivät merkittävänä sotataidon kannalta. Toisaalta aiheeseen liittyen on laadittu tutkimusta, johon kartoista tehtyjä havaintoja voi peilata.⁷⁰ Työssäni käytän rekognosointikarttoja yhtenä keskeisenä karttälähteenä tilan sotilaallisia merkityksiä analysoidessani. Joitain karttalehtiä on digitoituina avoimesti saatavilla Ruotsin valtionarkiston (*Riksarkivet*) digitaalisissa aineistoissa sekä esimerkiksi Jyväskylän yliopiston ylläpitämässä, dosentti Heikki Rantatuvan mukaan nimeytyssä historiallisten karttojen portaalissa.⁷¹ Riksarkivetin kuvat kartoista ovat hyvälaatuisia ja toimivat mainiosti pohja-aineistoina kartallistamisprosessissa, jotka kuvaan menetelmäluvussa.

Rekognosointikartoissa kuvattiin tarkan ohjeistuksen mukaisesti kaikki sellainen, mikä auttoi sotapäällikköä suunnittelemaan maaston käyttöä sotatoimia silmällä pitäen. Kartasto antaa siis tarkan kuvan liikenneväylistä ja vesistöistä, asutuksesta ja myös maaston muodoista, joita kuvattiin ensimmäistä kertaa järjestelmällisesti. Rinnevarjostustekniikka osoittaa maaston jyrkkyyden ja esimerkiksi kallioalueet on kuvattu omalla symbolillaan.⁷² Paikannimistöä on kartoissa runsaasti, ja esimerkiksi talojen nimet on pääsääntöisesti kirjattu tarkkaan. Toisinaan nimistön kirjoitusasussa esiintyy selviä virheitä, jotka ovat osaltaan seurausta Helsinkiin perustetun piirustuskonttorin puhtaaksi piirtäjien tekemistä tulkintavirheistä, osaksi ruotsinkielisen upseeriston ja suomenkielisen paikallisväestön välisestä kielimuurista. Nimistöä selvitettiin nimittäin toisinaan myös paikallisia haastatteleamalla.⁷³ Kuvassa 2 on esimerkinomainen ote rekognosointikartasta. Siinä näkyy kahta karttalehteä, 13-VI (ylempi) ja 14-VI, joiden väliin jää kaistale vuotaa, jolle valmiit karttalehdet liimattiin.⁷⁴

⁶⁹ Rantatupa 2011, 10, 14–15. Sotilastopografeja koulutti Suomessa etenkin Göran Magnus Sprengtporten (1740–1819), joka toimi Savon prikaatin komentajana (1775–1779) ja kasvatti alaisiaan upseereita uudenlaiseen, vaikeakulkuista ja peitteistä maastoa hyödyntävään taktiikkaansa, jossa kartat olivat tarpeen. Sprengtportenin välirikko kuninkaan kanssa sai hänet loikkaamaan venäläisten puolelle ja vieämään mennessään laajat kartoituksissa syntyneet tietonsa. Elio 1973, 17–23.

⁷⁰ Esimerkiksi Elio 1973, joka käsittelee upseerikoulutuksen historiaa Otto Karl von Fieandtlin henkilökuvan kautta.

⁷¹ SE/KrA/Krigsarkivets kart- och ritningssamlingar; Heikki Rantatupa historialliset kartat -portaali.

⁷² Harju 2012, 12–13. Harjun 2012 julkaiseman karttakirjan alussa on kattava kuvaus kartaston syntyvaiheista, valmistustekniikasta, siihen liittyvistä ohjesäännöistä ja karttojen takana olevista henkilöistä.

⁷³ Alanen & Kepsu 1989, 21.

⁷⁴ SE/KrA/Finska rekognoseringsverket.

Kuva 2: Ote rekognosointikartan valmiista vuodasta Turun kaupungin ympäristöstä.

Oman haasteensa kielelliset eroavuudet asettavat myös ruotujakolaitosta tarkastelevalle tutkijalle, sillä kirjoitusasu voi hankaloittaa ruodun kartallistamista. Rullissa ja kartoissa esiintyvät paikannimet ovat kuitenkin pääsääntöisesti keskenään vertailtavissa ja tunnistettavissa, joten kartallistaminen on tutkijan tekemän tulkinnan nojalla mahdollista. Nimistön mahdollisten virheiden ja puutteiden aiheuttama epätarkkuus tutkielman esitykselle on tiedostettava. Vertaamalla eri karttoja sekä muita lähdetyyppisiä ja vielä aikaisempaa tutkimusta⁷⁵ keskenään on kuitenkin mahdollista havaita ainakin osa virheistä, eikä yksittäisen ruodun lipsahtaminen väärään paikkaan aiheuta isossa kuvassa merkittävää heilahdusta suuntaan tai toiseen. Lähempään tarkasteluun nostetut esimerkkitaupaukset, kuten vaikkapa korpraalien ruodut, olen pyrkinyt tarkastamaan useista lähteistä.

Lähdekriittisenä huomiona on todettava myös, että rekognosointikartaston kartat on laadittu yhtenä ajankohtana, kun taas katselmuksia tarkastellaan kolmeen eri ajankohtaan sijoituvissa poikkileikkauspisteissä, joten kartassa kuvattu ympäristö ei välttämättä täysin vastaa esimerkiksi ensimmäisen katselmusvuoden 1775 tilannetta. Rekognosointikartat Turusta ja sen eteläpuoliselta alueelta Paimioon saakka laadittiin vuonna 1787. Turun

⁷⁵ Tässä yhteydessä etenkin Viljanti 1935; Korkiakangas 1996; Roos 1927; Wirilander 1953.

pohjoispuolisen alueen kartat Liedosta, Maariasta ja Raisiosta puolestaan kartoitettiin vasta Kustaa III:n Venäjän sodan jälkeen 1791–1792.⁷⁶ Tutkimuskysymykset ja -menetelmät eivät kuitenkaan vaadi yksityiskohdiltaan täydellisen ajantasaista karttaa. Ruotujakolaitos ei ollut järjestelmänä kovinkaan dynaaminen, vaan se on saanut osakseen laajaa kritiikkiä kankeutensa vuoksi. Näin ollen kovin merkittäviä muutoksia ei oletettavasti tapahtunut tutkimusaikavälillä, ja ne todennäköisesti olisivat havaittavissa rullista. Muussa yhteiskunnassa tapahtuneet merkittävät muutokset ovat jäljitettävissä tutkimuskirjallisuuden avulla. Esimerkiksi maantieverkon kehittymistä kustavilaisella ajalla on mahdollista seurata Juhani Viertolan tutkimuksen kautta.⁷⁷

Rekognosointikarttojen ohella käytän Kaarinan pitäjän osalta tukena Kansallisarkistosta digitaalisina löytyviä Maanmittaushallituksen uudistusarkiston isojakokarttoja. Isojako oli valtakunnallinen maan uudelleenjakotoimitus, jossa kylien talojen maaomistukset pyrittiin yhtenäistämään aikaisemmin sarkajaon myötä pirstoutuneista palstoista laajemiksi, yhtenäisiksi tiluksiksi, jotka jaettiin kylän osakkaiden kesken. Isojaon on katsottu myös merkinneen yksityisen maanomistuksen syntyä Suomessa.⁷⁸

Jakotoimituksessa syntyi laajoja kartta-aineistoja, joihin talot ja niiden tilukset merkittiin. Karttojen tietosisällöissä on suuria eroja, mutta joissain kartoissa sotilaiden ja rakuunoiden torpat on merkitty hyvin selvästi. Kartat laadittiin juridisissa tarkoituksissa selvittämään maanomistussuhteita, ja niiden tarkkuus on suorastaan erinomainen. Kartalle merkittyjen rajalinjojen ja -pyykkien ansiosta ne olisivat itse asiassa kohdistettavissa melko tarkoin nykyisiin koordinaatistoihin. Isojakokartat mahdollistavat näin tapauskohtaisesti hyvin tarkan, ruotukohtaisen tarkastelun sotilastorppien sijoittelusta.

Ennen Suomen sotaa (1808–1809) sotilastorpat suljettiin jakotoimitusten ulkopuolelle, sillä ne olivat teknisesti ottaen kruunun omaisuutta. Etenkin useampien kylien muodostamien jakokuntien alueita koskeviin karttoihin myös sotilastorppia silti merkittiin. Myöhemmin, ruotujakolaitoksen lakkautuksen jälkeen sotilaiden maita saatettiin jakaa talojen kesken isojaon edetessä.⁷⁹ Varsinais-Suomessa isojako aloitettiin 1700-luvulla ja sitä täydennettiin 1800-luvulla, joten karttoja löytyy ajallisesti kerrostuneina. Osa käytetyistä kartoista on laadittu vasta Suomen sodan jälkeen, mutta niihin on edelleen merkitty sotilastorppia. Koska ruotuarmeija lakkautettiin Venäjään liittämisen yhteydessä, nämäkin torpat ovat olleet olemassa ja paikoillaan jo ennen Suomen sotaa.

1600-luvun lopulla laadittiin ruotujakolaitoksen muodostamisen yhteydessä myös laajoja ruotujakokarttoja, jollaiset ovat säilyneet Uudenmaan ja Hämeen läänin

⁷⁶ Rekognosoimien eteläisen kartoitusalueen kartoitusaiakataulusta katso Harju 2012, 22–23.

⁷⁷ Viertola 1980.

⁷⁸ Jutikkala 1958, 246, 251–252; Laine 2020, 71. Kirsi Laineen tutkimuksessa tilallinen näkökulma oli vahvasti läsnä.

⁷⁹ Esimerkiksi KA/MHA/U Uudistuskartat ja asiakirjat/Turun ja Porin lääni/Kaarina/A22:17/19 Kausela; Sotamiehien maiden jako (1844–1844).

jalkaväkirykmentistä sekä Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentistä.⁸⁰ Ensin mainitussa on merkittynä suunnitellut kokoontumispaikat korpraalikuntien tarkkuudella. Jälkimmäiseen on piirretty pelkät ruotujen päätilat ja päällystön puustellit. Hyödynnän Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentin ruotujakokarttaa vuodelta 1693. Siihen on merkitty komppanioiden alkuperäiset rekrytointialueet, ruotujako, ruotujen kantatilan paikka ja upseereiden puustellit.

Ruotujakokartan projektio ja mittakaava poikkeavat tuoreemmista kartoista merkittävästi, joten sijaintitarkkuus ei ole kovin hyvä, mutta kartta antaa osviittaa ja toimii vertailuaineistona. Lisäksi se antaa kaikesta huolimatta riittävän kokonaiskuvan ratsuväkirykmentin – sittemmin rakuunarykmentin – sijoittumisesta. Pääkatselmusrulliin vertaamalla saadaan riittävät tiedot ruotujakoon tehdyistä muutoksista, jotta satakin vuotta vanhempaa karttaa voidaan käyttää pohja-aineistona 1700-luvun lopun tilannetta hahmoteltaessa.

1.3.3 Muut lähteet ja lähdejulkaisut

Digitoitujen alkuperäislähteiden ohella käytän työssäni joitain aiemmin toimitettuja lähdejulkaisuja tai kartastoja. Jälkimmäisistä etenkin rekognosointikartastosta laaditut yhteisjulkaisut *Kuninkaan kartasto 1776–1805*⁸¹, *Kuninkaan kartasto Etelä-Suomesta 1776–1805*⁸² sekä *Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790*⁸³ ovat tärkeitä Varsinais-Suomen maakunnan laajempaa karttakuvaa tarkasteltaessa. Digitaalisina on julkaistu vain osa rekognosointikartoista, eivätkä ne kata kovin suurta osaa esimerkiksi Varsinais-Suomesta. Kartastojen avulla tämä puute voidaan korjata.

Lisäksi Arvo Viljannin toimittama Turun jalkaväkirykmentin ruotujakorulla⁸⁴ 1700-luvun alkuvuosilta, suuren Pohjan sodan alkuajoilta auttaa paikkaamaan joitain puutteita, joita katselmusrullia tarkastelemalla ei voida tavoittaa. Tällainen seikka on esimerkiksi henkikomppanian korpraalikuntajako, joka voidaan rullan avulla suurpiirteisesti johtaa, vaikkei sitä yksiselitteisesti ilmoiteta siinäkään. Myös Einar Juvan toimittama, sotilasasioita etenkin säätyvallan ajalla, mutta jonkin verran myös kustavilaisen ajan alussa käsittelevä asiakirjakokoelma *Verteidigungspläne Finnlands*⁸⁵ toimii yhdessä tutkimuskirjallisuuden kanssa täydentävänä aineistona, kun ruotujakolaitosta peilataan suhteessa valtakunnan puolustussuunnitelmiin. Näitä koskeva kirjallisuus⁸⁶ on omien havaintojeni keskustelukumppanina tutkielman toisessa luvussa.

⁸⁰ SE/KrA/ Finska handritade kartor, Åbo och Björneborgs län/Turku ja Pori, "Project Charta öfwer..." 1693. Nämä kartat on maininnut mm. Viljanti 1935, 287.

⁸¹ Alanen & Kepsu 1989.

⁸² Harju & Lappalainen 2012.

⁸³ Harju & Lappalainen 2010.

⁸⁴ *Turun jalkaväkirykmentin ruotujakorulla Suuren Pohjan sodan alkuajoilta*, Turun Historiallinen Arkisto 5. Toim. Viljanti 1936.

⁸⁵ Documenta Historica VI-VIII.

⁸⁶ Etenkin Juva 1942; Juva 1937; Juvelius 1920; Koskinen 2007; Nikula 1960; Nikula 1970; Norman 2000.

Virkataloverkoston tutkimuksessa Kaarlo Wirilanderin julkaisemat upseerien ja aliupseerien sekä sotilasvirkamiesten virkatalonhaltijain luettelot⁸⁷ auttavat tunnistamaan ja löytämään kartoilta niin rakuunoiden kuin jalkaväen henkilöstön käytössä olleet puustellit. Häntä aikaisemmin puustellilaitoksesta on koonnut luetteloa myös John E. Roos, jonka teoksesta löytyy myös joitain sellaisia puustelleja, joita Wirilander ei ole luettellonut. Tällaisia ovat esimerkiksi ratsuväen korpraalien virkatalot.⁸⁸

Omaa kartallistamistyötäni on lisäksi helpottanut merkittävästi Hannu Räisän laatima, Google Maps -pohjainen karttatietokanta⁸⁹, johon hän on vuodesta 2022 alkaen koonnut Roosin ja Wirilanderin teosten tietoja pitäjänkartaston aineistoihin yhdistämällä paikkatiedot pääosasta suomalaisten ruotujakoisten rykmenttien puustelleja ja ruotuja. Torppien sijaintiin Räisä ei kuitenkaan ole pureutunut.

1.4 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja menetelmät

1.4.1 Menneisyyden tilan rekonstruointi ja tilallinen historia

Ruotujakolaitoksen tilallisuuden hahmottaminen vaatii huomion kiinnittämistä järjestelmän toimintaympäristöön. Historiantutkimukseen kuuluu sisäänrakennettuna niin sanottu ”historiallinen metodi”⁹⁰. Sitä voi luonnehtia neliportaiseksi prosessiksi, joka koostuu heuristiikasta, kritiikistä, tulkinnasta ja esityksestä.⁹¹ Heuristiikalla viitataan tutkimuskohteen valintaan suhteessa vallitsevaan tietoon, jota aikaisempi tutkimus tai arkisemmat ennakkokäsitykset sävyttävät. Kritiikin vaiheessa lähdeaineistoa vertaillaan, arvioidaan, suhteutetaan aiempaan tietoon, arvotetaan ja valikoidaan historiallisten tietojen keräämiseksi. Suhteuttamalla lähteistä tehtyjä havaintoja asetettuihin kysymyksiin päästään edelleen tulkintaan, jossa menneisyyden tapahtumille, ilmiöille ja kehityskuluille annetaan merkityksiä ja hahmotetaan keskinäisiä syy-seuraussuhteita.

Historiantutkimus on kirjoittamalla tapahtuvaa päättelyä.⁹² Koko tutkimusprosessi on kirjallista ajattelua ja osa tutkimuksen lopputulosta, joka muodostaa historiallisen metodin neljännen portaan eli esityksen. Prosessissa syntyy menneisyyden rekonstruktio, joka kuvataan ja argumentoidaan lukijalle.⁹³ Ympäristö, etäisyydet, kulkuyhteydet ja

⁸⁷ Wirilander 1953; Wirilander 1975.

⁸⁸ Roos 1927.

⁸⁹ Räisä 2022-.

⁹⁰ Selvyyden vuoksi voisi olla parempi puhua historiallisesta ajattelusta. Menetelmät ja menetelmät mielletään ehkä teknisemmiksi toimenpiteiksi, joita tutkija käyttää aineistonsa analysointiin, kun Hyrkkänen puhuu ennen muuta historioitsijan ajatus- ja tutkimusprosesseista yhteisellä kattokäsitteellä.

⁹¹ Hyrkkänen 2017, 30. Tämä metodi on Hyrkkäsen mukaan kaikelle historian tutkimukselle ominainen, usein implisiittinen prosessi. Sen lisäksi tutkija käyttää muita, spesifimpiä tutkimusmenetelmiä, jotka valikoidaan kulloisenkin tutkimusongelman tarpeisiin.

⁹² Kalela 2000, 164.

⁹³ Hyrkkänen 2017, 52. Tutkielmassa aatehistorioitsija-Hyrkkäsen kuvaama prosessi on läsnä, vaikka oma aiheeni koskettaa enemmän fyysistä todellisuutta.

ruotujakolaitokseen liittyneet paikat muodostavat tilan, joka vaikutti ratkaisevasti koko järjestelmän toimintaan. Sen hahmottamiseksi on kuljettava kuvattua päättelyn polkua pitkin, mutta tilan esittämiseksi on hyödynnettävä aineistoja ja esitystapaa, joka havainnollistaa tilallisia piirteitä myös lukijalle.

Tilan merkitykset ihmisen toiminnalle ovat moninaiset; se on tärkeitä paikkoja, tapahtumien ympäristö, keskeinen tehtyjä ratkaisuja selittävä tekijä, toiminnan este tai sen mahdollistaja, resurssi, uhka... Listaa voisi jatkaa pitkään. Tilan hahmottaminen on keskeinen osa inhimillisen toiminnan ymmärtämistä. Sen tutkimiseksi ja esiin tuomiseksi on muodostunut tilallisen historian (*spatial history*) suuntaus.⁹⁴

Tilallisen historiantutkimuksen kenttä on pitkään ollut voimakkaasti kytköksissä kvantitatiivisiin, digitaalisia paikkatietojärjestelmiä (GIS – *geographic information system*) hyödyntävään tutkimukseen.⁹⁵ GIS-ohjelmistot ovat tuoneet mahdollisuuden käsitellä laajoja datamassoja kartallisesti. Kullekin tietokantaan lisätylle kohteelle määritellään sekä tarkka maantieteellinen sijainti koordinaatistossa että kohteen sisältöä kuvaava ominaisuustieto.⁹⁶ Tilallisia näkökulmia olisi kuitenkin hyvä huomioida myös pienemmillä aineistoilla toimittaessa, jolloin GIS ei välttämättä ole työkaluna välttämätön tai tarpeellinen.

Tilallisen näkökulman tärkeimmät komponentit ovat paikka (*place*) ja tila (*space*). Paikka voidaan määrittää ainakin kolmessa eri merkityksessä. Ensinnäkin paikka voidaan nähdä fyysisessä todellisuudessa olevana pisteenä, joka määräytyy koordinaatistoon pituus- ja leveyspiirien risteyskohtana ja suhteessa muihin vastaaviin sijainteihin. Toiseksi se voidaan mieltää historiallisesti ja kulttuurisesti määrittäneenä sosiaalisen vuorovaikutuksen ympäristönä (esimerkiksi parlamenttitalo, juhlasali tai tässä yhteydessä rykmentin koontumispaikka). Kolmanneksi paikalle voidaan antaa myös abstraktimpi määritelmä muistojen, tunteiden, symbolisten merkitysten tai kuuluvuuden tunteen kautta.⁹⁷ Tila on tällöin pikemmin kulttuurinen kuin konkreettinen.⁹⁸ Tässä tutkielmassa paikat kuitenkin ovat fyysiseen maailmaan sijoittuvia pisteitä tai alueellisia kokonaisuuksia, joille muodostuu sotalaitoksen tai siihen kuuluneen yksilön näkökulmasta jokin merkitys.

⁹⁴ Tilan ja paikan näkökulmien voimistumisen myötä on alettu puhua jopa erikseen tilallisesta humanismista. Ayers 2010, 1. "Spatial humanities" tai "GeoHumanities" termeillä viitataan pyrkimykseen palauttaa maantieteen ja humanismin yhteys, joka on tieteiden eriytymisen myötä välillä osin kadonnut. Tässä laajemmassa keskustelussa samoin kuin sen alaisuuteen kuuluvassa tilallisessa historiassa on oma GIS-vetoinen suuntauksensa, mutta myös laajemmalle katsova linja. Tilallisuus ei sinänsä ole historiantutkimuksessa uusi asia. Historia ja maantiede ovat sukulaistieteitä, ja maantieteellisisiin seikoihin onkin kiinnitetty huomiota historiantutkimuksessa läpi vuosisatojen. Tilaa ympärillämme ei voi erottaa toiminnasta, koska kaikki tapahtuu jossain tilassa. Historiassa ja humanistisissa tieteissä ylipäänsä tilan analysointi ja esittäminen ovat voimistaneet asemaansa niin sanotun "tilallisen käänteen" (*spatial turn*) myötä. Tilallisen käänteen etenemisestä ja vaikutuksista Bavaj 2022, 9–15.

⁹⁵ GIS-painotteisuus näkyy hyvin esimerkiksi Routledgen järkälemäisessä metodioppaassa *The Routledge Companion to Spatial History*. Gregory et al. 2018. Tilallisen tai *spatial* historian kentän nykyisestä määrittelystä katso esim. Bavaj 2022, 1–5.

⁹⁶ Aarnio 2000, 117.

⁹⁷ Bavaj 2022, 16. Tällöin paikaksi mielletään jokin henkinen tai kuvitteellinen ympäristö, jota voisi suomeksi olla mielekästä kutsua mielen tilaksi (vrt. mielentila – *state of mind*).

⁹⁸ Katso esim. Lamberg 2011, 12–13.

Tila puolestaan määrittyy paikkojen ja ihmisten välisten sekä keskinäisten suhteiden kautta. Tila mahdollistaa tai estää vuorovaikutusta ja toimii sen tapahtumaympäristönä. Toisaalta tila on myös edellytys paikkojen olemassaololle, joten yhdestä ei oikein voida puhua huomioimatta toista.⁹⁹ Ruotujakolaitoksen ja siviiliyhteisön vuorovaikutuksen paikat, sotaväen toiminnan tai sodankäynnin kannalta keskeiset paikat, alueet, sotilaskohteet ja niiden välistä tilaa läpäisevät yhteydet muodostavat sotalaitoksen toimintaympäristön fyysisen osan.

Tilallisen historiantutkimuksen tehtävä on tehdä tilan merkitykset historiallisille prosesseille, ilmiöille ja tapahtumille ymmärrettäviksi. Tilallinen ja digitaalinen historiantutkimus käsi kädessä pyrkivät luomaan edellytyksiä tilan ja ajan hahmottamiselle ja analysoimiselle, mutta myös tulosten esittämiseksi yhä tehokkaammin ja vaikuttavammin.¹⁰⁰ Meidän on esimerkiksi ymmärrettävä nykypäivästä käsin, että vaikka maantieteellinen etäisyys Turun ja Helsingin välillä ei ole muuttunut 1700-luvun lopusta tähän päivään, on ihminen toiminnallaan lyhentänyt paikkojen väliseen liikkumiseen kuluva aikaa, ja koettu etäisyys on vaikkapa kaupan tai sotaväen näkökulmasta lyhentynyt.

1.4.2 Menetelmät

Työni tärkeimmät menetelmät ovat kartallistaminen ja kartta-analyysi. Ne yhdistyvät historiantutkimuksen ”perusmenetelmien työkalupakkiin”, jonka välineitä voidaan kutsua lähdekritiikiksi, triangulaatioksi ja hermeneuttiseksi tulkinnaksi.¹⁰¹ Lähdekritiikki merkitsee kunkin käytetyn alkuperäislähteen luotettavuuden ja käytettävyyden arviointia; onko kukin lähde dokumenttina se, mikä se väittää olevansa? Entä mitä se voi kertoa ja millä ehdoilla? Triangulaatio taas viittaa erilaisten lähdeaineistojen ja tutkimustietojen yhdistelyyn ja vertailuun. Prosessissa kokonaiskuva tutkimuskohteesta rakentuu tarkastelemalla sitä eri näkökulmista useiden eri lähteiden avulla. Tutkielman lähteinä on erilaisia historiallisia karttoja, armeijan rullia ja sotalaitosta koskevia lähdejulkaisuja, jotka kukin tarjoavat omansalaista tietoa tutkimuskohteesta, kun niihin sovelletaan erilaisia kysymyksiä ja analyysitapoja.¹⁰²

Hermeneuttisessa prosessissa tutkija syventää jatkuvasti ymmärrystään tutkittavasta kohteesta vertailemalla alkuperäislähteitä, aiempaa tutkimusta ja aihepiiriä koskevia ennakkokäsityksiään. Hermeneutiikka on ennen muuta tekstien tulkintaan jo antiikin aikaan laadittu teoria, jonka kenties tunnetuin versio on Hans-Georg Gadamerin metafora

⁹⁹ Bavaj 2022, 16–17.

¹⁰⁰ Bodenhamer 2020 käsittelee digitalisaation mahdollisuuksia ja sen sovellutuksena ”syväkartoittamista” (*deep mapping*) väylänä venäläisen semiootikon ja kirjallisuustutkija Mikhail Bakhtinin visioimalle, yhä kokemuksellisemmalle tilallisen historian esittämiseksi. Tässä tutkielmassa ei vielä päästä ihan siihen, mutta karttoja, kartallistamista ja teemakarttoja hyödyntävällä käsittelytavalla syvennetään lukijan ymmärrystä rekonstruktioista.

¹⁰¹ Katso esim. Kipping et al. 2014, 312.

¹⁰² Vertaa esim. Wuokko 2016, 55.

hermeneuttisesta kehästä¹⁰³. Ymmärrys syntyy kehämäisessä prosessissa, jossa tutkija analysoi dokumenttia, suhteuttaa sitä muuhun relevanttiin tietoon ja tarkastelee omia käsityksiään suhteessa havaintoihinsa.¹⁰⁴ Prosessissa tutkija ikään kuin kiertää kehää kohteensa ympärillä lähestyen sitä koko ajan. Mitä lähempänä kohdetta ollaan, sitä täydellisempi on ymmärrys. Kehä kuvastaa myös edellä luonnehdittua historian tutkimusprosessia.¹⁰⁵ Siksi hermeneuttisen tulkintaprosessin idea sopii hyvin myös kuvaamaan oman tutkimus- ja tulkintametodini kulkua, vaikka aineistot eivät olekaan kovin tekstivetoisia.

Pääkatselmusrullista olen koonnut järjestelmällisesti tiedot ruotutiloista, sotilaista, näiden sotilasarvosta, iästä, synnyinpaikasta ja muista rulliin merkitystä tapauskohtaisemista tiedoista taulukoksi, jossa eri vuosien tiedot ovat tarkasteltavissa horisontaalisesti, jolloin yksittäisen ruodun tietoja on mahdollista verrata eri ajankohtien kesken. Jalkaväen tapauksessa tietokanta sisältää 129 ruodun tiedot kolmelta vuodelta. Henkirakuunoiden osalta kattavuus on 125 ruotua kolmelta vuodelta. Ruotutietokannan sisältöä analysoin ja erittelen tutkielman kolmannessa luvussa. Korpraaliruodut ja ruodut, joissa oli muilla tavoin poikkeavia tapauksia, on tietokannassa koodattu ja korostettu siten, että niihin on helppo kiinnittää tarkempaa huomiota analyysin myöhemmissä vaiheissa.

Historialliset kartat mahdollistavat jo itsessään kartta-analyysin soveltamisen työssäni. Kartat esittävät ihmisen aistimaa tilaa sellaisena kuin kartan piirtäjä on sen tulkinnut. Historiallisten karttojen kautta on mahdollista päästä kiinni siihen, millaisena tila on koettu, ja millaisia merkityksiä sille on annettu.¹⁰⁶ Tutkielman toisessa luvussa olen analysoinut ennen muuta rekognosointikartaston karttoja ensimmäisen tutkimuskysymyksen lähtökohdista.

Kaikesta ei ole kuitenkaan laadittu tai säilynyt aikalaiskarttoja. Kartallistamalla tutkijan on kuitenkin mahdollista luoda edellytykset kartta-analyysille. Kartallistamisella tarkoitetaan relevanttien tekstiaineistosta tunnistettavien kohteiden, tässä tapauksessa rykmenttien ruotujen ja niiden sotilastorppien, upseerien ja aliupseerien puustellien sekä sotalaitoksen kannalta muuten keskeisten kohteiden sitomista karttaan.¹⁰⁷ Tuloksena syntyy teemakarttoja, joiden laatimisessa hyödynnän karttojen piirtämiseen tarkoitettua digitaalista karttasovellus OCADia. Kartta-analyysi sinänsä tapahtuu samalla tavalla, olipa analyysin kohteena itse laadittu teemakartta tai historiallinen kartta.¹⁰⁸ Analyysin tuloksia olen

¹⁰³ Gadamerin mukaan ”kriteeri oikealle ymmärtämiselle on yksittäisseikkojen yhteensopivuus kokonaisuuden kanssa. Jos ne eivät sovi yhteen, ei ymmärtäminen ole onnistunut”. Gadamer 2004, 29.

¹⁰⁴ Tutkijan oma positio ja sen vaikutus ymmärrykseen on käsitetty. Kipping et al. 2014, 322.

¹⁰⁵ Wuokko 2016, 53; Hyrkkänen 2017, 30–31.

¹⁰⁶ Katso kartta-analyysistä esimerkiksi Mels 2018.

¹⁰⁷ Vertaa esim. Lamberg et al. 2011, jossa tutkijat analysoivat pienen maaseutuyhteisön fyysistä ja kulttuurista tilaa historiallisten karttojen ja muuhun aineistoon nojaavan analyysin avulla.

¹⁰⁸ Teemakartalla tarkoitetaan karttaa tai graafista esitystä, jossa esitetään vain jokin rajattu informaatio. Teemakartta ei välttämättä muistuta suoranaisesti karttaa, vaan se voi olla myös miellekartan tai graafin kaltainen esitys. Itse käytän kuitenkin nimenomaan tilallisia, perinteisen kartan muotoon laadittuja teemakarttoja. Teemakartoista historian tutkimuksessa katso esimerkiksi Järvinen 2000.

visualisoinut laatimalla sotalaitoksen kannalta tärkeitä kohteita, kuten liikenneinfrastruktuuria ja rykmenttien levittäytyneisyyttä esittäviä teemakarttoja.

Pohjakarttoina olen käyttänyt rekognosointikartaston digitaalisia karttalehtiä Turun seudulta, sekä ratsuväkirykmentin ruotujakokarttaa. Kartallistaminen on yksinkertaisempaa pohjakartalle, josta osa tietosisällöstä löytyy valmiina, eikä nykyajan kohteita ole häiritsemässä. Historiallisten karttojen sijaintitarkkuus on vajavainen, mutta mittakaava, jossa koko komppaniaa tarkastellaan, ei edellytä täysin yksityiskohtaista karttaa. Tärkeimmät paikat ovat tunnistettavissa ja kohteiden keskinäiset suhteet ovat riittävän lähellä todellisuutta, jotta analyysi on mahdollinen.

Pohjakarttojen avulla olen pelkistänyt maaston kuvausta teemakarttojen taustakartoiksi siten, että ruotujakolaitoksen komponentit erottuvat. Kartallistetut havainnot olen koonnut erillisiksi teemakartoiksi, joihin on kuvattu eri osa-alueita ruotujakolaitoksesta pelkistetyn pohjakartan päälle. Teemakarttojen avulla hahmottuvat rykmenttien, komppanioiden ja lopulta sotilaiden keskinäiset tilalliset suhteet. OCADin avulla olen pystynyt laatimaan eri kohteille ja eri ajankohdille omia symboleja, karttamerkkejä, joista koostuu erillisiä karttatasoja. Esimerkiksi korpraali- ja aliupseeriruodut muodostavat oman karttatasonsa joka vuoden kohdalla erikseen. Piilottamalla ja aktivoimalla näitä karttatasoja voidaan huomio suunnata kulloinkin käsiteltävään ajankohtaan, ja ajalliset muutokset ja jatkuvuudet tulevat näkyviin, kun eri vuosien karttatasoja tarkastellaan rinnakkain. Näin olen tehnyt tutkielman neljännessä luvussa.

2 VARSINAIS-SUOMI SOTILAALLISENA TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ

2.1 Varsinais-Suomen strateginen asema osana puolustusta 1700-luvulla

1700-luvun jälkipuoliskolla Ruotsin oli pakko kiinnittää aiempaa enemmän huomiota Suomen puolustukseen. Vaikka valtakunnan itäosa oli aina rajamaata, ei sen ollut aiemmin koettu olevan uhattuna. Suuren Pohjan sodan tappion, Pultavan taistelusta käynnistyneen katastrofin ja sitä seuranneen tappiokierteen myötä tilanne muuttui. Venäjän joukot valloittivat koko Suomen isovihan¹⁰⁹ (1713–1721) ajaksi, ja sen päätteeksi solmitun Uudenkaupungin rauhan myötä Venäjä sai pysyvästi haltuunsa Ruotsin entiset sotasatamat Suomenlahden etelärannikolla, kyeten jatkossa uhkaamaan Suomen rannikkoa ja jopa Tukholmaa mereltä käsin.¹¹⁰

Ruotsissa ei kuitenkaan haluttu uskoa aluemenetysten pysyvyyteen. Ajateltiin laajasti, että sopivan tilaisuuden tullen voitaisiin ainakin osa aiemmista provinsseista saada takaisin, ennen muuta Suomen itärajan tuntumasta.¹¹¹ Puolustussuunnitelmia kyllä laadittiin jo Uudenkaupungin rauhan jälkeen¹¹², mutta niiden toteuttaminen kuivahti ajatukseen menneen loiston paluusta. Resurssit ohjattiin sisäkehälle, etenkin pääkaupungin linnoittamiseen.

¹⁰⁹ Isonvihan seurauksena tapahtunutta henkistä eriytymistä Suomen ja Ruotsin välillä havainnollistaa etenkin suhtautuminen kuninkaaseen: Suomessa hyvän kuninkaan myyttinen kuva himmeni, kun alueiden annettiin joutua vihollisen valtaan, eikä kansan kärsimyksiä tunnuttu ottavan vakavasti vainoajan poistuttuakaan. Vihan ajan muistelu ja vastaavan tuomiopäivän odottelu muodostuivat kiinteäksi osaksi kansanomaista muistelukulttuuria. Vilkuna 2005, 493–494.

¹¹⁰ Strategisen aseman muutosta käsittelee etenkin Einar Juva julkaisuissaan Juvelius 1919; Juva 1937; Juva 1947.

¹¹¹ Alanen 1963, 67.

¹¹² Etenkin Axel Löwenin puolustussuunnitelma, jota toteutettiin, mutta vain osittain sekä soveltaen, ja tosissaan vasta paljon myöhemmin. Katso tarkemmin Juva 1920; Juva 1942, 15–16; Nikula 1960, 81–107. Myöhemmät suunnitelmat olivat lähinnä muunnelmia Löwenin ajatuksista. Juva 1937, 287.

Ponnekkaisiin toimiin ryhtymiseksi Suomessa vaadittiin vielä toinen hävitty sota ja nöyryytys.

Sellainen saatiin, kun valtiopäivillä johtavaan asemaan päässyt venäläisvastainen hattupuolue purki revanssihenkensä ja yltiöoptimistisen käsityksensä Ruotsin sotavoimasta Venäjää vastaan suunnattuun sotaretkeen.¹¹³ Hattujen sodassa (1741–1743)¹¹⁴ Ruotsi koki kaikkien aikojen nöyryytyksen ja Venäjä valloitti Suomen toistamiseen. Valloituskautta kutsutaan pikkuvihaksi erotuksena pidempään kestäneestä edeltäjästään.¹¹⁵ Sodan päättäneessä Turun rauhassa Ruotsi menetti Venäjälle alueet Kymijoesta itään, joten esimerkiksi kaikki olemassa olevat linnoitusjärjestelmät Haminassa ja Lappeenrannassa jäivät venäläisten puolelle. Lisäksi Venäjä tunkeutui Saimaalle ja sitä kautta syväälle Savoon.¹¹⁶

Uusi tilanne pakotti viimein ottamaan tosissaan Suomen aseman puolustuksen näkökulmasta ja ohjaamaan investointeja sotalaitoksen tarpeisiin. Kun Uudenkaupungin rauhan jälkeen puolustuksen panokset oli suunnattu pääkaupunkiin, Turun rauhan jälkeen Suomen puolustus nähtiin tärkeimmäksi.¹¹⁷ Sotalaitoksen kehittäminen ei kuitenkaan ollut kovin ponnekasta eikä varsinkaan pitkäjänteistä koko säätyvallan ajalla. Osaltaan siihen vaikutti varmasti suurvalta-aseman menetystä seurannut taloudellinen romahdus. Etenkin Suomen alue, joka oli kärsinyt venäläisen miehittäjän vallassa vuosikaudet, oli käytännössä hävitetty ja rosvottu putipuhtaaksi¹¹⁸. Lisäksi valtiopäivillä suhtautuminen vaihteli kulloinkin valtaa pitäneiden eturyhmien näkemysten mukaan, joten pitkäjänteisyys puuttui.

¹¹³ Säätyvallan ajan alkutaipaleella (vuosina 1720–1738) valtiolaivan ruorissa seisoivat vahvasti valtaneuvostoa johtanut kansliapresidentti Arvid Horn, jonka ulkopolitiikka nojasi varovaisuuteen ja hyviin Venäjä-suhteisiin. Heikomman ei sopinut kutsua vahvaa valloittajaa kimppeunsa. Hornin valtakautta, politiikkaa ja sisäpoliittisia kiemuroita käsitellään melko laajasti kaikissa Suomen Ruotsin ajan historiaa kuvaavissa yleisesityksissä. Katso esimerkiksi Karonen 2008, 384–388; Alanen 1963, 68–72, 88–96, 104–108; Jutikkala 1949, 516–523, 527–531. Alasen mukaan myös Horn kuitenkin ylläpiti ajatusta Vanhan Suomen alueen kaappaamisesta takaisin sopivan tilaisuuden tarjoutuessa. Alanen 1963, 67. Hornin jälkeen valta keskittyi hattupuolueelle.

¹¹⁴ Hattujen sota on verrattain vähän tutkittu. Jutikkala 1949, 532–539 käsitteli aihetta ennen muuta poliittisesta näkökulmasta. Alanen 1963, 213–278 tarkasteli sotaa laajemmin ja yksityiskohtaisemmin, suoden tilaa esimerkiksi sotatapahtumille ja alueellisille mielialaeroille suomalaisten keskuudessa. Juvelius 1919 käsitteli puolustus suunnitelmia ja armeijan tilaa ennen hattujen sotaa, muttei puutu juurikaan sotaan itsessään. Myös myöhemmin julkaisemassaan kokonaisesityksessä *Suomen tie Uudestakaupungista Haminaan 1721–1808* hän käsitteli sotatapahtumia vain jonkin verran. Juva 1947, 100–101, 108–113. Tuorein hattujen sotaa koskeva tutkimus on Teemu Keskisarjan monografia *Hattujen sota* (2022).

¹¹⁵ Pikkuviha mielletään yleisesti suomalaisten kannalta huomattavasti helpompana aikana kuin isoviha, sillä venäläiset pidättäytyivät rajuimmista väkivaltaisuuksista pääosassa maata. Savossa ja Karjalassa rahvas sai kuitenkin aluksi tuta väkivallan aivan isovihan malliin. Raivokasta kaltoinkohtelua seurasi muualla maassa lupaus helläkätisyydestä, jos valloittajaa ei vastusteltaisi. Kansan pelkoa hyödyntävä propaganda lieneekin ollut yksi tärkeimmistä tekijöistä koko maan helppoon valloitukseen. Karonen 2008, 392.

¹¹⁶ Karonen 2008, 393.

¹¹⁷ Karonen 2008, 397. Tukholman linnoittamiseen oli käytetty aivan ylivoimainen osuus linnoitusmäärärahoista 1721–41. Lisäksi kaleerilaivasto oli pidetty Tukholmassa eikä Suomen rannikolla. Juva 1937, 290. Se ei ollut ehtinyt hätiin ja venäläiset olivat ehtineet ohittaa Hankoniemen pesiytyen Turun saaristoon, mikä välillisesti vaikutti koko maan valloittamiseen. Katso Korkiakangas 1996, 156.

¹¹⁸ Isoviha oli jättänyt maan heikkoon tilaan: työvoimaa oli rosvottu Venäjälle, taloja oli poltettu ja väestöä kidutettu, venäläisten keräämä verotus oli ollut raskasta, työhuhdistista oli pulaa, eikä viljaa tahtonut riittää omiin tarpeisiin tai kylvöön. Ruotsista lähetettiin Suomen alueelle erityisiä tutkijakuntia tehtävään selvittää valtakunnan itäosan taloudellinen tila ja määrittää sopiva verotusaste. Kruunun intressi

Puolustussuunnitelmissa korostui kaksi pääsuuntausta, elävää voimaa korostanut koulukunta ja kiinteitä puolustuslaitteita kannattava Löwenin-Ehrensvärdin koulukunta. Molempien johtavana ajatuksena oli, että Suomenlahden rannikko oli puolustuksen ratkaiseva alue, joko niin että vihollista estettäisiin saamasta se haltuunsa, tai sitten se lyötäisiin alueelle myöhemmin suunnatulla vastahyökkäyksellä. Axel Löwenin (1686–1772) laatimassa suunnitelmassa rannikko turvattiin rakentamalla voimakkaat linnoitukset sotasatamineen ja perustamalla uudenlaisiin keveisiin ja ketteriin aluksiin nojautuva saaristolai-vasto. Näiden tehtävä oli estää vihollisen maihinnousu ja toimia omien joukkojen tukikoh-tana.¹¹⁹ Elävää voimaa korostava suuntaus olisi panostanut armeijan varustukseen, mää-rään ja laatuun, ja keskittänyt näiden tukikohdan sisämaahan jo olemassa olleiden linnoit-teiden varaan, käytännössä Hämeen linnaan. Turun pormestari Karl Merthen (1693–1743) puhui tämän vaihtoehdon puolesta 1723.¹²⁰

Valtiopäivillä vaakakuppi kallistui linnoituksia painottaneen koulukunnan eduksi. Hattujen sodassa vihollisen toimintatapa oli noudatellut sitä arviota, jonka Löwen oli oman suunnitelmansa lähtökohtana esittänyt,¹²¹ joten hänen näkemyksensä tuntui uskottavalta. Rannikon linnoittaminen aloitettiin vuonna 1747 valitsemalla uuden rajalinnan paikaksi Lo-viisa ja sen edustalla sijaitseva Svartholma sotasataman paikaksi. Tukilinnan paikaksi valit-tiin Helsinki ja sen edustan saaret linnoitetun sotasataman suojaksi. Linnoitustöiden johta-jaksi nimettiin everstiluutnantti Augustin Ehrensvärd (1710–1772).¹²² Tämä Viaporin puo-lustussuunnitelma oli puolustuksen ytimessä kustavilaiselle ajalle saakka.

Varsinais-Suomen osuus suunnitelmissa, joita säätyvallan ajan Ruotsissa laadittiin, oli verrattain vähäinen. Strategisesti maakunta ei toki ollut Ruotsille merkityksetön, olihan Turku valtakunnan itäosan pääkaupunki, joka Viipurin jäätyä uuden itärajan taakse oli kiis-tatta suurin asutuksen ja kaupan keskus. Turku oli myös Suomen tärkein hallinnon keskus ja Tukholmasta katsoen lähin yhteyspiste meren takana.¹²³ Merthenin ehdotuksessa Turku olisi ollut laivaston sotasataman paikka¹²⁴, mutta Viaporin puolustussuunnitelman myötä satama rakennettiin Helsingin edustalle.

eli ”yhteinen hyvä” painotti tyhjyyttään ammottavien kirstujen täyttämistä mahdollisimman nopeasti, kun taas talonpojat toivoivat roimia verohelpotuksia toipuakseen vihan ajan rasituksesta. Katso tästä intressien törmäyksestä tarkemmin esimerkiksi Vilkuna 2005, 350–370. Rauhaan paluun jälkeen Ruotsin talouspolitiikassa omaksuttiin jyrkkä merkantilismi. Kaupunkielinkeinoja pyrittiin kehittämään ja var-haista teollisuutta tukemaan. Karonen 2008, 316, 350.

¹¹⁹ Juva 1937, 287.

¹²⁰ Juva 1937, 288; Koskinen 2007, 108. Perusteina käytettiin etenkin resurssinäkökulmaa: uusien linnoit-teiden rakentaminen rannikolle tyhjistä ottaisi aikaa ja varoja, kun taas vanhaa kunnostamalla voitai-siin hyödyntää olemassa olevia pohjia ja säästää resursseja vaikkapa joukkojen parempiin varusteisiin. Merthenillä tosin oli myös Turun taloudellinen etu mielessään: sotasataman perustaminen kaupungin edustalle olisi poikanut kaupungin porvareille ehdottomasti tuloja.

¹²¹ Juva 1937, 293.

¹²² Nikula 1960, 91.

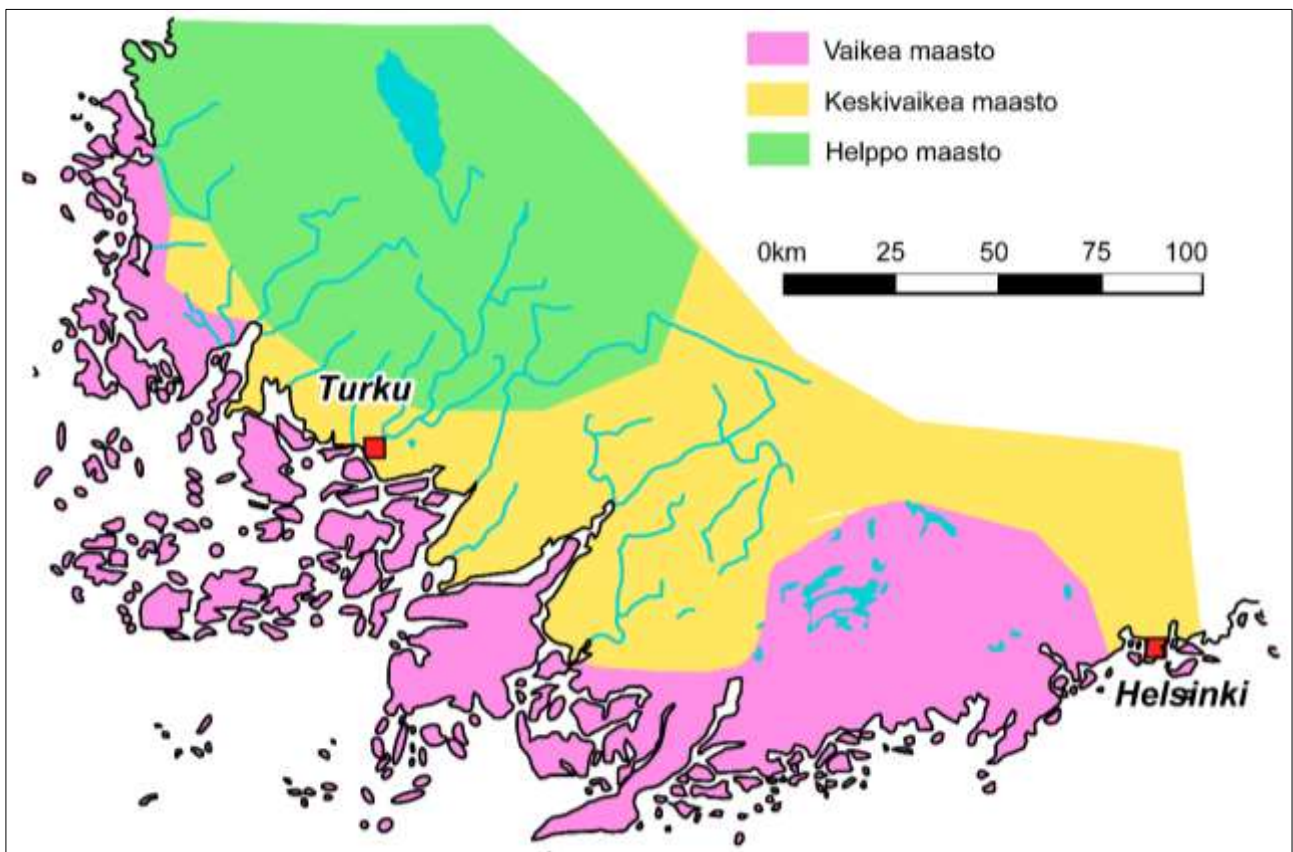
¹²³ Vaikka maaherrat johtivat läänejään vastuullisina suoraan kuninkaalle, samoin kuin maakuntaryk-menttien komentajatkin, oli Turussa kuitenkin kenraalikuvernöörin toimipaikka silloin, kun sellainen oli Suomessa nimettyinä. Usein sotilasyliapäällikkö oli Turun jalkaväkirykmentin eversti. Katso Wirilan-der 1953, 1, 66.

¹²⁴ Koskinen 2007, 108.

Varsinais-Suomesta koottiin kuitenkin sotaväkeä kahteen rykmenttiin. Elävä voima oli staattisia linnoitusjärjestelmiä painottavasta ajattelusta huolimatta äärimmäisen tärkeä strateginen resurssi. Siispä Varsinais-Suomi muodosti tässä mielessä yhden Ruotsin strategisesti tärkeimmistä alueista Suomen puolella. Koko Turun jalkaväkirykmentin henkilöstö oli värvätty maakunnan alueelta, ja puolet Henkirakuunarykmentistä koottiin saman alueen rustholleista. Näille joukoille maakunta muodosti omansalaisen toimintaympäristön. Seuraavaksi tarkastelen kartallisessa muodossa maakunnan alueen olosuhteita; ennen kaikkea maastoa, liikenneverkkoa ja liikkumisen esteitä.

Paul Fogelberg on kuvannut koko Suomen tiestön luonnonmaantieteellistä taustaa artikkelissaan. Sitä havainnollistamassa on kahdesta kartasta koostettu kuva, joka esittää maaston viidessä eri vaikeusluokassa.¹²⁵ Fogelbergin kartta on laadittu ennen muuta tien tekoa silmällä pitäen, mutta se on suoraan sovellettavissa isojen joukkojen liikkumista arvioitaessa. Pohjakarttana käytetyn kartan rantaviiva on Fogelbergin esityksessä erittäin pelkistetty, joten sen kohdistaminen käyttämäni suurennetun, huomattavasti tarkemmin kuvatun pohjakartan päälle on vaikeaa. Siksi olen tyytynyt silmämääräiseen arvioon pelkistäessän kartan kuvausta entisestään kolmeen karkeaan maaston vaikeusastetta kuvaavaan kategoriaan. Liila väri kuvastaa rikkonaista maastoa, jossa selkeät maastoesteet hidastavat liikkumista ja vaikeuttavat teiden rakentamista. Vihreällä on puolestaan esitetty helpokulkuinen maasto, joka on pitkälti pelloksi raivattua savimaata, jossa merkittäviä maaston esteitä ei ole tai niitä on vähän. Keltaisella alueella on piirteitä molemmista.

¹²⁵ Fogelberg 1974, 26. Fogelberg on edelleen käyttänyt pohjalla Matti Vuorion tarkempaa, kymmeneen vaikeusasteluokkaan jaettua kuvausta vuodelta 1972. Fogelberg on yhdistänyt kaksi kustakin Vuorion käyttämästä luokasta. Kaksi erillisistä karttaa esittävät vaikeutta kuljettaessa maaston suunnan myötäisesti ja poikittain maaston suuntaan nähden.

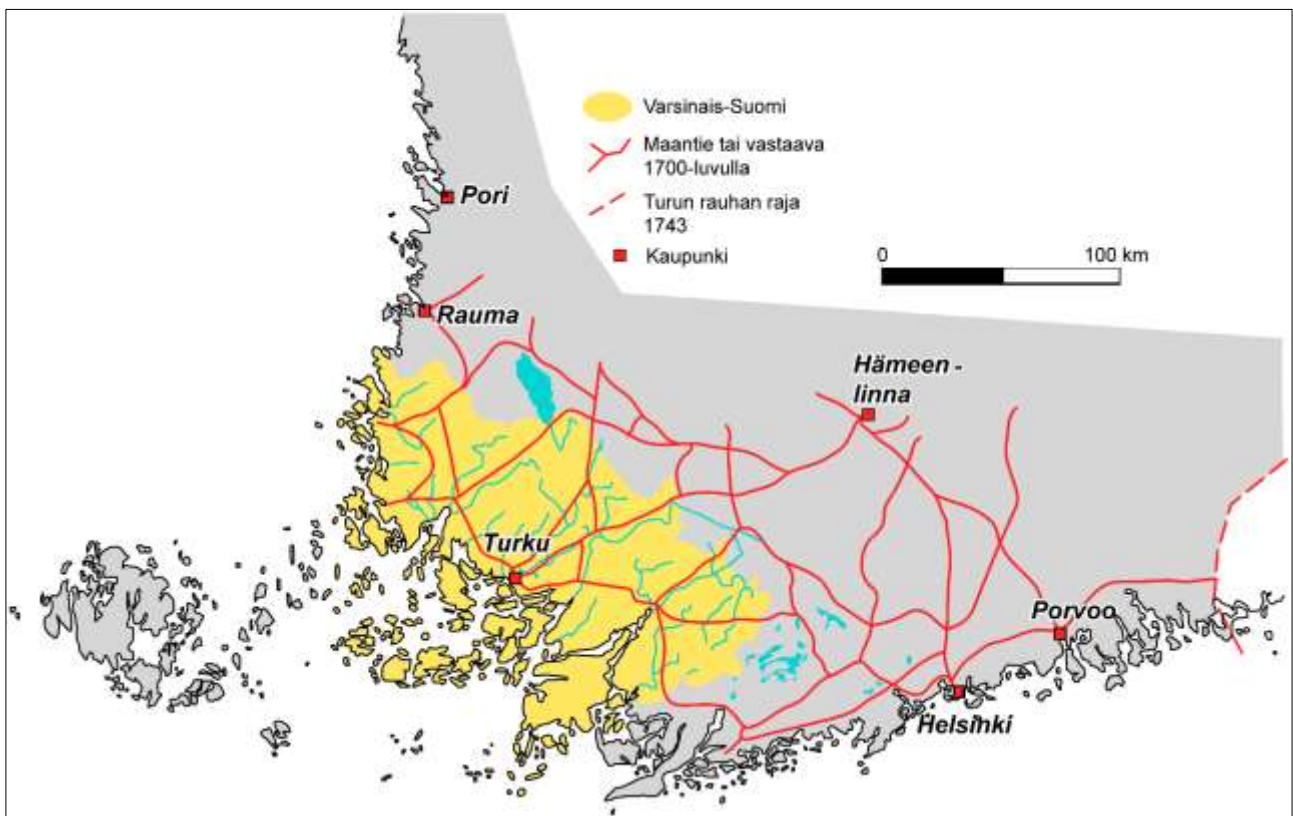

Kartta 1: Maaston vaikeusasteluokitus Varsinais-Suomen ja Uudenmaan länsiosissa.

Armeija ei liikkunut pusikoissa, vaan sen huolto edellytti toimivia liikenneyhteyksiä. Kun maaston kuvauksen ohella huomioidaan tieverkosto, joka 1700-luvun loppupuolella oli rakennettu, saadaan parempi käsitys siitä, millaiset liikkumismahdollisuudet alueella oli sodankäyntiä ajatellen. Alla olevaan karttaan 2 on piirretty Varsinais-Suomesta ulos vievä maantieverkko kustavilaisen ajan rakennustöiden myötä.¹²⁶ Maanteiden kuvaus on raajan pelkistetty mittakaavasyistä. Tarkempi maanteiden kulku näkyy hyvin esimerkiksi Kuninkaan tiekartaston karttalehdiltä.¹²⁷

¹²⁶ Kartan informaatio on yhdistelty teoksista Jutikkala 1959; Nenonen 1999d; Viertola 1980.

¹²⁷ Harju 2010.

Kartta 2: Varsinais-Suomen maantietyhteydet Satakuntaan, Hämeeseen ja Uudelle maalle 1700-luvun loppuun mennessä.

Turusta lähtenyt Uudenmaan rantatie yhdisti vanhastaan toisiinsa Varsinais-Suomen ja Uudenmaan maakunnat. Se oli olemassa jo keskiajalla, ja oli jo tuolloin sotilaallisesti ja hallinnollisesti merkittävä kulkuväylä¹²⁸. Se kulki vaikeakulkuisella rannikon alueella, jossa kallioiset kukkulat, rannikon merenlahdet ja niihin laskevat jokiuomat pakottivat tien mutkittelemaan. Joet ja järvet muodostivat tietysti vanhastaan merkittävän liikenneverkon, sillä vesillä oli mahdollista liikkua kesäisin veneillä ja talvisin jään yli rekikytydissä. Vesireittien merkitys on kuitenkin luultavasti ollut pikemmin yksityishenkilöiden ja perheiden arkisessa matkanteossa kuin sellaisissa suurissa liikkumisoperaatioissa, joista sotaväen liikuttelussa on kyse.¹²⁹ Niinpä tieverkko on pidettävä sotaväen kannalta aivan ylivoimaisesti tärkeimpänä liikenneinfrastruktuurina. Monien kustavilaisella ajalla rakennettujen maantietyhteyksien ajurina olivatkin sotilaalliset tarkoitukset¹³⁰.

¹²⁸ Viertola 1984, 39.

¹²⁹ Marko Nenonen purkaa vesiteiden liioiteltuun merkitykseen liittyviä myyttejä, käyttäen esimerkkinään sotaväen sijaan tavaraliikennettä. Sotaväen huolto kuitenkin on vielä laajemman mittaluokan ponnistus. Nenonen 1999b, 145–146. Jäiden yli matkustus ei ollut myöskään riskitöntä. Esimerkiksi Kristoffer kuninkaan maanlain perimisen kaarissa koko perheen hukkumiskuolema sulaan ajattaessa on mainittu esimerkkinä perimysjärjestysongelmista, kun taas vuoden 1734 lain perintökaarissa sitä ei enää ole. Setälä & Nyholm 1905; Salenius 1759/1984. Myös rahvaan liikkuminen vesitse lienee vähentynyt Varsinais-Suomessa tiestön laajenemisen myötä.

¹³⁰ Katso Viertola 1980, 28–29. Passevolanssimaksun käyttöönoton myötä mahdollistui suurten harjoitusten järjestäminen. Niitä pidettiin Hämeenlinnassa Parolan ja Poltinahon harjoitusalueilla.

Rekognosointia vuodesta 1780 alkaen johtaneen Carl Nathaniel af Klerckerin (1734–1817) mielestä Turun ja Kokemäenjoen välinen alue oli strategisesti niin merkittävä, että sen kartoitukseen olisi kiinnitettävä suurta huomiota.¹³¹ Kun af Klerckerin korostamaa aluetta verrataan edellä esitettyyn, maasto-olosuhteita kuvaavaan karttaan 1, voidaan havaita kyseessä olevan juuri helppokulkuinen, tasankoinen alue. Strateginen tärkeys peilautuu ajan linjataktiikan tarpeisiin: kun taistelut suunniteltiin käytävän avoimella kentällä muskettirivistöissä, tasainen ja avoin maa näyttäytyi tarkoitukseen optimaalisena.¹³² Linjataktiikassa tärkeintä oli mahdollisimman suuri tulivoima ja nopeus, joten pyrkimyksenä oli saada mahdollisimman monta asetta laukaistavaksi yhtäaikaan.¹³³ Metsikköinen ja rikkonainen maasto nähtiin esteenä ja hidasteena, eikä varsinais-suomalaisien kalliomäkien tarjoamia mahdollisuuksia juuri mietitty.

Sotataidollisessa ajattelussa oli kylläkin jo esitetty myös päinvastaisia näkemyksiä. Eritoten Göran Magnus Sprengtporten (1740–1819), joka toimi Kustaa III:n kauden alkuvuosina Savon prikaatin komentajana ja rajaseudun rekognosointialueen johtajana, kehitti maasto-olosuhteita hyödyntäviä taktiikoita. Alueelliset erot puolustusajattelussa ja joukkojen koulutuksessa olivat suuria. Maaston haasteellisuuden näkökulmasta Varsinais-Suomen rannikko ja saaristo vertautui Saimaan vesistöjen ja korkeiden kalliomäkien pirstomaan Savo-Karjalaan, jota Sprengtporten piti suorastaan edullisena ja sissisotaan soveltuvana puolustusalueena.¹³⁴

Sen sijaan, että olisi mietitty, miten alueen hyökkääjän kannalta haastavia ominaispiirteitä olisi parhaiten käytetty hyväksi, pidettiin siis arvokkaana linjataktiikan kannalta otollista aluetta. Sieltä oli kuitenkin saatavissa niin heikkolaatuista pohja-aineistoa, ettei rekognosointia voitu suorittaa ilman sotilasmaanmittareiden työtä edeltävää, siviilimaanmittareiden suorittamaa pohjakartoitusta. Af Klercker esittikin tällaista toimeenpantavaksi, mutta näin ei kuitenkaan tehty. Kun rekognosoinnin jatkamisesta oli tehtävä päätöksiä vuonna 1794, määrättiin priorisoitavaksi alueeksi saaristo, joka olisi kartoitettava ennen sisämaan rekognosoinnin saattamista loppuun. Turun ja Porin välinen alue jäi kartoissa pysyvästi hajanaiseksi ja puutteellisesti kartoitetuksi.¹³⁵ Saariston kartoituksen priorisointi lienee liittynyt Venäjän sodan aikana saavutettuun Ruotsinsalmen taistelun voittoon, jossa saaristolaivasto oli näytellyt pääosaa.¹³⁶ Menestyksekkään saaristo-operaation edellytyksenä oli hyvä tuntemus alueen väylistä ja karikoista.

¹³¹ Harju 2012, 24.

¹³² Lappalainen 2014, 18.

¹³³ Santavuori 1941, 192–193; Lappalainen 1989, 98–100.

¹³⁴ Juva 1947, 37–38.

¹³⁵ Harju 2012, 24. Harju sanoo päätöksen olleen Kustaa III:n käsialaa, mutta tämä on mahdotonta, sillä kuningas oli murhattu maaliskuussa 1792. Päätöksen on siis tehnyt holhoojahallitus, joka käytti kuninkaan valtaa Kustaa IV Adolfin täysi-ikäistymiseen vuonna 1796. Karonen 2008, 420.

¹³⁶ Kustaan sodan merisodankäynnistä kattava esitys on Lappalainen 2011, jossa Ruotsinsalmen taistelun käydään läpi kartoilla kuvitettuna (160–197).

Jos ei maastoa suunniteltukaan käytettäväksi, niin kai pääkaupungin suojana oli jonkinlaisia linnoitteita? Sivun 17 kuvassa 2 olevalla rekognosointikartaotteella näkyvät kaikki Varsinais-Suomen alueen kartoille merkityt linnoitukset (*skants*). Ne kaikki olivat kaupungin välittömässä läheisyydessä. Useita linnoitteita sijaitsi Aurajoen suun eteläpuolisilla kallioilla, mutta niiden merkitys ei Ruotsin puolustussuunnitelmissa ollut kummoinen. Sitä vastoin esimerkiksi Varsinais-Suomesta Hämeeseen ja Uudellemaalle johtavien maanteiden varsille ei linnoitteita ollut rakennettu.¹³⁷ Turkua kohti hypoteettisesti etenevää vihollista ei siis katsottu joko tarpeelliseksi tai mahdolliseksi torjua enää Varsinais-Suomen alueella valmistelluissa asemissa.

Turun kaupungin läheisyydessä sijainneet puolustuslaitteet olivat itse asiassa pääosin venäläisten rakentamia. Kun koko Suomi oli isovihan aikana venäläisten vallassa, oli miehittäjä valmistautunut Ruotsista saapuvan vastahyökkäysarmeijan varalle linnoittamalla kaupungin ympäristöä. Jokisuun skanssit samoin kuin Kupittaan nummen laidassa näkyvä yksinäinen skanssi olivat venäläisten vuosien 1714–1721 aikana pystyttämiä tai kunnostamia. Jälkimmäinen suojasi kaupunkia siinä tapauksessa, että ruotsalaiset nousisivat maihin Ispoisten seudulla ja koukkaisivat siten kaupungin itäpuolelle.¹³⁸ Luonnollisesti sitä olisi sittemmin ollut mahdollista hyödyntää myös venäläisten maitse tapahtuvaa etenemistä vastaan, mutta yhden linnoituksen merkitys olisi tietysti ollut varsin vähäinen.

Myös Turun linna oli ollut Uudenkaupungin rauhan jälkeen venäläisten jäljiltä heikossa kunnossa, mutta sitä kunnostettiin jonkin verran osana niitä pienimuotoisia linnoitustöitä, joita Suomessa tehtiin isovihan ja pikkuvihan välisenä aikana. Motiivina oli se, että vanhan linnan muureja voitiin hyödyntää materiaalin ja muonan varastoimiseen, ja niiden suojaksi oli kannattavaa investoida jonkin verran myös ryöstö- ja maihinnousu yrityksiltä suojaaviin rakennelmiin.¹³⁹

Turun tärkein tehtävä 1700-luvun sotaväen kannalta olikin toimia kruunun makasiinina.¹⁴⁰ Päämakasiinit sijaitsivat linnoituskaupungeissa Helsingissä ja Loviisassa sekä tärkeissä satamissa Turussa ja Porvoossa. Näistä päämakasiineista oli varastoja mahdollista siirtää pienempiin makasiineihin tai armeijan tarpeisiin niin rannikolla kuin sisämaassa.¹⁴¹ Makasiinin sijainti oli myös houkutteleva tekijä, kun joukoille mietittiin

¹³⁷ SE/KrA/0411/A/01/9 06, Krigsarkivets kart- och ritningsamlingar, Finska rekognosceringsverket, Generalkartor, bild K0024203_00001, 13-VI; 14-VI. Kartoitusaiakataulu löytyy teoksesta Harju 2012, 22. Linnoitukset näkyisivät kartoilla, jos niitä olisi ollut, sillä ne olisivat ilman muuta olleet taisteluita suunnittelevalla sotapäällikölle oleellista informaatiota, jollaisen välittämiseksi koko rekognosointikartoitus laadittiin.

¹³⁸ Oscar Nikula käsittelee Turkua varuskuntakaupunkina Turun kaupungin historian 1721–1809 ensimmäisessä niteessä. Myös Nikula toteaa kaupungin merkityksen olleen vähäinen Ruotsin suunnitelmissa, ja kertoo Kupittaan seudun skanssin olleen venäläisten työtä. Nikula 1970, 239–240.

¹³⁹ Nikula 1970, 240.

¹⁴⁰ Myös Hämeenlinnalla oli aika-ajoin vastaava merkitys. Katso Koskinen 1995.

¹⁴¹ Kruununmakasiinijärjestelmää on tutkinut Sampsa Hatakka väitöskirjassaan *Pohjoista huoltovarmuutta*. Hatakka mainitsee Helsingin, Loviisan, Turun ja Porvoon kruunun päämakasiineina. Hatakka 2019, 287.

harjoituspaikkoja, ja Turun ympäristö toimikin sekä Turun jalkaväkirykmentin että Henkirakuunarykmentin säännöllisenä kokouspaikkana.¹⁴²

Varsinais-Suomen rooli puolustussuunnittelussa oli näin ollen vähäinen, jollei suorastaan olematon, kun ajatellaan mahdollisia sotatoimialueita. Maakunta mainittiin joissain puolustussuunnitteluun liittyneissä mietinnöissä säätyvallan ajalla. Vuonna 1749, pohjoismaisen kriisin¹⁴³ aikaan esitettiin kolme erilaista suunnitelmaa. Eversti Hans Henrik von Liewenin (1704–1781) kirjoittamissa ohjeissa Suomen kenraalikuvernööri Gustaf Fredrik von Rosenille (1688–1769) hän kehottaa (ja vaatii) tätä venäläisten hyökkäyksen sattuessa hylkäämään rannikon keskeneräisine linnoituksineen ja vetämään armeijan sisämaahan, jossa se voisi tukeutua Pohjanmaahan, Satakuntaan ja Varsinais-Suomeen.¹⁴⁴ Samankaltaisen tehtävän Turun seudulle hahmotteli samaan aikaan myös James Keith (1696–1758), joka oli hattujen sodassa ollut valloittamassa Suomea osana venäläisten hyökkäystä. Keith arvioi, että hyökkäävät venäläiset eivät voisi jäädä talveksi Suomeen, mikäli eivät olleet kyenneet saavuttamaan ratkaisua ennen sitä, sillä maa ei elättänyt edes Ruotsin vähäisiä vakinaisia varuskuntajoukkoja kuin hädin tuskin. Hänen mukaansa voittava taktiikka myös hattujen sodassa olisi ollut vetää joukot Turkuun vihollisen tieltä.¹⁴⁵

Turkua siis oli näissä väliaikaisissa ja tilanteen pakosta tehdyissä suunnitelmissa esitetty jonkinlaiseksi tukikohdaksi. Niissäkään ei kuitenkaan katsottu venäläisten hyökkäävän maakuntaan asti, vaan uskottiin näiden etenemisen tyrehtyvän Uudelle maalle huollon vaikeutuessa koko ajan matkan kasvaessa. Varsinais-Suomessa ei ollut taistelutoimintaa varten valmisteltuja puolustuslaitteita, paitsi aivan Turun kaupungin laitamilla sijainneet Turun linna ja venäläisten isovihan aikana rakentamat linnoitukset, kuten Uudenmaan kuninkaantien varressa sijainnut skanssi. Ruotsalaiset siis eivät kertakaikkiaan varautuneet taistelemaan Turun ympäristössä – heille Suomen puolustuksen lukko oli joko Suomenlahden rannikolla tai itärajalla.

Varsinais-Suomi kantoi tästä huolimatta tärkeää strategista tehtävää. Elävää voimaa armeijan varustamiseksi Varsinais-Suomessa riitti enemmän kuin muualla Suomessa.¹⁴⁶ Turku oli 1700-luvun puolivälissä ainoa yli 2000 asukkaan kaupunki Suomessa, ja myös Varsinais-Suomen maaseudulla asutus oli tiheämpää kuin muissa maakunnissa.¹⁴⁷ Väestö muodosti itsessään tärkeän strategisen resurssin. Vuonna 1749 Ruotsissa suoritettiin ensimmäinen valtakunnallinen väestön laskenta, jonka tulokseksi saatiin vain hieman yli kaksi

¹⁴² Screen 2007, 215–216. Tarkemmin kokouspaikkoja käsitellään seuraavassa luvussa, ja kokousten yhteydessä järjestettyjä harjoituksia neljännessä pääluvussa.

¹⁴³ Kyse oli Ruotsin sisäpoliittisesta valtakamppailusta, jossa myssyt pyrkivät horjuttamaan vallassa olleen hattuhallituksen asemaa. Ruotsin sisäinen hajaannus ruokki Venäjän ja toisaalta Tanskan sekä Englannin haluja hyödyntää Ruotsin heikkoutta. Sodan uhkaa pidettiin Ruotsissa todellisenä. Pohjoismaisen kriisin käännteistä katso esimerkiksi Alanen 1963, 330–342.

¹⁴⁴ Juva 1937, 319–320. Tämä ohjeistus perustui myös käsitykseen, ettei Ruotsista voitu lähettää apujoukkoja, koska pelättiin samaan aikaan hyökkäystä Tanskasta. Koko Suomen puolustuksen doktriini oli, että sen tulisi kestää siksi, kunnes Ruotsista ehdittäisiin saada lisää joukkoja.

¹⁴⁵ Juva 1937, 324.

¹⁴⁶ Jutikkala 1959, 30.

¹⁴⁷ Jutikkala 1959, 20 (asutuksen jakaantuminen v. 1749); Viertola 1980, 22.

miljoonaa asukasta. Luku oli alhaisuudessaan valtiojohdolle kauhistus, sillä harvalukuinen kansa tarjosi rajallisen pohjan sotaväelle, mikä koettiin turvallisuusuuhaksi. Niinpä tieto väestömäärästä luokiteltiin sotilassalaisuudeksi, ja väestön kasvua tukevaa asutus- ja maatalouspolitiikkaa alettiin tavoitella.¹⁴⁸ Varsinais-Suomen tehtävä oli varustaa armeijaan rykmentit ja kyetä marssittamaan ne nopeasti niille alueille, joissa sotilaallista voimaa oli tarkoitus käyttää – Helsinkiin ja siitä edelleen Kymijoen rantamille, tai Hämeenlinnaan ja siitä Savon suunnalle. Edellä tarkastelluista kartoista nähdään, että tähän tehtävään tieverkko antoi kohtuulliset puitteet. Seuraavaksi on tutkittava, miten ruotujakolaitoksen organisaatio maakunnassa soveltui tehtävän täyttämiseen.

2.2 Sotaväen vahvuus ja toiminta Varsinais-Suomessa 1770–1800

Turun ja Porin läänin alueen ruoduista vakinaisia rykmenttejä muodostettiin yhteensä kolme; kaksi jalkaväkirykmenttiä ja yksi ratsuväkirykmentti.¹⁴⁹ Henkirakuunarykmentin rekrytointialue ulottui koko Turun ja Porin läänin alueelle, ja ulottuipa se vuoden 1775 läänituudistuksen jälkeen hieman Uudenmaan ja Hämeen läänin puolellekin, kun läänien rajoja siirrettiin ruotujaon pysyessä ennallaan. Pääosa HRR:n komppanioista (viisi ja puoli kahdeksasta) rekrytoitiin Varsinais-Suomesta, samalta alueelta kuin Turun läänin jalkaväkirykmentti. Lisäksi Turun saariston alueelta ja rannikolta rekrytoitiin laivamiehiä saaristolaiivastoon vastaavan tyyppisen ruotujaon pohjalta.¹⁵⁰

Rykmenttien ja niiden komppanioiden nimissä tapahtui ajan saatossa muutoksia, mutta ruotujako sinänsä pysyi varsin staattisena sen vuosikausia kestäneen järjestelyn valmistuttua. Esimerkiksi vuosina 1695–1705 Varsinais-Suomen pitäjien ruoduissa oli paljon pieniä muutoksia.¹⁵¹ Kustaa III:n Venäjän sodan jälkeen, vuonna 1791 tehdyssä uudistuksessa neljä rakuunarykmentin komppanioista siirrettiin jalkaväkirykmentin alaisuuteen kevyenä pataljoonana¹⁵². Oheiseen taulukkoon 1 on koottu Turun läänin jalkaväkirykmenttiä sekä Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmenttiä koskevat muutokset.¹⁵³

¹⁴⁸ Jutikkala 2003, 333–334, Karonen 2008, 35.

¹⁴⁹ Vuorimies 2011, 15.

¹⁵⁰ Jutikkala 1959, 43.

¹⁵¹ Korkiakangas 1996, 111–113; seikkaperäinen tarkastelu ruotujaon uudelleenjärjestelyistä suurten kuolonvuosien (1695–1697) vuoksi Viljanti 1935, 182–191 ja suuren Pohjansodan aikana Viljanti 1935, 192–196.

¹⁵² Käytössä oli myös ratsutilapataljoonan (*rusthållsbatallion*) nimitys.

¹⁵³ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, Livkompaniet, 1775; 1790; 1795; Första kompaniet 1795; Livdragonregementet (yngre), 1775; 1785; Vuorimies 2011, 16–17; Wirilander 1953; Roos 1927.

	1700-	1721-	1773-	1791-
	Turun läänin jalkaväkirykmentti (TJR)			
1.1	Laitilan komppania		Laitilan komppania	
1.2	Uudenkirkon komppania		Uudenkirkon komppania	
1.3	Loimaan komppania		Loimaan komppania	
1.4	Everstiluutnantin komppania		Everstiluutnantin komppania	
1.5	Nousiaisten komppania		2. majurin komppania	
1.6	Henkikomppania		Henkikomppania	
1.7	Majurin komppania		1. majurin komppania	
1.8	Perniön komppania		Perniön komppania	
	Turun ja Porin läänin ratsuväk	Henkirakuunarykmentti (HRR)		Kevyt pataljoona*
2.1	Everstiluutnantin komppania		Everstiluutnantin komppania	Porin jalkaväkirykmenttiin
2.2	Vehmaan kihlakunnan komppania		Vehmaan komppania	Porin jalkaväkirykmenttiin
2.3	Henkikomppania		Henkikomppania	Ensimmäinen komppania
2.4	Maskun kihlakunnan komppania		Maskun komppania	Neljäs komppania
2.5	Halikon kihlakunnan komppania		Halikon komppania	Kolmas komppania
2.6	Majurin komppania		1. majurin komppania	Toinen komppania
2.7	(Ala-Satakunnan kihlakunnan komppania)		(2. majurin komppania)	Porin jalkaväkirykmenttiin
2.8	(Ylä-Satakunnan kihlakunnan komppania)		(Ylä-Satakunnan komppania)	Porin jalkaväkirykmenttiin

*Rakuunarykmentit lakkautettiin 1791, jolloin HRR jaettiin TJR:n ja Porin jalkaväkirykmentin alaisiksi erillispataljooniksi siten, että neljä eteläisintä komppaniaa jäivät TJR:n alaisuuteen, ja neljä pohjoisinta komppaniaa siirtyivät PJR:n alaisuuteen.

Taulukko 1: Muutokset Varsinais-Suomen alueen rykmenttien nimissä ja rakenteissa 1700-luvulla.

Turun läänin jalkaväkirykmentin osalta oli määritelty vuonna 1694 solmitussa nihti-kontrahdissa ja sitä vuonna 1697 täydentävässä ohjesäännössä, että rykmentti oli jatkuvasti pidettävä vähintään 1025 miehen vahvuutena. Ruotuja oli yhteensä 1150, joista vuoden 1705 rullassa Varsinais-Suomen puolelle sijoittui 963.¹⁵⁴ Henkirakuunarykmentin rustholleja maakunnassa oli vastaavasti 690.¹⁵⁵ Vuonna 1768 pidettiin molempien rykmenttien kattavat pääkatselmukset, joissa rakuunoiden vahvuudeksi Varsinais-Suomessa todettiin 562, vajauksen ollessa 130 rakuunaa ja 221 hevosta. Jalkaväen puolella miesvajaus oli vain 35 sotilasta. Vajauksia selittää Pommerin sota, jonka jälkeen etenkin rakuunoiden puolella kaikkia ruotuja ei ollut saatu täytetyksi.¹⁵⁶

Kustaa III:n hallituskauden alkuvaiheessa armeijan kehittäminen oli kuninkaalle tärkeää, sillä hänen veretön vallankaappauksensa elokuussa 1772 itsessään altisti valtakunnan ulkoa tulevalle hyökkäykselle. Uudenkaupungin rauhansopimuksen seitsemäs artikla mahdollisti Venäjälle intervention Ruotsin vapaudenajan hallitusmuodon säilyttämiseksi, joten kuninkaan vallan palauttaminen tarjosi syyn hyökätä.¹⁵⁷ Venäjä, Tanska ja Preussi olivat lisäksi keskenään sopineet Ruotsin hallitusmuodon säilyttämisestä.¹⁵⁸ Venäjällä oli kuitenkin

¹⁵⁴ Korkiakangas 1996, 115.

¹⁵⁵ Korkiakangas 1996, 96. Tarkoissa määrissä tapahtui yksittäisten jonkinmoista vaihtelua, mutta heilahtelut mitataan pikemminkin yksittäisissä ruoduissa kuin kymmenissä. Luvut ovat suuntaa antavia, mutta antavat maakunnan sotaväen vahvuuden riittävässä tarkkuudessa.

¹⁵⁶ Korkiakangas 1996, 162. Edellisistä katselmuksista oli

¹⁵⁷ Karonen 2008, 325.

¹⁵⁸ Juva 1942, 23.

kädet täynnä Turkkia vastaan käymänsä sodan kanssa, eikä Preussi ollut sotajalalla siitä pelosta, että se voisi menettää joitain intressejään Puolassa. Tanska taas ei yksin halunnut eikä kyennyt käymään Ruotsia vastaan. Ajankohta oli siis suotuisa.¹⁵⁹

Kuninkaan uudistusten myötä pääkatselmuksia säännöllistettiin ja niiden aikaväliä supistettiin noin viiteen vuoteen.¹⁶⁰ Sotilaallisen voiman kannalta tärkein parannus oli varamieslaitoksen uudelleenjärjestely, jossa laajennettiin aiemmin erillisiin sopimuksiin pohjautunut varamieslaitos koskettamaan koko ruotuarmeijaa. Uuden käytänteen mukaan kaksi ruotua palkkasi yhden yhteisen reservisotilaan (*vargeringsman*). Heti ensimmäisenä vuonna 1773 TJR:lle rekrytoitiin 295 reservisotilasta.¹⁶¹

Vuonna 1774 Varsinais-Suomen jalkaväkiruoduista 676:lla oli oma varamies, ja rakuunarykmentin ruoduista vastaava luku oli 512.¹⁶² Näiden lisäksi Varsinais-Suomen saariston ja rannikon laivamiesalueilla oli kaikkiaan 260 ruotua vuoden 1754 ruodutusluetteloiden mukaan.¹⁶³ Maakunnan sotilaallisen kokonaistilanteen kannalta on lisäksi tarpeen huomioida, että kaupungissa oli pieni tykkiväki, jonka vahvuus päällystöineen oli kolmisenkymmentä miestä.¹⁶⁴

Kaupungissa järjestystä valvoi kaupunginvartiosto, joka oli luonteeltaan pikemminkin poliisivoima kuin sotilasjoukko. Sen väki koottiin kaupungin porvariston muodostamista ruoduista, mutta siten että ruotuihin kuuluvat olivat kukin itse velvollisia osallistumaan vartiointiin.¹⁶⁵ Lisäksi porvaristo muodosti keskuudestaan kaupungin porvarikaartin. Se ei lopulta koskaan osallistunut mihinkään sotatoimiin, vaan se oli pikemminkin paraatijoukko, jota käytettiin merkkihenkilöiden vierailuiden ja merkittävien tapahtumien kunniavartiostona.¹⁶⁶

Sotilaiden ja reserviläisten yhteenlaskettu määrä maakunnassa oli siis 1770-luvulla kaikkineen noin 3000 miestä¹⁶⁷, joiden lisäksi on laskettava päällystö ja porvarikaarti. Koko maavoimien vahvuus Suomessa oli hieman yli 14 000 miestä. Varsinais-Suomessa siis oli varsin runsaasti armeijan henkilöstöä, noin 21,4 prosenttia koko Suomen armeijasta. Pääosa sotaväestä oli ruotujakoista, joten se oli levittäytynyt siviiliyhteisön sekaan pitkin maaseutua. Sotilailla oli torppansa, ja lisäksi päällystölle ja alipäällystölle oli osoitettu virka-asunnot, eli puustellit. Ne oli sijoiteltu ympäri maakuntaa siten, että kukin puustelli sijaitsi sen

¹⁵⁹ Karonen 2008, 404; Juva 1942, 23.

¹⁶⁰ Ennen vuoden 1768 katselmuksia rakuunoiden koko rykmentin katselmus oli järjestetty viimeksi 15 vuotta ja jalkaväellä 31 vuotta sitten! Korkiakangas 1996, 162.

¹⁶¹ Vuorimies 2011, 45; Korkiakangas 1996, 164. Olisi kuitenkin väärin suoda kaikki kunnia varamieslaitoksen järjestämisestä yksin Kustaa III:lle, sillä vapauden ajan vuosinakin järjestelmää pyrittiin kehittämään. Suomen kenraalikuvernööriksi määrätty valtaneuvos Gustaf Fredrik von Rosen teki hänelle arvokasta pohjatyötä. Katso tarkemmin mm. Juvelius 1924.

¹⁶² Korkiakangas 1996, 164–165.

¹⁶³ Korkiakangas 1996, 182.

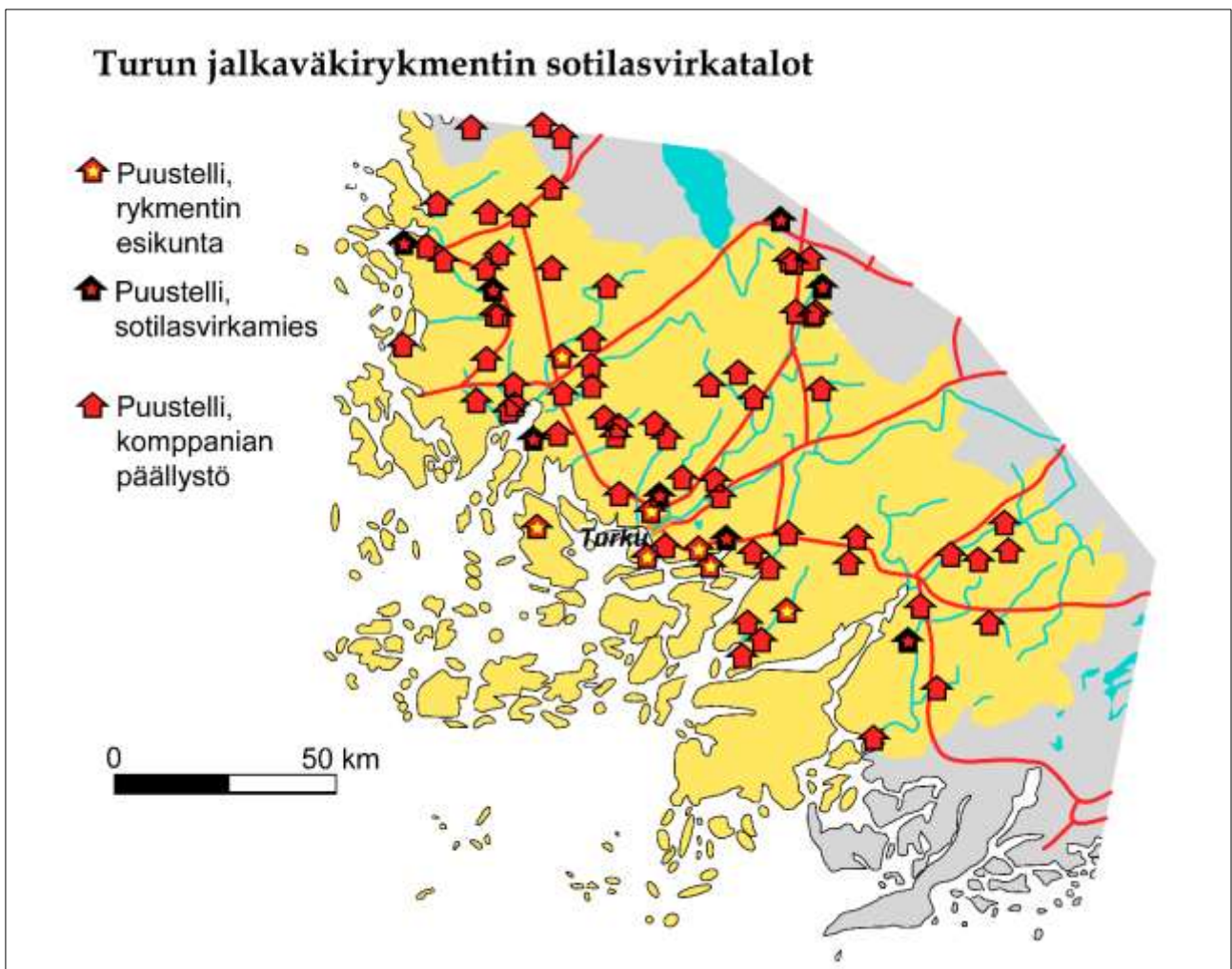
¹⁶⁴ Nikula 1970, 240–241. 1700-luvun puolivälissä vahvuus oli 1 aliluutnantti, 1 ylitykkimestari, 1 konstaapeli, 1 varastokirjuri ja 23 apumiestä.

¹⁶⁵ Nikula 1970, 212.

¹⁶⁶ Nikula 1970, 244–248.

¹⁶⁷ Tämän suuntainen arvio esitettiin myös Kustaa III:n Venäjän sodan alla 1788. Katso Lappalainen 2014, 21.

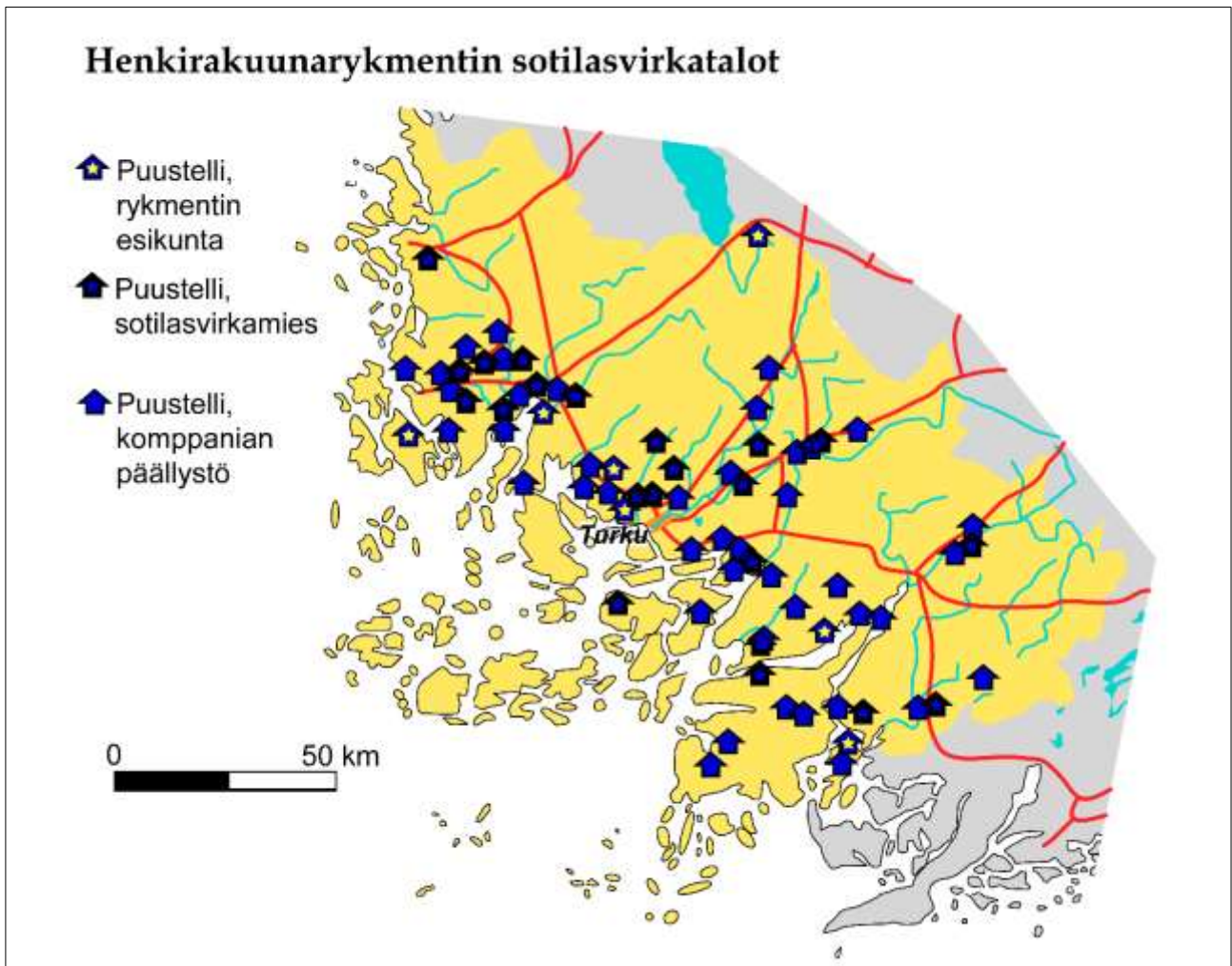
komppanian rekrytointialueella, jonka päällystöön viran- ja virkatalonhaltija kuului. Virkataloja oli näin joka puolella ja kaikkiaan niitä oli Varsinais-Suomessa hieman yli sata.¹⁶⁸ Viranhaltija ei tosin välttämättä asunut puustellissaan, mikäli hänellä oli sukutila, jota viljellä. Seuraaviin karttoihin on merkitty molempien Varsinais-Suomen alueen rykmenttien upseerien, aliupseerien ja sotilasvirkamiesten virkatalot.¹⁶⁹

Kartta 3: Turun jalkaväkirykmentin upseeriston, aliupseeriston ja sotilasvirkamiesten virkatalot 1718–1810.

¹⁶⁸ Kullekin sotilasviralle osoitetut puustellit on lueteltu Kaarlo Wirilanderin virkatalonhaltijain luetteloissa (Wirilander 1953). Nimensä mukaisesti jokaisen virkatalon kohdalta löytyy luettelo virassa olleista upseereista ja aliupseereista sekä tiedot siitä, mihin pestiin heidät on ylennetty, ja näin yksittäisen henkilön virkauraa on mahdollista seurata luettelon avulla.

¹⁶⁹ Kartan 3 lähteinä Räisä 2022-: *SUOMEN ARMEIJAN UPSEERISTO JA ALIUPSEERISTO 1718–1810* verkkopohjainen karttatietokanta, sekä tarkistuksenomaisesti Wirilander 1953; Roos 1927. Kartan 4 lähteinä Räisä 2022-: *SUOMEN ARMEIJAN UPSEERISTO JA ALIUPSEERISTO 1718–1810* verkkopohjainen karttatietokanta, vertailuaineistona SE/KrA, Finska handritade kartor, Åbo och Björneborgs län/Turku och Pori. "Project Charta öfwer Åbo Lähns Cavalleri..."; tarkistuksenomaisesti Wirilander 1973; Wirilander 1953; Roos 1927.

Kartta 4: Henkirakuunarykmentin Varsinais-Suomen komppanioiden upseeriston, aliupseeriston ja sotilasvirkamiesten virkatalot 1718–1810.

Virkatalojen oli tarkoitus toimia joukkojen rauhanajan kiinteinä johtamispaikkoina. Tämän vuoksi kunkin puustellin oli tarkoitus sijaita samalla alueella kuin saman joukon ruodut ja sotilastorpat. Näin mahdollistui jatkuva yhteydenpito kunkin rykmentin sisällä, joten joukon upseerit kykenivät säilyttämään jatkuvasti tiedon joukkonsa tilasta. Tämän varmistamiseksi viranhaltijan myös edellytettiin asuvan puustellissaan, mutta tästä voitiin poiketa sillä ehdolla, että viranhaltijan oma sukutila sijaitsi joukon alueella. Tätäkin rajoitusta kyllä rikottiin.¹⁷⁰

Jalkaväen puustelleja kartalta katsottaessa havaitaan, että rykmentin esikunnan paikkopiste oli Turun ympäristössä. Rykmentin komentajan, everstin puustelli sijaitsi Kuusistossa, vanhojen piispanlinnan raunioiden läheisyydessä, ja miltei näköetäisyyden päässä Kuusistonsalmen pohjoispuolella sijaitsi kapteenin puustelli Hulkio. Sekin kuului everstin virkaan, sillä rykmentin komentaja oli myös henkikomppanian päällikkö. Myös muut

¹⁷⁰ Wirilander 1950, 14.

esikuntaupseerien puustellit; everstiluutnantin puustelli Kulhon kartano Kaksikerrassa ja majurin puustelli Iso-Heikkilä Maariassa sijaitsivat hyvin lähellä Turun kaupunkia. Toki everstin ja everstiluutnantin virkatalot sijaitsivat molemmat saassa, mikä hieman hankaloitti kulkua niihin. Muutoin jalkaväkirykmentin virkatalot sijoituivat melko tasaisesti koko maakunnan alueelle, painottuen joka suunnassa maanteiden linjausten suuntaan.

Rakuunarykmentin virkatalot keskittyivät voimakkaasti rannikon tuntumaan. Sisämaan puolella ainoastaan Hämeen tien varrella, Liedon ja Marttilan seuduilla oli selvästi useampia virkataloja. Kuvan 4 kartassa ovat mukana vain Varsinais-Suomen alueelta rekrytoitujen komppanioiden¹⁷¹ puustellit. Toinen puolikas rykmentistä koottiin Ylä- ja Ala-Satakunnasta, eikä ole mukana analyysissä. Varsinais-Suomen pohjoisosassa ja Satakunnan etelälaitamilla on välialue, jossa virkataloja oli selvästi vähemmän, vaikka tarkasteltaisiin myös loppuja virkataloja.¹⁷²

Jos jalkaväkirykmentin esikunnan painopiste oli Turun ympäristössä, niin Henkirkkuunarykmentin esikuntapuustelleilla se oli Maskun seudulla, mutta se oli selvästi hajanaisempi kuin jalkaväkirykmentillä. Everstin puustelli sijaitsi Mietoisissa, Saaren kartanossa, ja sen ympäristössä oli pääosa rykmentin virkamiesten puustelleista. Selvästi erillään muista esikuntapuustelleista sijaitsi majurin virkatalo. Everstiluutnantin puustelli oli Maskun lähistöllä, Lemun Nyytäisissä. Kartassa yksinäisenä maakunnan rajalla olevan Pyhäjärven kaakkoispuolella näkyvä puustelli taas oli everstiluutnantinkomppanian kapteenin virkatalo, joka kuului everstiluutnantille, ja on siksi mukana kartassa. Sen sijaan Turun kaupungin itäpuolella, Sauvon pitäjässä saakka sijainnut Hallelan Ruonankartano oli majurin varsinaisen puustelli. Se oli ainoana lähempänä majurinkomppanian rekrytointialuetta kuin muiden esikuntaupseerien puustelleja. Majurin virkaan kuulunut komppanian kapteenin puustelli Finby näkyy kartassa Hallelasta etelään, Kemiön saaren itäpuolella Isoluodossa.

Kaikkienensa rakuunarykmentin esikunnan hajanaisempi sijoitus on linjassa sen kanssa, että rykmentin rekrytointialuekin oli kaksinkertainen jalkaväkirykmentin alueeseen nähden. Kaikkien esikuntaupseerien molemmat virkatalot sijaitsivat kuitenkin Varsinais-Suomen alueella. Tämä helpotti varmasti hallinnollista yhteydenpitoa kuninkaalliseen majesteettiin, sillä posti kulki Tukholmasta Ahvenanmaan kautta saariston läpi Turkuun.¹⁷³ Tärkein virkatalojen sijaintia selittävä tekijä oli kuitenkin isossa reduktiossa kruunulle palautettujen tilojen sijainti – muodostettiinhan puustellit pääosin kruunun tiloista.

¹⁷¹ Henkikomppania, Majurin komppania, Halikon kihlakunnan komppania, Maskun kihlakunnan komppania ja Vehmaan kihlakunnan komppania. Everstiluutnantin komppanian alueen eteläosa ulottui Varsinais-Suomen puolelle, mutta tällä alueella puustelleja oli hyvin vähän. Myös Laitilan komppanian alue oli osittain Varsinais-Suomessa. Kokonaan Satakuntaan jäivät Ylä- ja Ala-Satakunnan komppanit. Jutikkala 1959, 43.

¹⁷² Niiden tarkastelu on mahdollista Hannu Räisän Google-kartalle koostaman karttatietokannan avulla. Linkki löytyy lähdeluettelosta, Räisä 2022-.

¹⁷³ Nenonen 1999d, 180, 182.

Harjoituksiin ja katselmuksiin kokoontumisen kannalta Varsinais-Suomen alueen joukot ja kokoontumispaikat oli sijoitettu viisaasti. Suomen joukkojen ylipäällikkö, Turun läänin jalkaväkirykmentin komentaja kenraaliluutnantti Berndt Otto Stackelberg määräsi vuonna 1777 rykmentit harjoittelemaan kiinteästi kaupungin läheisyydessä. Syy oli huollollinen; kaupungin läheisyyden ansiosta muonitus, hevosten heinät ja muut tarvikkeet oli mahdollista koota lyhyen etäisyyden päästä.¹⁷⁴ Harjoitusalueet on piirretty keltaisella värillä karttaan 5, jossa on lisäksi kuvattuna Turun kaupungin ympäristön liikenneverkkoa, linnoituksia ja armeijan makasiinit.¹⁷⁵

Kartta 5: Linnoitukset, makasiinit ja harjoitusalueet Turun kaupungin ympäristössä. Alla erillisenä kuvana lisäksi kartassa käytettyjen karttamerkkien selite.

¹⁷⁴ Screen 2007, 215.

¹⁷⁵ Pohjakarttana rekognosointikartan lehdet 13-VI ja 14-VI. Katso harjoitusalueista myös Screen 2007, 216. Turun linnan kenttää käytettiin myös toisinaan etenkin jalkaväen kokoontumispaikkana. Nikula 1970, 242.

	Leveä joki		Maantie tai vaunukelpoinen sivutie
	Kapea joki		Kärrytie, pienempi sivutie
	Puro, jossa jyrkät reunat		Kartalla selkeä ratsupolku
	Helposti ylitettävä puro tai oja		Ratsu- tai jalkapolku
	Rykmenttien harjoituskenttiä		Linnake, skanssi
	Kirkko		Makasiini

Henkirakuunarykmentin joukot olivat jo aiemmin omaksuneet harjoituspaikakseen Maarian pitäjässä Kärsämäen kylän läheisyydessä sijainneen, kanervaa kasvaneen tasangon, joka otettiin suotuisten ominaisuuksiensa vuoksi vakituiseen käyttöön harjoituspaikkana.¹⁷⁶ Kyseinen kenttä ja kaksi muuta sen kaltaista sijaitsi Turusta pohjoiseen Poriin vievän maantien varressa. Lähin niistä sijaitsi aivan Kärsämäen kylän vieressä noin neljän kilometrin etäisyydellä kaupungista, ja kaksi muuta kilometrin välein siitä pohjoiseen. Kentistä pohjoisin sijaitsi nykyisen Turun lentoaseman kiitotien nurkalla.¹⁷⁷

Paikan edullisuus ilmenee hyvin kartasta 5. Siihen on eteläisimmän kentän laidalle merkitty myös armeijaa varten rakennetut makasiinit, joihin varastoitiin harjoitusten ajaksi sotilaille tarvittavia varusteita, muonaa ja heinää hevosille. Hevosille oli tarjolla juomavettä, sillä etenkin kaupunkia lähinnä olevien leiriytymisalueiden välittömässä läheisyydessä virtasi puroja.

Toinen kokoontumis- ja leiriytymisalue sijaitsi kaupungin eteläpuolella vieläkin lähempänä kaupunkia kuin Kärsämäen leiriytymisalue. Se sijaitsi Kupittaaan eteläpuolella leivittäytyneellä tasaisella nummella, ja sitä käytti erityisesti Turun läänin jalkaväkirykmentti. Nummen eteläpuolella sijaitsi venäläisten isovihan aikana rakentama pieni linnoitus, joka on merkitty Uudenmaan härkätien varteen myös rekognosointikartalla,¹⁷⁸ kuten kuvan 2 (sivu 17) karttaotteessa näkyy. Näiden suurten harjoituskenttien lisäksi yhtenä kokoontumispaikkana, katselmusalueena ja harjoituskenttänä käytettiin Turun linnan kenttää.¹⁷⁹ Kaikkia kolmea paikkaa käytettiin myös kustavilaisella ajalla.

¹⁷⁶ Screen 2007, 215.

¹⁷⁷ SE/KrA, Krigsarkivets kart- och ritningssamlingar, Finska rekognosceringsverket, Generalkartor, 13-VI.

¹⁷⁸ SE/KrA, Krigsarkivets kart- och ritningssamlingar, Finska rekognosceringsverket, Generalkartor, 14-VI.

¹⁷⁹ Screen 2007, 216; Nikula 1970, 242–243.

3 KOMPPANIAT RYKMENTIN PERUSYKSIKÖINÄ

3.1 Henkikomppanioiden henkilöstö ja johtamisrakenne

Komppania oli armeijan perusyksikkö, joka taisteli yhtenäisenä osastona. Taistelukentällä komppaniaajaon merkitys oli tosin linjataktiikan aikana vähäinen, sillä yleensä koko rykmentti muodosti yhtenäisen kiväärilinjan, jossa miehet seisoivat riveissä – ajan myötä yhä ohuemmissa ja pidemmissä riveissä – joista ammuttiin yhteislaukauksia vastassa olevaa vihollisen linjaa kohti.¹⁸⁰

Enemmän komppanioilla olikin Ruotsin armeijassa merkitystä rauhan aikana. Ruotujoukkojen toiminta perustui siihen, että komppanian päällystön virkatalot ja sotilaiden asumat olivat komppanian rekrytointialueen sisällä, mikä mahdollisti päällystölle ja alipäällystölle yhteydenpidon suhteellisen helposti. Upseerit saattoivat toki asua päätoimisesti myös esimerkiksi perintökartanoissaan, jolloin puustelli oli vuokrattuna talonpojalle joko osin tai kokonaan. Määräysten mukaan kotikartanon olisi kuitenkin kuulunut tällöin sijaita komppanian alueella, mutta määräyksiä vastaan kyllä rikottiin.¹⁸¹

Komppanioilla oli omat kokoontumisensa rykmentin vuotuisessa kierrossa, ja rykmentinkokouksissa suoritetuista harjoituksista kolmannes oli varattu harjoitteluun komppaniatasolla¹⁸². Kukin komppania koostui päällystöstä, alipäällystöstä ja miehistöstä, joista viimeksi mainittu värvättiin ruotuihin palkkanaan sotilastorppa. Päällystö ja alipäällystö oli pääosin jakopalkkaista, eli heille kuuluivat virkansa mukaiset puustellit tuloineen, tai toisinaan poikkeuksellisesti rahapalkka¹⁸³. Henkikomppanijat kuuluivat rykmenttien neljän

¹⁸⁰ Linjataktiikan kehityksestä ja periaatteista katso tarkemmin esimerkiksi Lappalainen 1989, 96–104; Howard 2009/1975, 58–74; Santavuori 1941, 188–196.

¹⁸¹ Wirilander 1950, 14.

¹⁸² Screen 2007, 192.

¹⁸³ Wirilander 1950, 22–25. Katso ruotujakoisen joukko-osaston sotilasarvoista Liite 1.

esikuntakomppanian joukkoon. Rykmentin päällystään kuuluvilla esiuapseereilla: everstillä, everstiluutnantilla, majurilla ja vielä toisella tai alimajurilla oli kullakin omat komppaniansa. Henkikomppania oli rykmentin ensimmäinen komppania, ja sen päällikkö oli myös rykmentin komentaja, siis everstin virkaa toimittava esiuapseeri.¹⁸⁴

Esikuntakomppanioissa päällystään ei kuulunut varsinaista kapteenia, koska komppanianpäällikkö oli korkeampi upseeri, joka nautti esikuntaupseerin ja komppanian päällikön virkataloetua. Sen sijaan virkatalo oli osoitettu kapteeniluutnantin tai luutnantin viralle. Vuodesta 1752 alkaen esikuntakomppanioiden apulaispäälliköt saivat esikuntakapteenin (*stabskapten/-capitain*) virkanimikkeen, joka rinnastui suoraan tavallisten komppanioiden kapteenin virkaan ylennysvuoroisuuden ja palkkauksen osalta. Kiintoisaa kyllä, samoihin aikoihin ilmestyneet esikuntavänrikit ja -kornetit puolestaan rinnastettiin rykmentinadjutantteihin, jotka sijoittuivat hierarkiassa vänrikkien ja kornettien alapuolelle, ja heidät oli palkattu aliupseerin virkoihin.¹⁸⁵

TJR:n henkikomppanian päällystään kuuluivat vuonna 1775 everstin virassa kenraaliluutnantti, rekognosointialoitteen pari vuotta aiemmin laatinut Suomen sotilasyliapäällikkö Berndt Otto Stackelberg (1703–1787), luutnantin virassa esikuntakapteeni Carl Friedrich Rehbinder ja vänrikin virassa aliluutnantti Claes Johan Keppler. Alipäällystään kuuluivat vääpelin, kersantin, kirjurin, lippumiehen, majoittajan ja varusmestarin virat. Lisäksi olivat vielä kahden rumpalin ja yhden piiparin paikat.¹⁸⁶

Vastaavasti HRR:n henkikomppanian päällystönä olivat samana vuonna everstin virassa kenraalimajuri Fredrik Carl Dohna (1721–1784), kapteeniluutnantin virassa esikuntakapteeni Johan Petter Blum ja kornetin virassa luutnantti Fredrik Wilhelm Taube. Alipäällystön virkataloista vääpelin virka oli osoitettu kornetille ja kersantin virka eskadroonan adjutantille, joiden lisäksi olivat katselmuskirjurin ja lippumiehen virat. Myös rakuunarykmentissä oli lisäksi virat kahdelle rumpalille ja vielä jalkaväen majoittajaa vastaavalle hevosenkengittäjälle (*hofslagare*) sekä piiskurille eli profossille, joka vastasi kurinpidosta.¹⁸⁷

Miehistörakenteen osalta henkikomppanijat eivät oikeastaan poikenneet muista komppanioista. Komppanian vahvuus kaikkineen oli ruotujakoisissa rykmenteissä noin 130–140 miestä päällystö mukaan lukien. TJR:n henkikomppanian ruotulukku oli 129 ja HRR:n henkikomppanian 125¹⁸⁸, ja määrävahvuusena niihin siis kuului ruotulukua vastaava määrä miehistöä. Kummankaan rykmentin ruotujaossa ei tapahtunut rulliin tehdyn

¹⁸⁴ Wirilander 1950, 16–17, 23. Rykmentin komppanioista neljä ensimmäistä olivat esikuntakomppanioita. Henkikomppanian ohella ne nimettiin päälliköidensä virkojen mukaan everstiluutnantin komppaniaksi, majurin komppaniaksi ja toisen majurin komppaniaksi. Alimajurin tai toisen majurin virat perustettiin vuonna 1757.

¹⁸⁵ Wirilander 1950, 22–23. Esikuntavänrikin tai -kornetin seuraava palvelustehtävä olikin tyypillisesti jonkin tavallisen komppanian vänrikin tai kornetin virka, kuten HRR:n henkikomppanian kornetti Adolf Fredric Fock, joka eteni kornetiksi Ala-Satakunnan komppaniaan 1769. SE/KrA/Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1775.

¹⁸⁶ SE/KrA/Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1775.

¹⁸⁷ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1775.

¹⁸⁸ Luku käy ilmi pääkatselmusrullista. SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet 1775; 1785; Åbo läns regemente, livkompaniet 1775; 1790; 1795; första kompaniet 1795.

tarkastelujakson 1775–1795 välisenä aikana muutosta, vaan samat talot tai kylät ylläpitivät samaa ruotua läpi ajanjakson. Tässä ilmenee hyvin staattisuus, josta ruotujakolaitosta on usein kritisoitu.¹⁸⁹ Vaikka väestö kasvoi ja talot vaurastuivat, varoja ei ohjautunut enempää sotalaitoksen kehittämiseen. Varamieslaitoksen käyttöönotto juuri tarkastelujakson aikana toki tasoitti aiempaa epäsuhtaa jonkin verran.

Komppanioiden miehistö oli jaettu korpraalikuntiin, joista kutakin johti korpraali. Jalkaväkirykmenttien komppanioissa korpraalikuntia oli kuusi, ja rakuunarykmenteissä puolestaan kolme. Kaksi jalkaväen korpraalikuntaa muodostivat yhdessä joukkueen tai jaoksen, joka kuului kersantin, lippumiehen tai majoittajan alaisuuteen.¹⁹⁰ Ratsuväessä korpraalikunta vastasi tätä. Vanhastaan ratsuväen korpraalit olivat olleet jakopalkkaisia aliupseereita, joille kuului puustellit samaan tapaan kuin upseereille ja korkeammille aliupseereillekin. Vuonna 1721 ratsuväkirykmentit muutettiin rakuunarykmenteiksi ja korpraaleista piti tulla miehistöä.¹⁹¹ Jalkaväkirykmenteissä näin oli ollut alusta saakka, ja niissä oli erikseen nimeytyt korpraaliruodut, joiden verorasitus oli hieman tavallista miehistöruotua suurempi.¹⁹²

HRR:n henkikomppaniassa korpraalien virat oli kuitenkin edelleen eritelty miehistöstä vuosien 1775 ja 1785 rullissa huolimatta mainitusta uudistuksesta. Vasta vuoden 1795 rullassa, kun rakuunarykmentitkin oli lakkautettu ja niiden väki jaettu jalkaväkirykmenttien ratsutilapataljooniksi, olivat korpraalien virat kadonneet ja korpraaleita esiintyi jokaisen korpraalikunnan ruoduista siinä määrin, että voidaan todeta jokaisesta korpraalikunnasta löytyvän korpraali – toisessa korpraalikunnassa itseasiassa kaksikin. Tältä osin aikaisemmissa tutkimuksissa esiin nostettu muutos korpraalien asemassa ei siis ainakaan täysin toteutunut ennen kuin rakuunat muutettiin jalkaväeksi.

3.2 Miesvahvuuden ja miehistöaineksen kehitys 1775–1795

Taulukoihin 2 ja 3 on tiivistetty miehistön rakennetta kuvaavaa numeerista dataa laajemmista taulukoista, jotka syntyivät rullien läpikäynnin yhteydessä. Seuraavaksi avaan ja selitän tarkemmin pääkatselmusten kulkua ja tarkoitusta, sekä taulukkojen tietosisältöä ja siinä havaittavia muutoksia suhteessa kontekstiinsa. Lisäksi nostan käsittelyyn rullien kvalitatiivisesta aineistosta kuvaavia esimerkkejä, jotka havainnollistavat komppanioiden toimintamalleja käytännössä.

¹⁸⁹ Katso esim. Jutikkala 1958, 209. Myös palkkausjärjestelmän staattisuus aiheutti omat ongelmansa, kuten sotilasarvojen ja -virkojen, siis virka-arvon ja palkka-asteen välisen keskinäisen vastaavuuden pirstoutuminen. Wirilander 1950, 22–25.

¹⁹⁰ Screen 2007, 37.

¹⁹¹ Wirilander 1950, 22. Korpraalien puustelleja ei myöskään ole merkitty Wirilanderin 1953 julkaisemiin virkatalonhaltijain luetteluihin.

¹⁹² Korkiakangas 1996, 117.

HRR HenkiK	1775	1785	1795
Täytettyjä ruotuja	125/125	123/125	120/125
Aliupseereita*	1	2	5
Vapaaehtoisia	4	3	3
Tyhjiä	0	2	5
miesten keski-ikä	36 vuotta	40 vuotta	31 vuotta
varamiestaustaisia	1	17	60
hevosia tyhjinä	2	0	-
hylättyjä hevosia	36	14**	-

Taulukko 2: HRR:n henkikomppanian / TJR:n ratsutilapataljoonan 1. komppanian tilanne pääkatselmuksissa 1775, 1785 ja 1795.

*Aliupseereihin on laskettu ruotuihin sijoitetut korpraalit ja muut aliupseerit. Virkataloetua nauttivat korpraalikuntien korpraalin virassa palvelleet aliupseerit (3 vuosina 1775 ja 1785) eivät ole mukana luvussa. ** Vuoden 1785 katselmuksessa hevosia koskevissa päätöksissä oli hylkäämisen lisäksi myös vaihtoehdot: *Vaihdettava 2 vuoden kuluessa, Vaihdettava vuoden kuluessa tai Vaihdettava seuraavassa rykmenttikokouksessa*. Näitä tapauksia oli kaikkiaan 11.

TJR HenkiK	1775	1790 *	1795
Täytettyjä ruotuja	129/129	60/129	122/129
Aliupseereita **	8	8	14
Vapaaehtoisia	7	0	2
Tyhjiä	0	4/129	7
miesten keski-ikä	33 vuotta	34 vuotta	38 vuotta
varamiestaustaisia	-	15 (25 %)	7
komennettuna	-	69	-

Taulukko 3: TJR:n henkikomppanian tilanne pääkatselmuksissa 1775, 1790 ja 1795.

*Vuoden 1790 katselmuksessa vain 61 ruotua oli kirjattuna, näistä yksi tyhjä, loppujen 69 sotilaiden ollessa komennuksella rajalla Kustaa III:n Venäjän sodan tiimoilta. **Aliupseereiksi on tässä taulukossa laskettu myös ne muutamat upseerit ja musikantit, joita oli sijoitettu ruotuihin tavallisten sotamiesten paikoille.

Pääsääntöisesti katselmuksot pidettiin niillä kokoontumispaikoilla, jotka joukoille oli määritelty. HRR:n tapauksessa se merkitsi Turun pohjoispuolella sijainnutta Kärämäen nummea ja TJR:n tapauksessa taas kaupungin eteläpuolista Kupittaaan nummea (katso

kartta 5).¹⁹³ Aina näin ei kuitenkaan ollut. Henkirakuunarykmentti kokoontui vuonna 1775 pääkatselmukseen Kankaanpään (Kanganpä) kokoontumispaikalla, joka viitanee Satakuntaan ja Niinisaloon, jossa sijaitsee nykyinenkin varuskunta. Rykmenttien sulauduttua toisiinsa 1790 jälkeen myös TJR kokoontui toisinaan aikaisemmin rakuunoiden käytössä olleella Kärämäen harjoitusalueella, ja niinpä sekä henkikomppanian että uuden ratsutilapatiljoonan ensimmäisen komppanian katselmuksat vuonna 1795 pidettiin siellä.¹⁹⁴

Komppanioiden keski-ikä tarkastellessa välittyy kuva, jos nyt ei enää aivan nuoruuden innolla, niin kuitenkin terveen, jonkin verran kokemusta ansainneen, raavaan työmiehen määrätietoisella puurtamisella toimivasta sotajoukosta. Keski-ikä ei kuitenkaan ruotumiesten tapauksessa vielä kerro kaikkea. Vuonna 1775 TJR:n henkikomppanian rullaan merkittyjen sotilaiden ikä vaihteli viidestä vuodesta 59:ään. Henkirakuunoissa nuorin mies oli 19-vuotias, mutta yli 50-vuotiaita veteraaneja oli yhdeksän, joista vanhin oli 62 vuotta. Kymmenen vuotta myöhemmin henkirakuunoiden seniori oli jo 69-vuotias ja yli 50-vuotiaita rakuunoita oli ruoduissa kaikkiaan 25 nuorimman ollessa 9-vuotias. Ikävaihteluiden suuruuteen ja etenkin nuorimpiin yksilöihin pureudutaan tarkemmin alaluvussa 3.3.2.

Vertailtaessa korpraalikuntien miehistöjä käy HRR:n osalta ilmi, että niiden ikärakenteissa oli selkeitä eroja. Ensimmäisen korpraalikunnan miehistörakenne oli keski-ikältään nuorin (noin 34 vuotta) ja toisen korpraalikunnan vanhin (noin 38 vuotta). Kolmas korpraalikunta sijoittui näiden väliin (keski-ikä noin 35 vuotta). Vaikuttaakin siltä, että komppanian miehistön vaihtuvuutta oli aiemmin toteutettu jonkinlaisessa kierrossa siten, että yksi korpraalikunta kerrallaan oli pyritty löytämään nuoret, virkeät jatkajat ruotuihin vanhimpien ja raihmaisimpien tilalle. Ensimmäisen korpraalikunnan kohdalla "Vuoden 1773 katselmuksen huomioita" -sarakeessa on eniten merkintöjä, jotka kertovat miehistön vaihdoksista, kun toisen korpraalikunnan ruoduissa vastaavia merkintöjä ei ollut tehty lainkaan.¹⁹⁵

Myöhemmissä katselmuksissa ilmiö ei enää näy yhtä selvästi, vaan koko komppaniaa käsitellään selkeämmin kokonaisuutena. Samanlaista korpraalikuntakohtaista vertailua ei voi TJR:n osalta tehdä, sillä korpraalikuntien rajat eivät käy varmasti ilmi pääkatselmuksista tai edes 1700-luvun alkupuolella laaditusta ruotujakorullasta¹⁹⁶.

Vanhoja satureita pidettiin toisinaan pitkään palveluksessa. HRR:n henkikomppanian ruodussa numero 88 (Rövarnäs) palvellut Gabriel Heijander oli vuonna 1775 60-vuotias ja hänellä oli takanaan 40 vuoden ura sotaväessä. Ruotsin Nyköpingissä syntynyt vanha rakuuna oli todettu vielä kaksi vuotta aiemmin pidetyssä tarkastuskatselmuksessa edelleen kelpoiseksi palvelemaan. Rykmentin komentaja oli tuolloin antanut määräyksen, että Heijander jatkaa palvelustaan sopivan vaihtomiehen löytymiseen saakka, mutta mikäli hänen terveytensä ja liikkumiskykynsä heikkenisi niin, ettei hän enää kykenisi suoriutumaan

¹⁹³ Screen 2009, 215–216.

¹⁹⁴ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775; Åbo läns regementet, Livkompaniet 1775; 1795; Första kompaniet, 1795.

¹⁹⁵ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775.

¹⁹⁶ Viljanti 1936.

marsseista, hänet vapautettaisiin palveluksesta ja kirjattaisiin eläkkeelle, sillä hän oli palvelut uskollisesti ja pitkään. Vuoden 1775 katselmuksessa ei tehty uusia merkintöjä tai värvätty uutta rakuunaa, joten mies sai yhä jatkaa uraansa.¹⁹⁷

Ikä ei tietenkään ollut kaikki kaikessa, vaan terveys ja palveluskykyisyys ratkaisi enemmän. Tai näin ainakin piti olla, mutta säätyvallan aikana sotaväki oli päässyt rapistumaan. Esimerkiksi TJR:ssä miehistön vaihtuvuus oli vuoteen 1775 mennessä ollut hyvin hidasta. Kesän pääkatselmuksessa 27 sotilasta oli yli 40-vuotiaita, ja näistäkin useamman heikkoutteen oli kiinnitetty huomiota jo edellisissä katselmuksissa. Esimerkiksi Paimion pitäjän ruodussa numero 15 (Kincka) palvelut Johan Nystedt oli vuonna 1775 jo 50-vuotias, ja jo edellisissä katselmuksissa hänet oli todettu vanhaksi ja heikoksi, mutta hänen palvelustaan päätettiin vielä jatkaa. Vuonna 1775 mies todettiin sairastelevaksi – sekä kovin yllättäen edelleen myös vanhaksi – ja vapautettiin viimein. Hänen lisäksi vapautettiin ainoastaan kolme sotilasta, joista yksi oli vielä alle neljäkymmenen, mutta oli sairastellut ja menettänyt järkensä. Hidas kiertoaika pantiin merkille katselmusrullan yhteenvedoissa. Esikuntakapteeni Rehbinderin allekirjoittaman rullan lopussa todettiin, että monet ovat vanhoja ja kelpaamattomia kenttäpalvelukseen.¹⁹⁸

Vielä vuoden 1779 katselmuksessa HRR:n ruodussa numero 23 roikkui jalkavaivainen rakuuna, joka oli ollut kyvytön palvelukseen vuodesta 1757 saakka, mutta vasta 22 vuotta myöhemmin mies vapautettiin palveluksesta ja vaihdettiin nuorempaan. Tilalle astui varamiehistössä uransa aloittanut Michel Hasselqvist.¹⁹⁹ Samassa yhteydessä myös ruodun 25 rakuuna vaihdettiin, koska tämän oli todettu jättäytyvät harjoitusten ja katselmusten aikaan sairaslomalle jättäen aina saapumatta palvelukseen.²⁰⁰ Kelvottomasta miehistöaineksesta haluttiin siis eroon, mikä kielii sotalaitoksen asenteesta tapahtuneesta muutoksesta: Säätyvallan ajan jälkipuoliskolla muodostunutta tilannetta pyrittiin selkeästi korjaamaan, mikä ennakoii myös Kustaa III:n sotalaitoksen ulkopoliittikkaa.

Eroaminen palveluksesta saattoi olla tukala paikka, sillä sotilaille ei mitenkään säännönmukaisesti myönnetty eläkettä, ellei heillä ollut sotakokemusta ja sen yhteydessä saatuja vammoja, jotka estivät heiltä itsensä elättämisen. Vuoden 1785 jälkeen astui voimaan hieinan laajempi eläkeoikeus, jossa eläke-etu ulotettiin useammille ryhmille. Eipä eläke silti päätä huimannut. Ennen uudistusta myönnettiin yhden riksien ja kuuden killingin suuruista eläkettä, joka nousi uudistuksessa yhteen riksiin, 19 killinkiin ja 6 runstykkiin. Sitä alettiin maksaa vasta jopa useamman vuoden viiveellä eropäivästä, ja sen suuruuskin riitti vuoden

¹⁹⁷ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775. Ruotu 88.

¹⁹⁸ SE/KrA/0023/0/1014, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, Livkompaniet 1775.

¹⁹⁹ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1785. Ruotu 23.

²⁰⁰ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1785. Ruotu 25.

1790 hintatasolla vajaan puoleen ruistynnyriin.²⁰¹ Eipä siis ihme, että vuonna 1785 HRR:n henkikomppanian 69-vuotias seniori Johan Lindsteen ruodusta 108 (Pyhänsu) anoi saada jatkaa ruodussaan. Mikä hämmäntävintä, rullaan ei tuolloin kirjattu päätöstä vapautuksesta. Miehen todettiin vain olevan hyvämaineinen ja osallistuneen sotaan niin Suomessa (hattujen sota) kuin Saksassakin (Pommerin sota). Sen sijaan ruodun 13-vuotias hevonen todettiin jalkavaivaiseksi ja tuomittiin vaihdettavaksi seuraavassa kokouksessa, jolle se siihen mennessä paranisi.²⁰²

Rakuunarykmenttien pääkatselmuksissa tarkistettiin miesten lisäksi myös hevosten tilanne, ja hevosten kuntoa seurattiin jopa rakuunoiden kuntoa tarkemmin. Esimerkiksi Maarian pitäjässä sijainneen ruodun numero 32 (Karla) rakuuna Thomas Wolmanfeldt oli katselmuksesta poissa sairauden vuoksi, mutta katselmusrullaan ei kirjattu mitään ennakoivia päätöksiä tai edes arvioita ruodun tulevaisuudesta, vaikka mainittu rakuuna oli jo 62-vuotias. Myös ruodun 42 (Kulkila) rakuuna Matts Färdig oli sairaana, eikä ollut paikalla katselmuksissa. Rusthollarin oli kuitenkin saavuttava paikalle esittelemään rakuunalle tarkoitettu hevonen, vaikka rakuuna itse makasikin sairaavuoteellaan. Kotiinsa rusthollari sai palata katselmuksessa hyläytyksi kirjattu hevonen mukanaan.²⁰³ Katselmuksia eivät siis olleet rusthollarillekaan mikään läpihuutojuttu, vaan vakava paikka.

Rusthollarien tarjoamia hevosia käännytettiin vuonna 1775 pois palvelukseen sopimattomina kaikkiaan 36, joiden lisäksi vielä kuusi määrättiin pikimmiten vaihdettaviksi, mutta ne saivat vielä kelvata, kunnes uudet ratsut oli saatu hankituiksi. Hevosten hylkäämisen syy oli yleensä siinä, että ratsu oli liian vanha ja heikko, tai vanha ja jalkavaivainen. Vain ani harva hevonen oli enää 20-vuotiaana palveluskelpoinen, ja toisinaan jopa noin 10-vuotias hevonen tuomittiin välittömästi vaihdettavaksi. Vuonna 1785 hylättyjen ratsujen määrä oli alle puolet edellisestä (14), mutta silloin kirjattiin myös ennakoivia päätöksiä joidenkin hevosten kohdalle.²⁰⁴ Jotenkuten kelpaava ratsu saatettiin määrätä vaihdettavaksi joko vuoden tai kahden vuoden sisällä, tai sitten seuraavaan rykmentinkokoukseen mennessä.

Myös TJR:n ruoduissa oli useita sodan kovettamia veteraaneja. Rykmentti oli ollut mukana seitsenvuotisessa sodassa, ja vuonna 1775 ruotuihin kuuluneista sotilaista moni oli osallistunut Pommerin sotaretkelle²⁰⁵ vuodesta viiteen vuotta kestäneen ajan. Joukossa oli myös joitain hattujen sotaan 1742–1743 osallistuneita monen sodan veteraaneja, kuten

²⁰¹ Eläkkeitä tarkemmin käsittelee Jari Niemelä väitöskirjassaan. Uusi eläkemalli oli neliportainen, jossa korkeinta 15 riksin eläkettä saivat sodassa invalidisoituneet veteraanit, toiseksi korkeinta 10 riksin eläkettä vähintään yhden raajan menettäneet tai muutoin pahasti palveluksessa vahingoittuneet, kolmannen luokan 5 riksin suuruista eläkettä lievästi vahingoittuneet ja sodassa ansioituneet tai muuten erityisen pitkään kunnialla palvelleet, ja viimeisen luokan 3,5 riksin eläkettä 30 vuotta kunnialla palvelleet entiset sotilaat ja rakuunat. Niemelä 1990, 144.

²⁰² SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1785. Ruotu 108.

²⁰³ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775.

²⁰⁴ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1785.

²⁰⁵ Ruotsi osallistui 7-vuotiseen sotaan 1757–1762 välisenä aikana, ja tätä operaatiota kutsutaan Pommerin sodaksi. Rullissa se esiintyy nimityksillä *Pommerska kriget* tai joskus *Tyska kriget*.

komppanian ruodussa 1 (Meisala) palvelut, 51-vuotias korpraali Sigfrid Frimodig ja komppanian ruodussa 114 (Ollila) palvelut korpraali Jacob Ollenqvist, jolla oli ikää peräti 59 vuotta.²⁰⁶ Osa aliupseereista oli siis myös pitkään palvelleita konkareita, joiden kokemuksen myötä karttunut tietämys kenties korvasi joitain iän mukanaan tuomia fyysisiä heikkouksia – ainakin rauhan aikana.

Mikä sotilaiden iän sitten piti säädösten mukaan olla? Vuoden 1779 pääkatselmusohjeen mukaan hyväksyttävän sotilaan piti olla täyttänyt 17 muttei ylittänyt 36 ikävuotta.²⁰⁷ HRR:n rulla-aineiston valossa ohjeeseen kirjattua ylärajaa on pidettävä nimenomaan uuden sotilaan hyväksymisen yläkäräjänä, muutoin vuoden 1785 miehistöstä olisi ollut yli-ikäisiä peräti 72 rakuunaa. Joissain ohjeissa yläkäräjänä oli aiemmin pidetty 46 ikävuotta, ja vuoden 1794 ohjeeseen kirjattiin nimenomaan palveluksessa olevien miesten iästä, että kaikille 55 vuotta täyttäneille oli myönnettävä ero. Kuitenkin oli mahdollista käyttää harkintaa ja sallia miehen jatkaa palvelustaan seuraavaan katselmukseen, mikäli tämä arvioitiin riittävän hyväkuntoiseksi.²⁰⁸ Tätä mahdollisuutta myös käytettiin: vuonna 1795 komppanian rakuunoista²⁰⁹ vanhin oli 68-vuotias Israel Tvilling, jonka sallittiin vielä jäädä palvelukseen ruotuun numero 24 (Lechtemeki), ja toiseksi vanhin juuri 55 vuotta täyttänyt korpraali Matts Östman ruodussa numero 32 (Hamaro), jolle ei myöskään vielä myönnetty eroa.

HRR:n henkikomppaniassa tapahtui kuitenkin selkeä nuorennusleikkaus vuosien 1785 ja 1795 välissä. Tärkein syy ei silti ollut ohjesäännöissä tai niiden yhtäkkisessä noudattamisessa. Sen sijaan taustalla on paljon raadollisempi todellisuus; Henkirakuunarykmentti kärsi Kustaa III:n Venäjän sodassa suuret tappiot, joista henkikomppania aivan erityisesti sai osansa.²¹⁰ Vuoden 1795 katselmusrullassa kaikkiaan 91 rakuunaa on merkitty kuolleiksi sodan yhteydessä, heistä pääosa Venäjällä 1790. 18 rakuunaa menehtyi Suomen puolella joko Viaporissa, Loviisassa tai yksittäistapauksissa jollain muulla paikkakunnalla. Yhden kohdalle oli merkitty ammutuksi tuleminen²¹¹, muiden Venäjällä menehtyneiden kuolinsyitä ei sen tarkemmin ollut määritelty, ja seitsemän samoihin aikoihin kuolleen kohdalle ei ollut kirjattu mitään tietoja paikasta tai syystä.²¹² Kun kuolleiden tilalle otettiin uudet miehet, yksikön keski-ikä putosi selvästi.

²⁰⁶ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, Livkompaniet, 1775.

²⁰⁷ Vuorimies 2011, 34.

²⁰⁸ Vuorimies 2011, 34.

²⁰⁹ Vaikka rakuunoista tehtiin kevyttä jalkaväkeä 1791, kutsuttiin ratsutilapataljoonien sotilaita yhä yleensä rakuunoiksi.

²¹⁰ Onni Korkiakangas on laskenut henkirakuunarykmentin tappioiksi Kustaa III:n Venäjän sodassa 255 miestä. Korkiakangas 1996, 172. Vuoden 1795 pääkatselmusrullan mukaan yksin komppanian tappiot olivat 91 miestä, mikä olisi koko rykmentin kaatuneista yli kolmannes, noin 36 prosenttia.

²¹¹ Mats Baschier, ammuttu 18.5.1790. SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet 1795. Ruotu 106.

²¹² Kustaa III:n sodan osalta ei ole selvinnyt tarkoin, missä määrin kuolleisuus johtui taudeista. Sotatoimiin osallistuneen kenraali Meijerfeldtin laskelmien mukaan sairauksien ja muiden kuin taisteluun liittyvien kuolinsyiden vuoksi menehtyi sotavuosien aikana kaikkiaan 9778 sotilasta kaatuneiden määrän ollessa 1439. Kaikkiaan tappiot laskettiin 21359 sotilaan suuruisiksi sisältäen kuolleiden lisäksi haavoittuneet, vangitut, kadonneet, karkurit ja erotetut. Laskelmien on kuitenkin epäilty jääneen epätarkoiksi ja puutteellisiksi etenkin laivamiesten osalta. Lappalainen 2014, 156–157.

Rakuunat kokivat aselajikunniansa näkökulmasta nöyryyttävän kohtalon helmikuussa 1790, kun kuningas määräsi rakuunat laivamiehiksi. Paraisten rakuunat olivat *Östergötland*-galeassilla ja jäivät venäläisten vangeiksi.²¹³ Siirto merelle selittää suhteessa korkeaa kuolleisuutta verrattuna esimerkiksi jalkaväkeen. Osaltaan se myös purkaa ruotujakolaitoksen kankeuden myyttiä. On totta, ettei se rekrytointijärjestelmänä ollut kovin joustava, ja sota-aikoina jouduttiin usein turvautumaan väenottoihin. Kuitenkin esimerkiksi kokonaisen aselajin miehistön siirtäminen uusiin tehtäviin osoittaa, että järjestelmä kyllä jousti tarvittaessa.

TJR:n henkikomppanian osalta vuoden 1790 katselmusrulla ei tarjoa kovinkaan hyvää katsausta komppanian todelliseen tilaan, sillä sen 129 sotilaasta 68 oli sodan jälkimainin-geissa komennettuna rajalle. Komennuksella olevien ruotujen tietoja ei kirjattu ylös ollenkaan, vaan kyseiset ruodut puuttuvat rullasta tyystin. Joitain uusia miehiä kirjattiin rullaan kaatuneiden tilalle. Komennettujen osalta jonkin verran tietoja sotaretkelle jääneistä miehistä saadaan vuoden 1795 rullan merkinnöistä samaan tapaan kuin ratsutilapataljoonan ensimmäisen komppanian rullan avulla rakuunoista, sillä joitain tietoja on rullan kohdassa edellisen katselmuksen huomautukset. Pääpiirteisesti TJR:n henkikomppania vaikuttaa kuitenkin selvinneen huomattavasti pienemmällä tappioilla kuin HRR:n vastaava joukko. Uusia miehiä otettiin 26 vuonna 1790 ja 13 lisää vuonna 1795, eivätkä kaikki näiden edeltäjät olleet sotavuosina kuolleita, vaan joukossa oli jokunen myöhemmin menehtynyt tai vapautettu.

3.3 Ruotujen täyttäminen

3.3.1 Varamieslaitoksen vaikutuksia

Komppanioiden täydentäminen sujui 1700-luvun jälkipuoliskolla verrattain helposti. Rusthollarin tai ruotutilallisen piti rauhan oloissa löytää uusi mies vahvuudesta poistuneen tilalle kolmen kuukauden kuluessa.²¹⁴ Vuonna 1775 TJR:n henkikomppanian rullaan merkityistä sotilaista vain yhden hankkiminen oli kestänyt määräaika kauemmin. Edellinen sotamies oli siirretty palvelemaan rakuunoihin 17.7.1770, ja uusi mies oli otettu vasta 14.2.1771 eli vajaat seitsemän kuukautta myöhemmin. Asiasta ei kuitenkaan kirjattu mitään huomautuksia ruotutilalle. Sen sijaan ruotua oli varoitettu edellisessä katselmuksessa, että koska uusi mies oli katselmusten aikaan pitkäaikaisessa kuumeessa, olisi varauduttava jälleen hankkimaan uusi sotamies, ellei potilaan vointi paranisi annettuun määräaikaan mennessä.²¹⁵

²¹³ Blomqvist 1988, 22.

²¹⁴ Viljanti 1935, 209.

²¹⁵ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1775. Ruotu 89.

Myös HRR:n henkikomppania onnistui täyttämään ruotunsa ajallaan. Jos vaikeuksia ilmeni, ne olivat yksittäistapauksia, jotka yleensä olivat seurausta sotilaan kuolemasta tai rykmentin sisällä tehdystä sotamiehen siirrosta esimerkiksi ylennyksen vuoksi. Tällaiset tapaukset tulivat helpommin yllätyksenä kuin pitkään palvelleen sotilaan vaihtaminen nuorempaan. Suurimmalle osalle katselmuksissa vapautetuista miehistä kirjattiin seuraaja jo samassa yhteydessä. HRR:n tapauksessa jo vuoden 1775 katselmusrullasta löytyi yksi varamiehenä ruotuun tullut sotilas. Hän oli ruodun 19 (Polusmäki) rakuuna Johan Bolström, joka astui 23.6.1774 kuolleen miehen tilalle saman vuoden syyskuun 19. päivänä.²¹⁶

Varamieslaitos ei suinkaan syntynyt tyhjästä kuninkaallisella mahtikäskyllä, vaikka sen varsinainen toimeenpano tapahtuikin vasta kuningas Kustaa III:n aikana. Vuosien 1772–73 aikana, Kustaa III:n vallankaappauksen yhteydessä, valtakuntaa kohtasi selvä sodan uhka²¹⁷, jonka vuoksi kuningas kehotti jokaista ruotua hankkimaan sotilaalleen varamiehen ja hyväksyttämään tämän komppanianpäälliköllä. Talonpojille asiaa perusteltiin sillä, että varamiehen asettaminen helpottaisi ruodun täyttämistä yllättävissä tilanteissa ja olisi myös edullista, kun uutta miestä ei tarvitsisi kiireen kaupalla yrittää löytää ja houkuttella suurella pestirahalla²¹⁸. Ainakin mainitun HRR:n ruodun 19 rusthollari Matts Jöransson hyötyi siitä, että ruodulle oli asetettu varamies vuoteen 1774 mennessä.

1740-luvulta saakka varamiesjärjestelyjä oli yritetty saada toimimaan, mutta vailla suurta menestystä. Kenraalikuvernööri Gustaf Fredrik von Rosenin johdolla tehty pohjatyö kuitenkin tasoitti tietä myöhemmin vakiintuneelle järjestelmälle.²¹⁹ Varsinais-Suomessakin varamiehiä oli tuolloin asetettu, mutta kun heitä oli jo hattujen sodan aikaan pitänyt siirtää varsinaisten sotilaiden paikalle, ja hiljalleen siirtymää oli tapahtunut sen jälkeenkin ilman, että uusia varamiehiä olisi aktiivisesti rekrytoitu, ei järjestelmä enää 1770-luvulle tultaessa ollut elinvoimainen.²²⁰ Vielä aiemminkin oli pidetty vapaaehtoisuuteen perustuen varamiehiä joillain alueilla,²²¹ mutta kaiken kaikkiaan järjestelmä ei missään muodossa ollut saavuttanut pysyvää tilaa.

Tärkeimmäksi syyksi varamieslaitoksen kariutumiselle on esitetty väestöpohjan puute – riittävää määrää maatonta väestöä sotamiehiksi ei yksinkertaisesti ollut. Tilanne muuttui 1770-luvulle mennessä väestön kasvaessa.²²² Varamieslaitoksen vakiintuminen merkitsi

²¹⁶ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregemente (yngre), 1775. Ruotu 19.

²¹⁷ Säätyvaltaiseen hallitusmuotoon kajoaminen voitiin Venäjällä nähdä syyksi hyökätä, sillä Uudenkaupungin rauhansopimuksen 7. artiklaa tulkittiin siten, että yritykset muuttaa säätyjen perustuslailista asemaa antoivat Venäjälle oikeuden sekaantua asiaan ja puolustaa Ruotsin säätyjen ”vapautta”. Karonen 2008, 325.

²¹⁸ Niemelä 1990, 36.

²¹⁹ Wirilander 1950, 216. Katso von Rosenin varamieslaitoksen eteen tekemästä työstä tarkemmin Juvelius 1924.

²²⁰ Korhokangas 1996, 164.

²²¹ Niemelä 1990, 35.

²²² Niemelä 1990, 35–36. Varamieslaitos oli ruotujärjestelmän vastausyritys siihen haasteeseen, ettei so-
tavan kehitys pysynyt yhteiskunnan kehityksen vauhdissa. Kasvava väestö ja paranevat taloudelliset
olot olisivat kestäneet sotailaitoksen tilan kohentamisen, mutta staattinen järjestelmä ei taipunut uudis-
tuksiin.

toisaalta talonpojille uutta verorasitusta, kun ylläpidettävien sotilaiden määrä kasvoi. Toisaalta väestönkasvun seurauksena sotamiehen asettaminen ei ollut enää yhtä kova rasitus kuin aikaisemmin, etenkin kun varamiehen asettamisvastuu jaettiin useamman ruodun kesken. Niinpä kun Kustaa III:n kehoitus varamiesten hankkimiseen annettiin, järjestettiin syyskuussa 1773 yleinen varamiesten rekrytointi, jossa TJR:n varamiehiksi saatiin 295 keskimäärin 20-vuotiasta miestä, sekä HRR:n varamiehiksi 236 ja seuraavana vuonna vielä 276 lisää.²²³

Lopullisen muotonsa varamieslaitos sai 1776, jolloin määrättiin, että kaksi ruotua yhdessä asettaa yhteisen varamiehen.²²⁴ Säädöksessä varamiehen palkkausta helpotettiin lupauksella, että kruunu maksaisi varamiehille neljän taalerin pestirahan ja 16 taaleria vaate- rahaa vuosittain. Lisäksi ruotujen ja rusthollien sallittiin eräänlaisena automaationa ottaa poistuvan varsinaisen rakuunan tai sotamiehen tilalle komppanian vanhimman varamiehen ilman pääpalkkaa.²²⁵ Näin sotilaalle ei enää maksettu uudelleen pestin ottamisesta, aiemminhan ruodun oli täytynyt maksaa pääpalkka uudelle sotilaalle, mutta varamies sai tyytyä kruunun pestirahaan ottaessaan varamiehen paikan vastaan. Vastineeksi oli varamiehet majoitettava joko torppaan tai vastaavaan asuntoon²²⁶. Varamiesten perustaessa perheen heillekin tuli samanlainen torppaoikeus kuin varsinaisilla sotamiehillä ja rakuunoilla²²⁷.

Varamieslaitoksen vakiintuminen näkyi katselmusrullissa vuosina 1785 ja 1790, jolloin rakuunakomppania sai 17 uutta rakuunaa varamieslaitoksen kautta ja jalkaväkikomppania 15 sotamiestä (25 prosenttia katselmuksessa tarkastetuista ruoduista). Erityisen selkeä varamiesten merkitys oli kuitenkin sodan jälkeen TJR:n uuden ratsutilapataljoonan ensimmäisen komppanian rullassa vuonna 1795. Tuolloin sodassa menetettyjen 91 rakuunan tilalle värvätyistä miehistä 60 oli varamiestaustaisia. Heistäkin moni oli jo osallistunut varamiehenä sotatoimiin.²²⁸ Samaan aikaan henkikomppania ei saanut varamieslaitoksen kautta kuin seitsemän uutta miestä, mutta uusia sotamiehiä kuitenkin hyväksyttiin 13.²²⁹

Sodan jälkeen rekrytoitujen HRR:n varamiesten määrä on kokonaisuutena paljon lähempänä rakuunoiksi siirrettyjen varamiesten määrää kuin uusien TJR:n varamiesten määrä suhteessa vakinaistettuihin sotamiehiin. Jalkaväen varamiehiä pestattiin vuonna 1791 kaksinkertainen määrä vakinaistettujen varamiesten määrään nähden.²³⁰ Osaltaan eroavaisuuteen lienee vaikuttanut se, että jalkaväen varamiehistöä käytettiin Kustaan sodassa laivaston miestarpeen paikkaamiseksi, kun taas henkirakuunoiden varamiehistä esiintyi rullissa runsaasti mainintoja linnoitus- ja rakennustöistä Helsingin seudulla

²²³ Korkiakangas 1996, 164–165.

²²⁴ Niemelä 1990, 35–36; Vuorimies 2011, 45–46.

²²⁵ Korkiakangas 1996, 165.

²²⁶ Korkiakangas 1996, 165.

²²⁷ Korkiakangas 1996, 168.

²²⁸ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

²²⁹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1795.

²³⁰ Korkiakangas 1996, 171–172.

sotavuosina²³¹. Merisodankäynti vaati paljon useamman hengen kuin linnoitustyöt, vaikkei työmaaelämäkään ollut vaaratonta.

Jalkaväen varamiehiä ei riittänyt sodan jälkeen paikkaamaan varsinaisten sotilaiden vajetta, kun he itsekin kärsivät tappioitaan sotatoimissa. Sodassa varamieskomppanioita nimittäin käytettiin suoraan omina erillisinä joukkoinaan, mikä lienee jo alun alkaenkin ollut ylimmän johdon tarkoitus. Varamiesjoukoille oli jo 1776 päätetty osoittaa oma päällystörakenteensa, mikä mahdollisti joukon johtamisen ja harjoittamisen rauhan aikanakin omana kokonaisuutenaan.²³² Joissain tapauksissa varamiesten johtamisrakenteeseen saatiin tarpeellista henkilöstöä jo aiemmin vakinaisessa palveluksessa olleen miehistön joukosta. Esimerkiksi alun perin HRR:n henkikomppaniaan vapaaehtoisena pestattu August Wallenstierna sai vuonna 1781 siirron varamieskomppanian kersantiksi.²³³

Sodan jälkeen varamieslaitoksen merkitys vakinaisten joukkojen täydentäjänä palautettiin, vaikka se olikin sodan aikana ilmeisen tietoisesti kruunulta ”unohtunut”²³⁴. Tämä käy ilmi etenkin entisen TJR:n ratsutilapataljoonan ensimmäisen komppanian rullasta. Vuosina 1792–1794 rykmentin komentaja kenraalimajuri Nils Didrik von Essen määräsi useissa tapauksissa ruotuun aiemmin suoraan varsinaiseksi sotilaaksi otetun renkimiehen ja varamiesrulliin kirjatun varamiehen vaihtamaan paikkaa, jolloin tapahtui myös liikettä vakinaisesta sotilaasta reserviin. Näin tapahtui esimerkiksi ruotujen 28, 45, 67, 90 ja 125 kohdalla.²³⁵

3.3.2 Vakanteja ja volontöörejä

Molempien komppanioiden ruodut oli melko hyvällä prosentilla täytetty kaikkina tarkasteltuina katselmusvuosina. Joskus niitä kuitenkin jätettiin tietoisesti tyhjiksi eli vakanteiksi, jolloin sotamiehenpidon sijaan ruodun piti suorittaa erillinen vakanssimaksu. Nämä kirjattiin rulliin tyhjäksi jätetyn ruodun kohdalle ilmaisulla *vacant*. Aina asiaa ei eritelty tämän tarkemmin, mutta joskus kirjattiin varat ohjatuksi ”kuninkaalliselle sota-akatemialle” tai ”kruunulle”.²³⁶

Järjestelyllä kyettiin osoittamaan ruotujärjestelmän varoja esimerkiksi kuormarenkien palkkaamiseen armeijalle.²³⁷ Vakanssimaksujen käyttökohteista ei ole kovin laajasti selvityksiä aiemmissä tutkimuksissa. Turun läänin jalkaväkirykmentissä vaikuttaisi siltä, että kuormarengit olivat rahojen primäärinen käyttökohde. Vuoden 1795 katselmuksen loppuyhteenvedon mukaan jokaisen komppanian käytössä oli yksi kuormarengi ja kolme

²³¹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

²³² Niemelä 1990, 37–38.

²³³ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1785. Ruotu 17. August Wallenstierna eteni urallaan aina kapteenin sotilasarvoon saakka, ja palveli viimeiseksi Hämeen jalkaväkirykmentin Sääksmäen komppaniassa toisen luutnantin virassa kuollessaan vuonna 1802. Wirilander 1953, 205.

²³⁴ Niemelä 1990, 38.

²³⁵ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

²³⁶ SE/KrA/0023/0/1014, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, 1795.

²³⁷ Katso Korhonen 1996, 198.

kuormahevosta, minkä lisäksi valmiuteen (*i beredskap*) oli kirjattu puolen kymmentä renkiä ja kymmenkunta hevosta komppaniaa kohden.²³⁸ Rykmenttien tilien kautta olisi varmaan-kin mahdollista saada parempi varmuus siitä, mihin mitkäkin varat käytettiin. Joka tapauksessa ruodun merkitseminen tyhjäksi katselmusrullassa merkitsi, ettei rusthollarin tarvinnut hankkia kyseiseen ruotuun uutta rakuunaa ilman eri käskyä. Päätös tyhjästä ruodusta oli siinä mielessä ruotutilan kannalta helpotus. Ilman *vacant*-merkintää ruotu oli pääsääntöisesti täytettävä rauhan aikana kolmen kuukauden kuluessa.

Vuonna 1775 ei rakuunakomppaniolla ollut yhtään tyhjäksi merkittyä ruotua, 1785 niitä oli kaksi ja vuonna 1795 viisi, joista neljä oli budjetin mukaisia ja yksi odotti uuden miehen värväämistä. Jalkaväen henkikomppaniassa kehitys oli saman suuntainen; 1775 tyhjiä ei ollut, ja 1795 niitä oli seitsemän. Vuonna 1790 ruoduista neljä oli tyhjiä.²³⁹ Vakanttien käytön lisääntyminen ja säännöllistyminen voi johtua siitä, että tyhjien ruotujen pitäminen oli sotalaitokselle turvallisempaa 1780-luvulta alkaen, kun varamieslaitos oli saatu asetuksi. Liikekannallepanon sattuessa tyhjät pestit oli helppo täyttää varamiehistöstä siirretyillä sotilailla. Kun varamiehiä ei ollut saatavilla, sotamiehet ja rakuunat pestattiin yleensä ruodun läheisyydestä tilattoman palkollisväestön joukosta²⁴⁰.

Toinen tilanne, jolloin ruotu saattoi saada helpotusta sotamiehen hankkimiseen, oli vapaaehtoisen sotilaan eli *volontöörin* löytyminen. Kuten aiemmin on jo havaittu, osa rulliin kirjatuista sotilaista oli hyvin nuoria, suorastaan lapsia. TJR:n henkikomppaniaan astui 1774 nuorena vapaaehtoisena Berndt Johan Keppler, joka oli vuoden 1775 katselmuksen aikaan vasta 8-vuotias, ja ollut palveluksessa puoli vuotta.²⁴¹ Nuorten volontöörien ottaminen ruotuihin institutionalisoitui tarjokaslaitokseksi, joka vakiinnutettiin 1700-luvulla siten, että joka komppanian vahvuudesta enintään kolme ruotua voitiin täyttää nuorella vapaaehtoisella. Vuonna 1776 volontöörien otto-oikeutta laajennettiin kahdella.²⁴² Tällaisten lasten käytettävyydestä sotatilanteessa ei tarvinne paljon sanoa. Aikalaistenkin keskuudessa ilmiötä kritisoitiin ja sen naurettavuus ymmärrettiin. Åbo Tidningar kirjoitteli pisteliäästi valtakunnan lapsiarmeijasta pakinassa, jossa eräs henkilö hämmästeli metelöivää lapsilaumaa, mutta sai osakseen ojentavan huomautuksen:

Puhupa kunnioittavampaan sävyyn nuorukaisista, joista moni on jo astunut kruunun palvelukseen ja lisää isänmaan toivoa tänä onnellisena päivänä. Ei pidä ihmettelemän, että he aina tilaisuuden niin salliessa harjoittavat luonnon vastikään heille lahjoittamaa kävelemisen taitoa.²⁴³

Ilmiön taustalla oli armeijan jäykkä virkaikäjärjestelmä, jossa ylennykset perustuivat palvelusvuosien määrään. Mitä nuorempina alipäällystön tai upseerin vakanssia kärkkyvät

²³⁸ SE/KrA/0023/0/1014, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, 1795.

²³⁹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1775; 1785; Åbo läns regemente, livkompaniet 1775; 1790; 1795; första kompaniet, 1795.

²⁴⁰ Jopa yli 85 % sotamiehistä oli ennen pestin ottamista työskennellyt renkeinä. Niemelä 1990, 53.

²⁴¹ SE/KrA/0023/0/1014, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, Livkompaniet 1775.

²⁴² Wirilander 1950, 220–221.

²⁴³ Ikonen 1997, 335.

miehet astuivat palvelukseen, sitä todennäköisemmin ja nopeammin heidän oli mahdollista saada ylennys ja edetä sotilasurallaan. Usein näitä alaikäisiä ei vaivauduttu edes kokoamaan katselmuspaikalle, vaan heidän kohdallaan rullassa lukee lakonisesti ”siuk i hemma”, eli sairaana kotona.²⁴⁴ Näin oli myös nuoren Kepplerin kohdalla vuonna 1775.

Käsitteenä *volontööri* eli vapaaehtoinen on sikäli harhaanjohtava, ettei alle kymmenvuotias lapsi tietenkään voinut vielä tehdä itsenäisiä ja harkittuja päätöksiä omasta elämästään. Sotilasura oli kuitenkin edelleen 1770-luvulla Ruotsin valtakunnassa arvostettu etenkin aatelin keskuudessa, ja siksi heiltä oli järkevää taktikointia sijoittaa suvun nuorempia poikia sotilaan virkoihin kartuttamaan palvelusvuosia myöhempiä ylennyksiä varten.²⁴⁵ Monet nuoret tarjokkaat etenivätkin urallaan varsin pitkälle.

TJR:n henkikomppanian kuopus oli vuoden 1775 pääkatselmuksen aikaan 5-vuotias Otto Herman Lode, joka oli otettu ruotuun vapaaehtoisena vuotta aikaisemmin. Merkille pantavaa on, että hänelle oli alusta saakka myönnetty myös korpraalin sotilasarvo.²⁴⁶ On kuitenkin selvää, ettei tämän ikäiselle korpraalille ollut mitään käyttöä komppanian yhteydenpidossa tai sotilaiden johtamisessa. Myös ruodun torppa oli mitä varmimmin asumaton, tai vähintään vuokrattuna eteenpäin jollekin muulle, sillä Lode tuskin vielä 5-vuotiaana asusteli siinä yksinään. Loden sotilasuran kehitykselle varhaisella palvelukseen astumisella oli silti toivottu vaikutus: vuonna 1804 hän toimi Turun läänin rykmentin kevyessä jalkaväkipataljoonassa Maskun komppanian päällikkönä majurin sotilasarvossa. Aikanaan hän yleni everstiluutnantiksi saakka, ja toimi Suomen sodan jälkeen Turun ja Porin läänin varamaaherrana ja Suomen pankin pääjohtajana.²⁴⁷

Aiemmin mainittu Berndt Johan Keppler yleni kersantiksi saakka, ja hänen isänsä Claes Johan Keppler oli aiemmin edennyt hieman vastaavin järjestelyin aina henkikomppanian luutnantin sotilasarvoon saakka. Isä oli juuri eronnut virastaan, kun poika valittiin komppanian vapaaehtoiseksi sotamieheksi.²⁴⁸ Epäilemättä isän suhteilla oli merkitystä palveluspaikan järjestymisen kannalta. 1700-luvun, ja etenkin säätyvallan ajan mittaan koko upseerikunnassa virkojen periytyminen sotilassukujen sisällä oli kiihtyvä trendi, joka kääntyi vasta 1780-luvulle tultaessa niin, että siviilitaustaisesta perheestä alkoi nousta upseereita virkakiertoon.²⁴⁹ Osaltaan sulkeutunut virkakierro liittyikin myös yhteiskunnan rakenteisiin. Militarisoitunut yhteiskunta ei nimittäin kouluttanut upseereita vaan *kasvatti* heidät tehtäviinsä pienestä pitäen. Vasta 1700-luvun loppupuolella valtakuntaan perustettiin

²⁴⁴ Vuorimies 2011, 40.

²⁴⁵ Aateli myös piti tiukasti kiinni otteestaan armeijan vakansseihin, ja kun se sota-aikoina (etenkin suuren Pohjan sodan aikaan) herpaantui kasvaneen upseeripulan seurauksena, tyssäsi sotilasuran makuun päässeiden, aatelin ulkopuolisten sukujen urakehitys nopeasti rauhaan paluun jälkeen aatelin miehittäessä virat, jotka sotavoimien supistamisen jälkeen jäivät jäljelle. Wirilander 1950, 124–125.

²⁴⁶ SE/KrA/0023/0/1014, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, Livkompaniet 1775.

²⁴⁷ Svenskt biografiskt lexikon (SBL): Lode, släkt.

²⁴⁸ Pousar 1973; SE/KrA/0023/0/1014, Generalmönsterrullor, Åbo läns regementet, Livkompaniet 1775.

²⁴⁹ Wirilander 1950, 115–117. Sivun 116 taulukko aivan erityisen hyvin havainnollistaa kehitystä.

ensimmäiset sotakoulut upseerien kouluttamiseksi,²⁵⁰ mikä arvatenkin näkyy myös aatelin ulkopuolelta tulevien upseerien määrän kasvuna 1780-luvulta alkaen.

Jotkut ruodut näyttävät saaneen muita yleisemmin vapaaehtoisia kirjoille rulliin. Todennäköisin syy ovat rusthollarin suhteet. Esimerkiksi HRR:n henkikomppanian Maskussa sijainnut ruotu 17 (Upalingo) oli tarkastelujakson aikana pääsääntöisesti täytetty vapaaehtoisilla sotilailla. Vuoden 1775 rullassa ruotuun on merkitty vuonna 1768 vapaaehtoisena otetuksi Olof Wallenstierna, joka oli ylennetty viisi vuotta myöhemmin korpraaliksi nauttimaan virkataloetua.²⁵¹ Myöhemmin samassa ruodussa palvelivat vapaaehtoisina myös August Wallenstierna, joka sai ylennyksen kersantiksi varamiehistöön 1781, sekä 1782 kornetiksi ylennetty Bruncrona²⁵² ja samalla hänen tilalleen alaikäisenä otettu Frans Ferdinand Tollet.²⁵³

Rusthollin ollessa kyseessä on pääkatselmusrullien avulla mahdollista tarkastella suoraan myös talon omistussuhteita, sillä omistajan tiedot ja omistajan vaihdokset kirjattiin rulliin. Upalingon rustholli on ollut vuonna 1772 edesmenneen laamanni Ulrik Wallenstiernan (16.9.1714–26.7.1992) perikunnan omistuksessa²⁵⁴ – perikunnan, johon vapaaehtoisina palvelukseen värväytyt Olof ja August suoraan kuuluivat, sillä molemmat olivat edesmenneen rusthollarin poikia.²⁵⁵ August on vieläpä myöhemmin 1795 luutnantin virassa toimiessaan ollut itse myös rusthollarina, mutta enää silloin ruodussa ei ole ollut vapaaehtoinen, vaan varamiehen paikalta ruotuun asetettu rakuuna Matts Brask.²⁵⁶ Aatelin on siis ollut mahdollista hyödyntää yhteiskunnallista asemaansa ja suhteitaan varmistessaan jälkipolvilleen tulevaisuutta valtakunnan virkaportaikossa. Hyöty on ollut kaksinkertainen, sillä vapaaehtoisen sotilaan saaminen ruotuun on vapauttanut rusthollarin ja ruotutilallisen etsimästä sopivaa tarjokasta. Ainakaan missään ei ole tietoja, että volontöörien tilalla olisi ruodussa palvellut joku oikea sotilas.

Muiden HRR:n henkikomppanian vapaaehtoisia pitäneiden rusthollien joukossa ei ole aivan yhtä selkeää suhmurointitapausta kuin Upalingon, mutta kolmessa rullassa olleista kaikkiaan kymmenestä vapaaehtoista sotamiestä pitäneestä rusthollista kahdeksan oli jonkun yhteiskunnalliselta asemaltaan talonpoikaa korkeamman henkilön hallussa joko osin tai kokonaan. Mainittuja nimikkeitä olivat esimerkiksi lehtori, asessorin leski,

²⁵⁰ Varhaisempaa upseerikasvatusta valaisee esimerkiksi Sarkamo 2011, 98–103. Upseerikoulutuksen käytäntöjä 1700-luvun lopulla puolestaan tarkastelee Elio 1973.

²⁵¹ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775. Ilmeisesti Wallenstierna eteni sittemmin aina luutnantiksi ja palveli ensin HRR:n 1. majurin komppaniassa ja rakuunarykmenttien lakkauttamisen jälkeen TJR:n ratsutilapataljoonan 1. majurin komppaniassa. Katso Wirilander 1953, 75; 95.

²⁵² Ilmeisesti Georg Wilhelm Bruncrona, joka eteni sittemmin Uudenmaan jalkaväkirykmentin toisen majurin komppaniaan luutnantin virkaan kapteenin sotilasarvossa, Wirilander 1953, 94, 122.

²⁵³ SE/KrA/0023/0/1085, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1785.

²⁵⁴ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1775; 1785.

²⁵⁵ Perhesuhteiden selvittämisessä olen hyödyntänyt ruotsalaista sukututkijoiden wikisivustoa. Adelsvapen-wiki/Wallenstierna.

²⁵⁶ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

läninkonttorin päällikkö (*landscammern*) ja kauppias.²⁵⁷ Näitä kaikkia yhdistää keskimääräistä maanviljelijää laajempi verkottuminen yhteiskunnan ylemmissä kerroksissa, mikä varmasti on mahdollistanut myös sopivien volontööririkandaattien löytymistä ja toisaalta komppanian ja rykmentin päällystön puoltavaa ratkaisua vapaaehtoisen hyväksymiselle.

Jalkaväen rullien avulla ei samalla tavoin pääse kiinni ruotutilojen omistajien tietoihin. Samanlaisia ketjuutuneita vapaaehtoisruotuja ei myöskään esiintynyt kuin rakuunarykmentin puolella mainittu Upalingon esimerkki. Tutkielman neljännessä luvussa tarkastelen tyhjiä ja vapaaehtoisruotujen sijoittumista korpraalikuntien rekrytointialueilla, ja siitä seuranneita tilallisia vaikutuksia joukon toiminnalle.

3.3.3 Korpraaleja, varrontavuoroisia ja musikantteja

Komppanioiden ruoduissa oli miehistön, vapaaehtoisten ja tyhjinä pidettyjen vakanssien ohella myös vaihteleva joukko alipäällystön ja jopa päällystön kuuluneita miehiä. Säännönmukaisimmin näistä rullissa esiintyivät luonnollisesti korpraalit, jotka olivat tarpeellisia ruohonjuuritason johtamisrakenteen kannalta. Hieman erikoisempina rullista pistävät silmään ruotuihin tavallisten sotilaiden paikoille sijoitetut lippumiehet, majoittajat, kersantit ja jopa vänrikit. Selkeästi päällystön ja alipäällystön kuuluneiden lisäksi ruoduissa oli vielä sotilassoittajia.

TJR:n henkikomppaniassa korpraaleita oli vuonna 1775 kuusi (kun jätetään laskuista käytännön toiminnan kannalta hyödytön 5-vuotias volontöörikorpraali Lode), yksi kutakin korpraalikuntaa kohden, kuten asian kuuluikin olla. Vuonna 1795 korpraaleja oli myös kuusi, mutta näiden lisäksi oli viisi varakorpraalia (*vicecorporal*), jollaisia lisättiin komppanioiden rakenteisiin Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosina. Heidän määränsä vaihteli suuresti joukoittain.²⁵⁸ Korpraaleille piti olla ruotujakolaitoksen ihanteiden mukaisesti omat kiinteät ruotunsa, joista mahdollisesti ylenevät miehet siirtyisivät puustelleihinsa, ja korpraaleiksi ylennettävät uudet miehet saisivat puolestaan muuttaa korpraalin torppaan.²⁵⁹ Näin ei kuitenkaan näytä käytännössä tapahtuneen – ei ainakaan enää 1770-luvulta eteenpäin.

Alun perin TJR:n henkikomppanian korpraalien paikat olivat ruoduissa 28, 43, 58, 74, 98 ja 120.²⁶⁰ Vuonna 1775 korpraalit palvelivat kuitenkin ruoduissa 1, 35, 47, 68, 86, 105 ja 114.²⁶¹ Yksikään ruotu ei ollut sama kuin alkuperäisen ruodutuksen mukaan. Vuonna 1790

²⁵⁷ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1775; 1785; Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

²⁵⁸ Screen 2007, 37–38.

²⁵⁹ Arvo Viljanti kuvaa korpraaliruodun täyttämistä poikkeuksellisena prosessina, jossa korpraaliruotu sai menettämänsä miehen tilalle uuden miehen rykmentin nimittämänä, ja korpraaliruodun velvollisuudeksi tuli sen sijaan hankkia sotamies siihen ruotuun, josta uusi korpraali oli ylennetty. Viljanti 1935, 211.

²⁶⁰ Tämä ilmenee Arvo Viljannin toimittamasta Turun läänin jalkaväkirykmentin ruotujakorullasta. Viljanti 1936, THArk 5.

²⁶¹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1775.

korpraaliruodut olivat numerot 5, 47, 53, 76, 88 ja 111. Vain ruotu 47 säilytti asemansa korpraaliruotuna, ja siinä palveli yhä edelleen sama korpraali Michel Enroot, joka jo vuoden 1775 rullassa kahdeksan vuoden asepalveluksen jälkeen oli tuon aseman saavuttanut. Kaikki muut vuoden 1775 korpraalit ovat poistuneet komppanian vahvuudesta vuoden 1790 katselmukseen mennessä, ja heidän tilalleen oli otettu ruotuun tavalliset sotamiehet. Lisäksi lähes jokainen vuosien 1790 ja 1795 rullissa oleva korpraali tai varakorpraali oli ollut samassa ruodussa jo ennen ylennystään, eikä yksikään siirtynyt ruodusta toiseen kyseisten vuosien välisenä aikana.²⁶² Korpraalit siis eivät siirtyneet virkansa mukana, vaan jäivät samaan ruotuun, johon heidät oli alun perin pestattu. Näin siitäkin huolimatta, että ainakin vuoden 1795 tilanteessa TJR:n toinen korpraalikunta tuntuu jääneen ilman korpraalia. Varakorpraali ja musikannti-majoittaja sen alueen ruotuihin kuitenkin oli sijoitettu.²⁶³

HRR:ssä ei sitä vastoin vielä tuolloin ollut säännöllisesti korpraalin sotilasarvoisia miehiä ruoduissa, vaan ensimmäisen korpraalin virassa puustelleineen oli kersantti Christian Cadov, toisen korpraalin virassa eskadroonan adjutantti Jacob Johan Liljeström ja kolmannen korpraalin virassa kersantti Johan Ahlström.²⁶⁴ Vain yksi korpraali oli tuolloin miehistössä, sijoitettuna ruotuun 119 (Weckelax) kolmannessa korpraalikunnassa. Hän oli korpraali Hans Alm, jota seurasi samassa ruodussa korpraali Carl Daniel Nordqvist. Vuonna 1785 Nordqvist siirrettiin oman korpraalikuntansa korpraalin virkataloon ja Weckelax jäi ensin vakantiksi, mutta erikseen Turussa pidetyssä täydennyskatselmuksessa rakuunaksi ruotuun otettiin varamies Henrik Weckman. Vastaavasti toisen korpraalikunnan ruodussa 77 (Rautala) palveli korpraali Alexander Tennberg.²⁶⁵

Vuonna 1795, kun rakuunarykmentit oli lakkautettu ja niistä muodostettu jalkaväkirykmenttien ratsutilapataljoonia, ei korpraalien virkoja enää ollut merkitty rulliin. Ratsutilapataljoonan ensimmäisessä komppaniassa oli neljä korpraalia ja lisäksi majoittaja Petter Blombeck ruodussa 76 (Lausti).²⁶⁶ Korpraaliruotujen osalta näyttäisi olleen kuten jalkaväessäkin niin, että vakanssi kulki miehen mukana, eikä mies vakanssin. Toisen korpraalikunnan Alexander Tennberg säilytti saman ruodun, jossa oli ollut jo 1785. Samassa korpraalikunnassa ruodussa 70 palvellut vapaaehtoinen Paul Anders Granöö sai pysyä ruodussaan ylennyttyään korpraaliksi. Ensimmäisen korpraalikunnan korpraaliksi ylennetyn Matts Östmanin ei tarvinnut muuttaa vanhasta ruodustaan numero 31 ja kolmannen korpraalikunnan korpraali Johan Hurtig astui Venäjällä kuolleen Henrik Hurtigin jäljiltä

²⁶² SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1790; 1795.

²⁶³ Korpraalikuntaan kuului keskimäärin 21 ruotua korpraaliruotu mukaan lukien, joten toisen korpraalikunnan pitäisi alkaa ruodusta 22 ja päättyä ruodun 45 paikkeille. Korpraalikunnan tarkkaa rajaa ei tosin ole katselmusrullissa ilmoitettu, eikä edes TJR:n ruotujakorullassa henkikomppanian kolmen ensimmäisen korpraalikunnan osalta. Viimeksi mainitusta käy ilmi, että ruotu 66 eli Kårsämäki oli kolmannen korpraalikunnan viimeinen ruotu. Neljäs korpraalikunta päättyi ruotuun 87, viides ruotuun 108 ja kuudes tietysti ruotuun 129, joka oli komppanian viimeinen ruotu. Viljanti 1936, THArk 5.

²⁶⁴ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1775.

²⁶⁵ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1785.

²⁶⁶ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795. Vertaa Wirilander 1950, 22, jonka mukaan korpraaleista tehtiin miehistöä jo vuoden 1721 uudistuksessa.

tyhjentyneeseen ruotuun 103 varamiehistöstä.²⁶⁷ Tämän korpraaliruotujen siirtymisen vaikutuksia tutkitaan tarkemmin tutkielman neljännessä luvussa.

Korpraalien ohella ruoduissa oli kuitenkin myös muita erikoistapauksia. Vuonna 1775 TJR:n henkikomppanian ruodussa 68 palveli komppanian majoittaja Simon Enqvist. Vuonna 1790 puolestaan saman komppanian ruodussa 49 oli vänrikki Friedrich Wilhelms. Viisi vuotta myöhemmin ruoduissa oli jo kaksi majoittajaa ja varusmestari.²⁶⁸ Majoittajat ja varusmestarit kuuluivat komppanioiden alipäällystään, ja heille oli määräjakoislaitoksessa määritelty puustellit. Vänrikki taas oli jo upseeristoa, jolle puustelli ilman muuta olisi kuulunut.²⁶⁹ Upseerit ja aliupseerit eivät siis rauhan aikaan välttämättä palvelleet sotilasarvonsa mukaisissa tehtävissä, vaan joutuivat tyytymään alempiin virkoihin kuin arvo olisi periaatteessa oikeuttanut.

Sotaväen virkakierto perustui virkaiän mukaiseen järjestykseen²⁷⁰. Yhtäältä se vaikutti siten, että sotilasuralle mielivät värväytyivät alaikäisinä armeijan rulliin. Toisaalta jo palveluksessa olevien kohdalla se merkitsi sitä, että heidän uralla etenemisen mahdollisuutensa riippuivat ennen muuta kollegoista. Kun yksi sotilasviranhaltija erosi, kuoli tai ylennettiin, laukaisi muutos koko virkaketjussa lumipalloejektin, jonka seurauksena jokaisessa alkupe räistä viranhaltijaa alemmassa virkaportaassa joku sai ylennyksen. Joskus kaikki ylennykset tapahtuivat saman joukko-osaston sisällä, joskus vaikutukset ulottuivat muihin osastoihin ja jopa Pohjanlahden toiselle puolen.²⁷¹ Siksi oli luonnollista, että sotien aikana virkakierto oli vilkasta: upseerien ja aliupseerien kysyntä kasvoi, koska usein perustettiin uusia joukkoja samaan aikaan kun vanhoistakin kaatui päällystää. Vastaavasti rauhan aikoina kierto hidastui ja viranhaltijoita olikin taas liikaa.

1700-luvun puolivälistä, karkeasti ottaen vuoden 1750 akordikiellosta²⁷² saakka aina Kustaa III:n hallituskaudelle saakka virkakierto jatkui suhteellisen vilkkaana. Vuosien 1788–90 sota vilkastutti sitä vielä kerran, mutta sen jälkeen tahti hyytyi ja tyssäsi.²⁷³ Pomerin sota oli tuottanut jonkin verran uutta tungosta, ja sotaväen uudistuksetkin osaltaan lisäsivät virkakierron ongelmia. Esimerkiksi varamieslaitoksen perustamisen yhteydessä luotu varamiehistön päällystörakenne uusine upseerien ja aliupseerien virkoineen lisäsi

²⁶⁷ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

²⁶⁸ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1775; 1790; 1795.

²⁶⁹ Wirilander 1950, 22.

²⁷⁰ Joskin varsinkin hitaan virkakierron aikoina vuoroperiaatetta keskeisemmäksi nousi raha. Akordijärjestelmä eli virkojen ostoliikkeen eli sotilasvirkamiehille eläkejärjestelmän korvike. Uuden ylennetyn tuli maksaa virasta poistuvalla akordimaksu, joka tietysti kasvoi sitä mukaa kun virkaportaikolla kiivettiin ylemmäs. Järjestelmä oli sotaväen kannalta äärimmäisen vahingollinen. Wirilander 1950, 204, Karonen 2020, 303–304.

²⁷¹ Kaarlo Wirilander luonnehti ilmiötä näin: ”Virassaan vanheneva ja heikkenevä majuri oli rykmentin upseerikunnalle iloisten karriäärivoivien aiheena. Hänen eroamisestaan tai – mikä parempi – kuolemastaan oli koitua onnea monen virkauralle.” Wirilander 1950, 207. Virkakiertoa käsitellään laajasti sivuilla 192–211.

²⁷² Akordimaksu oli eräänlainen eläkkeen korvike, jonka nuorempi upseeri maksoi virasta poistuvalla maksuna virasta. Viran ostaminen nähtiin ongelmana ja sitä pyrittiin suitsimaan kielloin. Kiellot eivät kylläkään täysin toimineet, niitä yritettiin uudelleen myös Kustaa III:n kaudella. Karonen 2020, 304.

²⁷³ Wirilander 1950, 202.

päällystön liikatuotantoa.²⁷⁴ Liikapäällystön muodostuminen johti siihen, että näille ylimääräisille tarjokkaille oli löydyttävä jokin paikka, jossa odottaa sopivan viran aukenemista. Toisaalta varamiehistön upseerin- ja aliupseerin palkat olivat myös toivottuja sijoituskohteita niille, jotka olivat jossain kohtaa jääneet tyystin palkatta.

Runsasta majoittajien ja varusmestarien määrää ruoduissa selittää se, että näiden sotilasarvojen mukaisesti virkataloihin oli työnnetty muita varrontaupseereja, tai näiden tieltä edelleen alemmille virka-arvoille pudotettuja aliupseereita. Vuonna 1790 henkikomppanian upseerinpuustelleista vääpeliin saakka jokaisessa – ja vielä rahapalkkaisen vänrikin virasakin – palveli kapteenin arvoinen upseeri. Täysin palkattomia vänrikkejäkin rullassa oli viisi. Kahdeksan vuotta aiemmin näitä palkattomia vartojia oli ollut peräti seitsemän. Vuonna 1795 tilanne oli hieman helpottanut: henkikomppanian varusmestarin, majoittajan ja lippumiehen virat oli annettu kersanteille, kersantin virkatalo pataljoonan adjutantille ja vääpelin sekä vänrikin virat luutnantille. Näiden lisäksi oli vielä erikseen rahapalkkainen vänrikki, ja rullaan palkattomaksi kirjattu kapteeni (*capitaine i regementet*) Johan Friedrich von Willebrand.²⁷⁵

Ennen ylitarjontajakson alkua miehitettyjä puustelleja ei kuitenkaan ilmeisesti alettu tyhjentää korkea-arvoisempia viranvartojia varten, vaan puustelleissa asuneet aliupseerit saivat kyllä pitää aiemmin saamansa jakopalkan. Esimerkiksi jalkaväen rullista käy ilmi, että vuoden 1775 rullassa majoittajan virkaan palkattu Johan Lindström nautti samaa virkataloetua vielä vuonna 1795. Sen sijaan virkatalon vapautuessa se täytettiin kärkkäästi sotilasarvoasteikon ylempiin kerroksiin kuuluneella henkilöllä. Näin kävi jalkaväen henkikomppanian varusmestarin puustellissa, kun kersantin arvossa eron saaneen Eric Eklöfin viranperijäksi nimitettiin vuonna 1782 vänrikki Gustaf Winqvist, joka sai odotella majurin komppaniasta avautunutta alivänrikin virkaa vuoteen 1792 saakka.²⁷⁶

Ruotuun sijoittamisella on tuskin ollut vaikkapa vänrikin arvoiselle upseerille mitään näkyvää käytännön merkitystä. Useimmat upseerithan olivat aatelistaustaisia ja tuskinpa vaatimattomammista taustoista ponnistavallekaan kelpasi sotamiehen vaatimaton torppa asuinsijaksi. Oleellisinta lienee ollut, että kunhan upseerin nimi vain oli armeijan rullissa jollain vakanssilla, hän säilyi virkakierrossa, vaikka ylennykseen olisi mennyt pitkäänkin. Tästä kielivät myös vuosien 1782 ja 1790 runsaat palkattoman upseerin virat etenkin jalkaväen rullissa. Ruotuun 49 kirjatun vänrikki Wilhelmsin taustana oli, että hän oli vuonna 1781 vaihtanut palveluspaikkaa korpraali Otto Herman Loden kanssa ollessaan itse tuolloin lippumiehen arvossa. Myöhemmin vänrikiksi ylennettynä hänen oli helpointa yksinkertaisesti antaa säilyttää paikkansa ruodun torpassa.²⁷⁷

Joskus palveluspaikkaa vaihdettiin myös hieman järjenvastaisesti alempaan virkaan. Henkikomppanian vänrikin virassa palvellut kapteeni Berndt Johan von Torcken sai

²⁷⁴ Wirilander 1950, 215–216.

²⁷⁵ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1790; 1795.

²⁷⁶ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1775; 1782; 1790; 1795

²⁷⁷ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1782; 1790; 1795.

pyynnöstä vaihtaa virkaa ja puustellia Laitilan komppaniassa majoittajan virassa olleen aliluutnantti (*stabs lieutenant*) Claes Johan Bäckin kanssa. Pudotus vänrikin palkalta majoittajaksi oli aikamoinen – väliin mahtui kaikkiaan neljä aliupseerin virkaa; vääpelin, kersantin, katselmuskirjurin ja lippumiehen. Henkikomppanian vänrikin Puustelli Moision Alistalo sijaitsi Liedossa ja vastaavasti Laitilan komppanian majoittajan puustelli oli Rauman Unajassa sijainnut Paanu.²⁷⁸ Von Torckenin tietoja ei löydy Rauman rippikirjoista, eikä liioin virkatalonhaltijain luetteloista enää tämän siirron jälkeen.

Vielä oman lisänsä viran jonottajiin toivat sotilassoittokuntien musikantit, joiden virat toki olivat lähinnä käsityöläistehtäviin rinnastettuja erikoisvakansseja²⁷⁹, mutta niille kuitenkin oli omat jakopalkkansa komppanioiden hierarkiassa määritelty. TJR:n henkikomppaniassa jakopalkkaisina sotilassoittajina oli kaksi rummuttajaa ja yksi piipari. Rummuttajan virat oli täytetty kaikkina kolmena vuotena, mutta piiparin paikka oli kirjattu vakantiksi sotavaraston (*krigsförråd*) kassaa varten.²⁸⁰ Ruotuihin ensimmäiset kustavilaisen ajan musikantit ilmestyivät 1790. Tuolloin heitä oli kaksi, ruodussa 93 (Ancka) palvellut käyrätorvensoittaja Erik Berglund ja ruodussa 36 (Kavaldo) palvellut Salomon Forsberg, klarinetinsoittaja.²⁸¹ Viisi vuotta myöhemmin Forsberg oli ylennyt sotilasarvossaan majoittajaksi, mutta palveli yhä samassa ruodussa. Muita soittajia ei enää tuolloin ollut ruoduissa. HRR:n henkikomppaniassa ei kahden jakopalkkaisen rummuttajan vakanssien ohella ollut muita soittoniekkvoja. Toisessa rummuttajan virassa palveli jokaisena tarkasteltuna ajankohtana trumpetin soittaja.²⁸²

Sotilassoittajien määrä kasvoi kustavilaisella ajalla, mikä on kytketty musiikin harrastuneisuuden kasvuun. Rykmenttien komentajien omat musiikkimieltymykset ja säädyn mukaiseen elämään kuulunut musiikin ja tanssin harrastuneisuus johtivat siihen, että joukkoihin värvättiin yhä lisää piipareita ja musikantteja, kunnes useimmissa joukko-osastoissa oli 1800-luvun alussa oma soittokuntansa. Kruunun siunauksella näiden musiikkimiesten palkkaukseen käytettiin myös ruotuja.²⁸³ Aateli hyödynsi sotilassoittajien paikkoja myös uutena alkupisteenä sotilasuralle hakeutumiseen samaan tapaan kuin volontöörin asemaa jo aiemmin.²⁸⁴ Heille se onnistui – kuuluihan musiikki muiden taiteiden joukossa osaksi kustavilaisen ajan aatelin kasvatusta muutenkin.²⁸⁵ Kuitenkin sotilassoittajien joukossa oli runsaasti myös rehellisesti musiikkiuraa tekeviä piipareita, rumpaleita ja torvensoittajia,

²⁷⁸ Wirilander 1953, 3, 23. Paanun ohella rippikirjassa esiintyy talon nimenä Mannila. KA/Rauman kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto/A Kirkon pääkirjat hakemistoineen/Aa Pää- ja rippikirjat/Aa1 Kaupunki- ja maaseurakunnan rippikirjat/Aa1:10 Rippikirja (1789–1794).

²⁷⁹ Wirilander 1950, 222.

²⁸⁰ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1775; 1790; 1795.

²⁸¹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, livkompaniet, 1790.

²⁸² SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), 1775; 1785; Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

²⁸³ Laitinen 2020, 234–235.

²⁸⁴ Wirilander 1950, 222.

²⁸⁵ Ilmakunnas 2020, 295–296.

etenkin jos he olivat itse sotilassoittajien jälkeläisiä. Aliupseerien lapsille sotilassoittajan vakanssi oli yleensä väliaikainen virka.²⁸⁶

Katselmusrullien avulla on mahdotonta sanoa, oliko korpraaleilla ja ylimääräisillä ruotuihin sijoitetuilla upseereilla, aliupseereilla ja sotilassoittajilla käytännön merkitystä komppanioiden toiminnan kannalta. Kysymykseen ei ole myöskään aiemmassa tutkimuksessa vastattu. Tarkastelemalla näiden ylimääräisten esimiesruotujen sijaintia voidaan hahmottaa, olisiko sille ollut edellytyksiä.

²⁸⁶ Laitinen 2020, 236.

4 TILAN VAIKUTUKSIA SOTAVÄKEEN

4.1 Korpraalikunnat rauhan ajan arjen johtamisrakenteina

Edellä on havaittu, että puustellit muodostivat kiinteän johtamispaikkojen verkoston sotaväen rauhan ajan toimintakentälle. Sen sijaan korpraalien ja varrontaupseerien ruotunumerot olivat luonteeltaan muuttuvia, vaikka alun perin näin ei etenkään korpraalien kohdalla ilmeisesti pitänyt olla. Rakuunarykmentissä korpraaleilla oli puustellit niin pitkään kuin joukko-osastot olivat olemassa, mutta heidänkin tilanteensa muuttui jalkaväkiuudistuksessa Kustaa III:n sodan jälkeen. Käytännössä jalkaväen korpraaleita ei alettu siirtämään ruodusta toiseen silloin, kun korpraalin tehtävä siirtyi. Uusi korpraali sai jäädä ruotuunsa ja tyhjeneeseen korpraaliruotuun hankittiin uusi sotamies tai se jäi tyhjäksi.

Oliko valitulla korpraaliruotujen täydennyslinjalla käytännön merkitystä sotaväen toimintaan? Ohjesääntöjen mukainen toimintamalli oli, että komppanioiden tuli kokoontua korpraalikunnittain ensin kersantin tai muiden aliupseereiden johtamina korpraalikuntien kokoontumispaikoille ja sieltä edelleen komppanian kokoontumispaikalle,²⁸⁷ josta koko perusyksikkö siirtyi hyvässä järjestyksessä rykmentin kokoontumispaikalle. Tällä menetelmällä korpraalikunta saatiin kokoon kohtuullisen ripeästi, ja rykmentinkin piti kaiken järjen mukaan ehtiä kokoontumispaikalle päivissä pikemmin kuin viikoissa.²⁸⁸ Jonkinlaista yleiskuvaa korpraalikuntien rakenteesta ja korpraalien sijainnista saadaan kartallistamalla ja analysoimalla korpraalikuntien toimintaympäristöä tilallisesti.

²⁸⁷ Screen 2007, 37.

²⁸⁸ Lappalainen 2001, 169; Lappalainen 2014, 20.

Kuvassa 3 on suurennos vuonna 1693 piirretystä Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentin ruotujakokartasta.²⁸⁹ Siinä näkyy alkuperäinen henkikomppanian rekrytointialue, johon on punaisella värillä piirretty rusthollien kantatilat silloisen ruodutuksen mukaan, sekä upseerien ja aliupseerien puustellit komppanian päälliköstä aina korpraaleihin saakka. Kartta on digitoituna Ruotsin valtionarkistossa.

Kuva 3: Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentin ruotujakokartasta vuodelta 1693 otettu suurennos Turun ympäristöstä.

Rusthollien nimet oli kirjoitettu kartan selitteeseen, joka ei ole kuvassa mukana. Ne pitävät pääosin yhtä 1700-luvun lopun rulliin merkityn ruotujaon kanssa, mutta numerointi ei vastaa 1700-luvun lopun numerointia. Joitain alkuperäisiä rustholleja on myös tipahtanut

²⁸⁹ SE/KrA, Finska handritade kartor, Åbo och Björneborgs län/Turku och Pori, "Project Charta öfwer Åbo Lähns Cavalleri med Twenne Compagnie belägne i Biörnborz Lähn på Cavallerie Officerarnes Boställen samt Rustningzhållarnes Stom hemman...", 1693.

ajan saatossa pois listalta. Toinen muuttunut seikka on henkikomppanian rekrytointialue. Kartassa Piikkiön kihlakunta ja Liittoisten järven ympäristö on piirretty keltaisella värillä kuuluvaksi ratsumestari Zögen komppanian rekrytointialueeseen, mutta alueen rustholliit kuuluivat 1700-luvun loppupuolella rakuunoiden henkikomppanian toiseen korpraalikuntaan.²⁹⁰

Karttojen ja rullien tietoja on siis täytynyt yhdistellä ja pyrkiä siten rekonstruoimaan 1700-luvun loppupuolen tilanne. Alkuperäisen ruotujakokartan ja rekognosointikarttojen, sekä pääkatselmusrulliin kirjattujen ruotujen nimitietojen avulla olen kartallistanut rakuunarykmentin henkikomppanian ruodut 1700-luvun lopun korpraalikuntia kuvaavaksi teemakartaksi (kartta 6). Kartta on piirretty vuoden 1693 ruotujakokarttaa pohjana käyttäen, joten sijainnit eivät siinä ole tarkkoja. Kartasta näkyvät kuitenkin korpraalikuntien alueet yleissilmäyksenä sekä rusthollien jakautuminen niiden sisällä.

Rakuunarykmentin korpraalikunnat olivat toisiinsa verrattuna hieman erilaisia kokonaisuuksia. Ensimmäisen korpraalikunnan ruodut sijaitsivat pääosin Raision pitäjän alueella ja valtaosa niistä mantereen puolella. Ruodut 1–8 sijaitsivat Naantalin edustalla Luonnonmaan saarella, ja ruodut 34–42 puolestaan Turun edustalla Hirvensalossa. Ruotu 25 (Grefvilä) sijaitsi puolestaan yksinäisenä hieman etäämmällä pohjoisen suunnasta virtaavan Paattistenjoen varrella. Sen etäisyys lähimpään rustholliin 24 (Lechtemeki, Lähteenmäki) oli linnuntietä mitattuna hieman yli 10 kilometriä²⁹¹.

Toisen korpraalikunnan pääosa sijoittui Maarian, Kaarinan ja Piikkiön pitäjien alueelle. Ruodut olivat pääteiden läheisyydessä ja varsin lyhyiden etäisyyksien päässä toisistaan. Myös toisen korpraalikunnan ruoduista osa sijaitsi kuitenkin veden takana Kaksikerrassa (49, 50, 81 ja 82), Satavassa (45–48) ja Hirvensalon eteläosassa (43 ja 44). Lisäksi Paraisen Lielahdessa nökötti yksinäinen ruotu numero 83 (Fagerkulla). Tämä tuntuu hivenen järjetömältä puhtaasti joukon yhteydenpitoa ja kokoontumista silmällä pitäen. Eikö yksittäisten ruotujen luomista erilleen muusta joukosta olisi kannattanut kaikin keinoin pyrkiä välttämään? Etenkin se vaikuttaisi luontevalta, kun tarkastellaan toista korpraalikuntaa rinnakkain kolmannen kanssa.

Kolmas korpraalikunta värvättiin kokonaisuudessaan Paraisilta ja Nauvosta, jotka saarina muodostivat omansalaiset yhteisöt ja rekrytointialueen. Kahdessa muussa korpraalikunnassa saariin oli sijoitettu vain pieni osa ruoduista, jotka nekin sijaitsivat pääosin lähellä toisiaan. Kolmannessa korpraalikunnassa tämä ei onnistunut, sillä koko alue oli saaristoa, jolloin etäisyydet kasvoivat ja kulkuyhteydet vaikeutuivat väkisin. Ruodut 96, 114, 121 ja 122 sijaitsivat yksinäisinä pienillä saarilla ja eristyksissä suuremmista pääsaarista, joilla pääosa ratsutiloista oli. Jos toisen korpraalikunnan saarille eristyksiin jääneet ruodut

²⁹⁰ Muutokset ilmenevät vertaamalla ruotujen nimiä pääkatselmusrullista, sekä myös Eino Jutikkalan laatimasta Suomen historian kartastosta. SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1775, 1785; Jutikkala 1959, 43.

²⁹¹ Etäisyydet on mitattu Maanmittauslaitoksen nykyiseltä peruskartalta, jolle ruodut on sijoitettu paikannimistöä hyödyntäen.

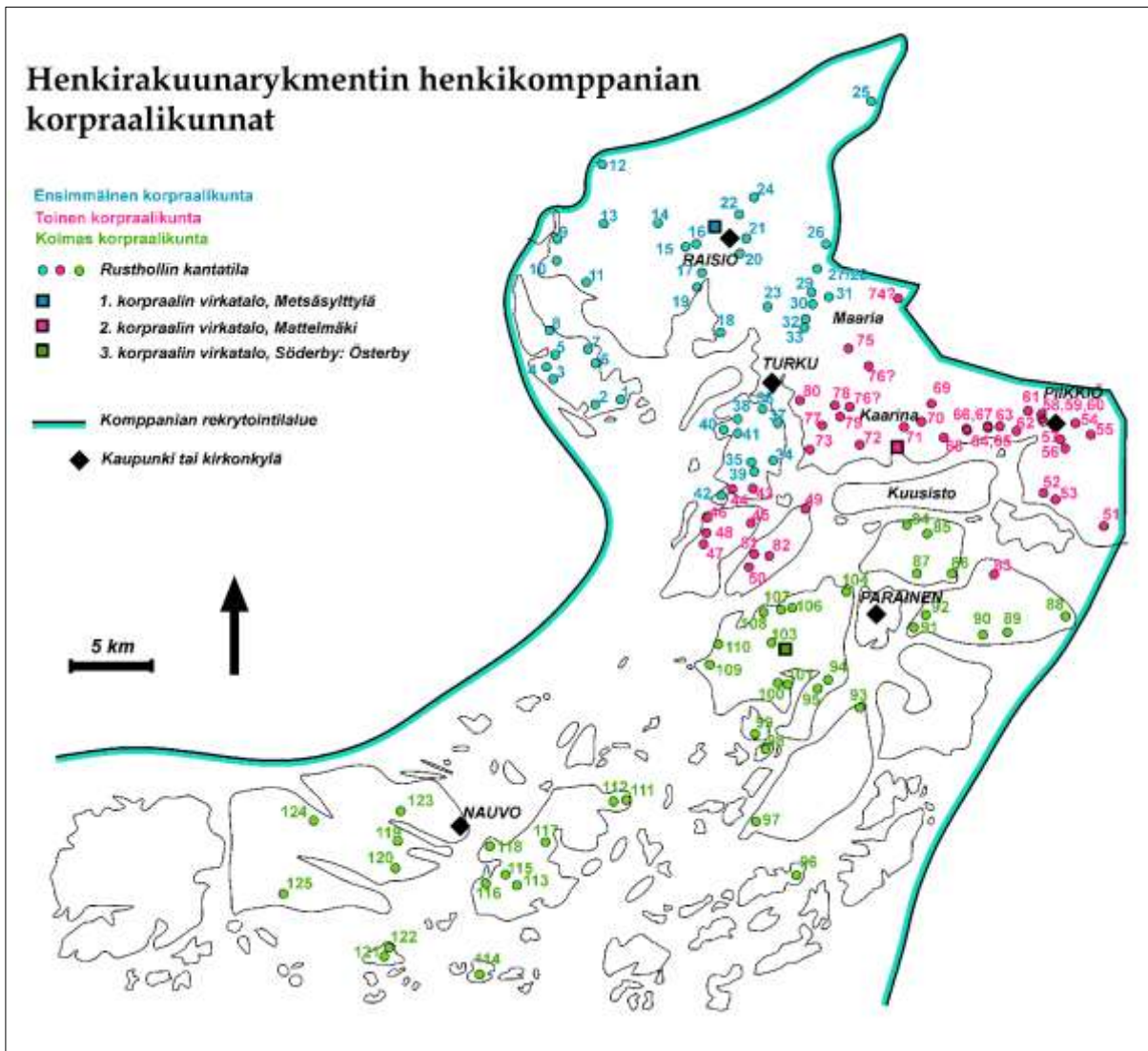
olisivat sijainneet mantereella levittäen rekrytointialuetta tarvittaessa hivenen kauemmas, olisi niiden paikalle vapautunut tilaa näiden kauimmaisten nauvolaisruotujen korvaamiseen.

Selitys epäintuitiiviseen jakoon on kuitenkin polkuriippuvuuksissa, joita asutuksen jakautumisesta ruotujakoon seurasi; ratsumiehen ylläpitoon kykeneviä tiloja oli rajallinen määrä, ja niiden sijaintiin ei voinut vaikuttaa. Rannikko ja saaristo olivat alueita, joilla hevosia paljon käytettiin. Paraisten ja Nauvon merkitystä ratsumiesten pidolle hahmottaa se, että jo 1500-luvulla alueella oli hevosia huomattavan paljon. On arvioitu, että pitäjien hevosten määrä yhdessä olisi tuolloin vastannut yli puolta koko Piikkiön kihlakunnan hevosista.²⁹² Tätä silmällä pitäen oli luontevaa, että rusthollit keskittyivät rannikolle ja saaristoon. Lisäksi ruotujaon muuttaminen olisi ollut niin työlästä, että vaikka mahdollisuus olisikin väestön kasvun tai vastaavan muutoksen myötä tapahtuneen tilojen vaurastumisen myötä avautunut, sitä ei kovin hanakasti lähdetty käyttämään.

Eristyneisyys vaikutti myös kolmannen korpraalikunnan ruotumiesten valikoitumiseen. Siinä missä mannermaalla oli jossain määrin tavallista, että sotamies oli syntyisin jostain muusta pitäjästä tai jopa kihlakunnasta tai maakunnasta kuin siitä, jossa ruotu sijaitsi, Paraisten ja Nauvon rakuunat olivat lähes poikkeuksetta oman tai vähintään naapurikylän poikia.²⁹³

²⁹² Säihke 1963, 58.

²⁹³ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet 1795. Sotilaiden syntymäpitäjät on tässä rullassa säännönmukaisesti mainittu. Kaikkina vuosina näin ei ole tehty.

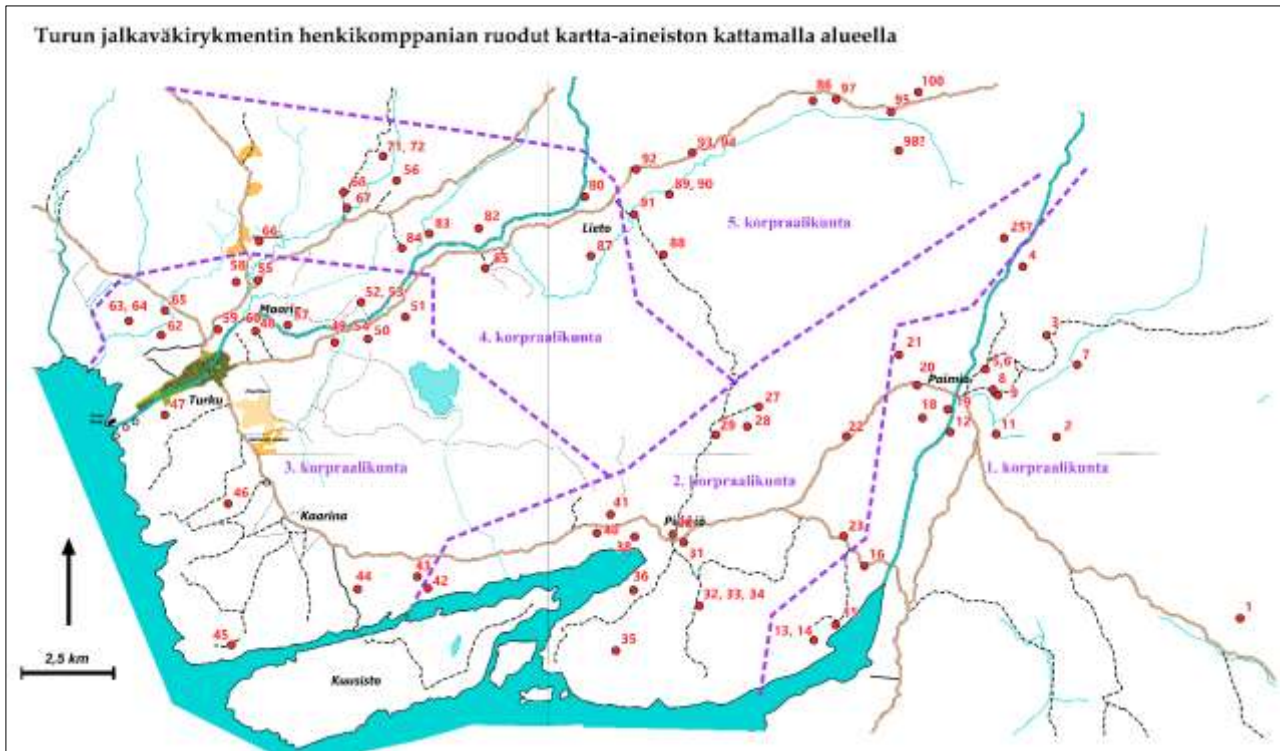

Kartta 6: Rakuunoiden henkikomppanian ruodut korpraalikunnittain värikoodattuina 1775-. Sinisellä ensimmäinen, punaisella toinen ja vihreällä kolmas korpraalikunta. Pohjakarttana on käytetty edellisen kuvan ruotujakokartta vuodelta 1693. Kartan mittakaava ja pohjoissuunta ovat suuntaa antavia. Rantaviivat on piirretty alkuperäisen kartan mukaan suurpiirteisesti, jotta ruodun pääpiirteinen sijainti ja kulkuyhteydet hahmottuvat.

TJR:n henkikomppanian osalta aivan yhtä kattavaan kokonaiskuvaan ei ole ollut mahdollista päästä, koska sen ruoduista ei ole saatavissa vastaavaa ruotujakokarttaa²⁹⁴, eikä korpraalikuntien rajoja ole Viljannin toimittamaan 1700-luvun alun ruotujakorullaankaan selvästi määritelty. Olen kartallistanut ruodut kartalle 7 siltä osin kuin olen kyennyt löytämään rullissa mainitut talot ja kylät rekognosointikartaston lehdiltä. Kartassa esitetyt korpraalikuntien rajat ovat suuntaa antavat, ja niissä on todennäköisesti virheitä. Olen hahmotellut rajat sillä perusteella, että TJR:n ruotujakorullaan monien komppanioiden kohdalle

²⁹⁴ Sellainen on mitä suurimmalla todennäköisyydellä aikanaan laadittu, ainakin Hämeen ja Uudenmaan jalkaväkirykmenteistä kartat ovat olemassa. TJR:n kartta on kuitenkin ilmeisesti kadonnut ajan saatossa. Voi olla, että se putkahtaa vielä joskus jostain arkistosta, jota ei vielä ole täysin luetteloitu.

korpraalikuntajako oli merkitty, ja niissä se eteni ruotunumerojärjestyksessä siten, että kuhunkin korpraalikuntaan kuului 21–22 ruotua. Samalla kaavalla olen jakanut myös henkikomppanian 22 ruotua käsittäviin lohkoihin, ja piirtänyt rajat kartalla karkeasti näiden lohkojen ympärille. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että jako on ainakin osittain virheellinen, sillä nykyisellään jotkin yksittäiset ruodut näyttäisivät sijaitsevan selvästi erillään muista korpraalikunnan ruoduista viereisen korpraalikunnan alueella.

Kartta 7: Jalkaväen henkikomppanian ruodut rekognosointikartaston digitaalisen aineiston kattamalla alueella 1775–.

Alueen ulkopuolelle jäivät kaikki kuudennen ja osa viidennen ja neljännen korpraalikunnan ruoduista. Lisäksi joitain yksittäisiä rulliin kirjattuja ruotuja en löytänyt kartoilta. Korpraalikuntien rajat perustuvat ruotujakorullan pohjalta tehtyyn arvioon, jossa kuhunkin korpraalikuntaan on laskettu numerojärjestyksessä 21–22 ruotua.

Joka tapauksessa jalkaväkikomppanian ruodut sijaitsivat kaikki mantereen puolella. Ruodut jakaantuivat Turusta eri suuntiin lähteneiden maanteiden varsille, mikä oli luonnollista, koska tiestö rakennettiin sinne, missä asutustakin oli. Tämä oli tiestön ylläpidon kannalta järkevää, sillä talonpoikien verorasitukseen kuului myös tieverkostosta huolehtiminen.²⁹⁵ Kaarinan alueella oli rannikon puolella vain vähän jalkaväkiruotuja, pääosa sijoitui selvästi Turusta Hämeenlinnan suuntaan. Vastaavasti ratsutiloja samalla alueella oli selvästi enemmän kuin Hämeen tien varrella, mikä kielii siitä, että alue Uudenmaan tien

²⁹⁵ Katso esim. Nenonen 1999 c, 342–346. Vuoden 1734 maaherran ohjesääntö selkiytti lääninhallinnon ja talonpoikien välisiä suhteita tienpitoa ja -tekoa koskevista asioista. Tierasitus on ollut arviolta kolmannes koko verorasituksesta, joka talonpojille on kohdistunut. Myös sotilaita käytettiin tietöissä.

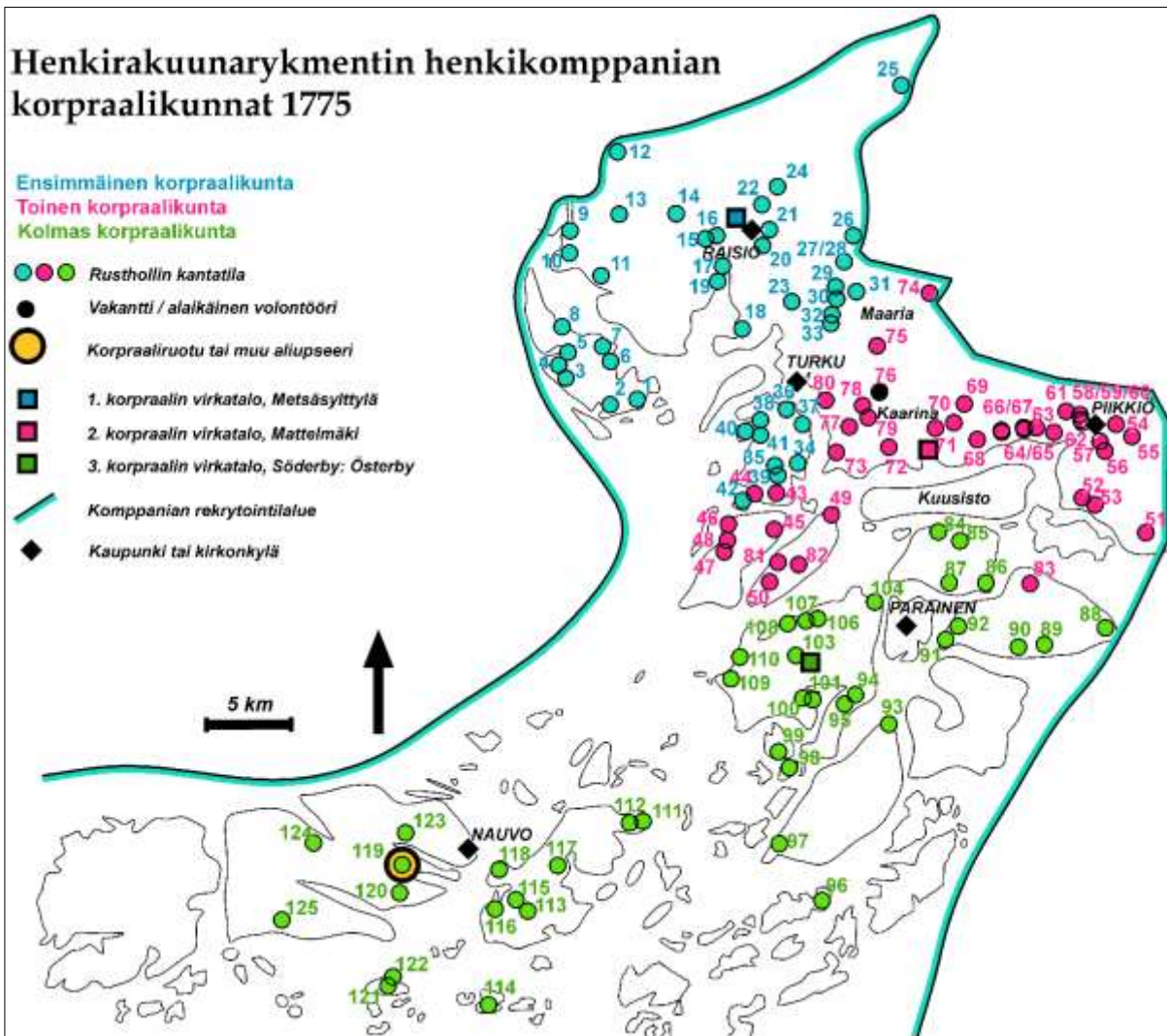
varrella oli pitäjän pohjoisosia varakkaampaa. Piikkiön puolelle tultaessa jakauma rusthollien ja jalkaväkiruotujen kesken sen sijaan tasaantui.

Jalkaväen korpraalikunnat olivat sekä miesmäärältään että alueellisesti pienempiä kuin rakuunoiden. Ruodut sijaitsivat suhteellisen tasaisesti teiden tuntumassa ja kirkonkylänpäässä. Korpraalikuntien alueellisissa ominaispiirteissä oli kuitenkin eroja. Kahdessa ensimmäisessä ruodut jakautuivat pitkälle mutta kapealle alueelle. Ensimmäisen korpraalikunnan ruodut alkoivat meren rannalta Paimionlahden länsirannalla ja jatkuivat pitkälle pohjoiseen jokivartta pitkin.²⁹⁶ Toisessa korpraalikunnassa etäisyys laitimmaisten ruotujen välillä oli vielä pidempi, noin 20 kilometriä. Uudellemaalle johtava maantie ja Paimionjoki muodostivat linjan, jota ruodut mukailivat.

Kolmas korpraalikunta oli Turun kaupungin läheisyydessä tiivis ryhmä ruotuja, joista selvästi erillään sijaitsi kaksi ruotua etelän suunnassa. Neljännessä korpraalikunnassa hajainaisuutta lisäsi se, että osa ruoduista jäi Aurajoen itäpuolelle pääosan ollessa länsirannalla. Ei Aurajoki toisaalta kovin ylipääsemätön kulkemisen este ollut. Osa ruoduista ei myöskään näy kartalla, jonka pohjoisreuna tulee vastaan kersantin puustellin tasalla. Viidennestä korpraalikunnasta vielä suurempi osa rajautuu aineiston ulkopuolelle ja kuudes jää kokonaan näkyvistä.

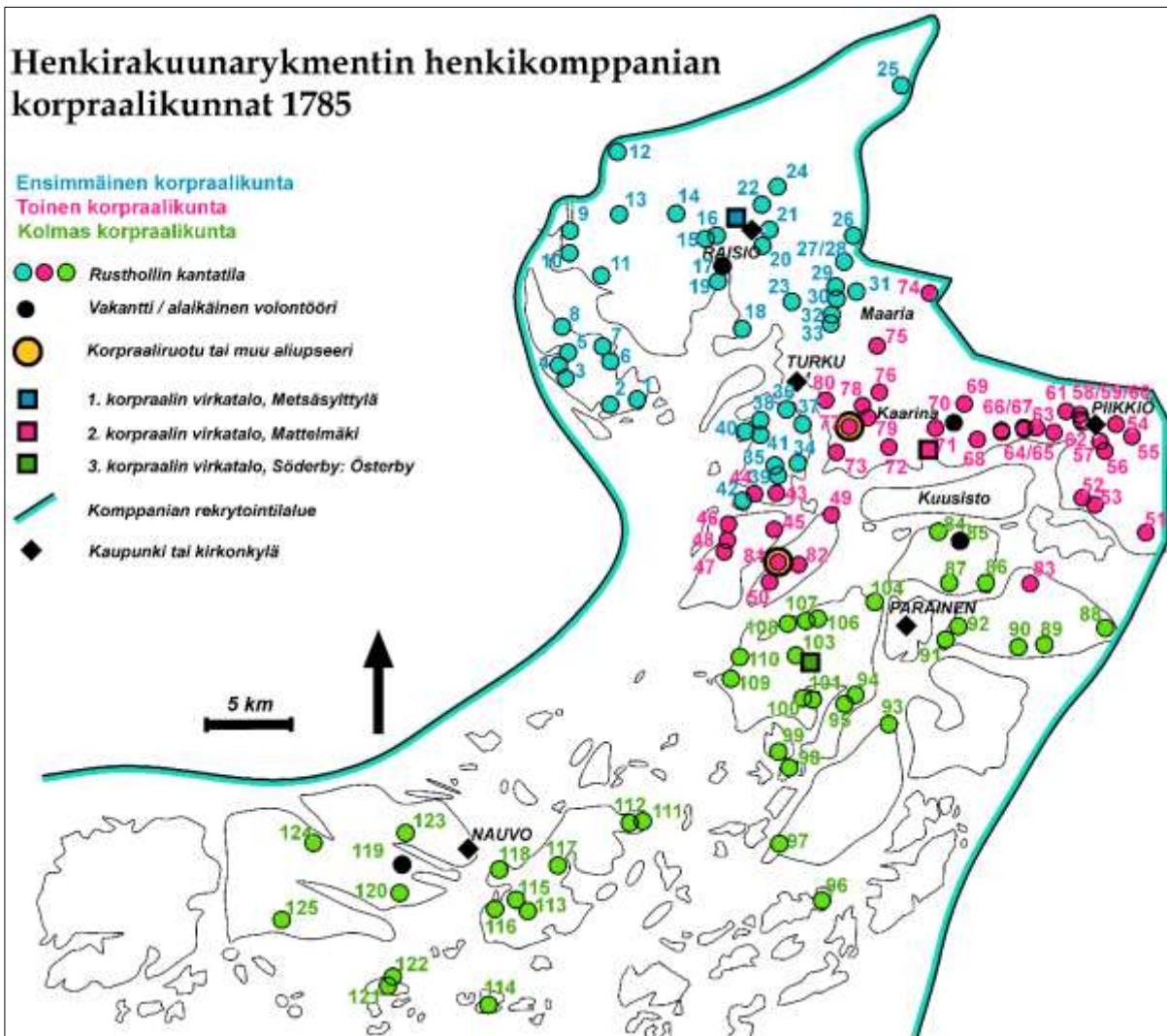
Mitä tilalliset piirteet sitten kertovat joukon toiminnasta? Kun molempien komppanioiden korpraalikuntia katsotaan johtamispaikkoina pidettävien virkatalojen ja korpraaliruotujen kautta, saadaan käsitys tilan suomista mahdollisuuksista ja haasteista, ja kenties myös hahmotetaan paremmin, miten asia oli suunniteltu toimimaan. Kolmessa seuraavassa kartassa on eritelty henkirakuunoiden katselmusrullien perusteella, miten rullien normaalisti poikkeavat, siis tyhjät tai muulla kuin tavallisella rakuunalla täytetyt ruodut sijoittuivat kunkin korpraalikunnan alueella. Kartat ovat muunnelmia edellä käsitellystä kartasta 6, jossa kukin korpraalikunta on merkitty omalla värillään; ensimmäinen sinisellä, toinen punaisella ja kolmas vihreällä. Korpraaliruodut on merkitty jokaista vuotta kuvaaviin karttoihin 8, 9 ja 10 keltaisella korostusvärillä. Rullissa tyhjät tai alaikäisellä vapaaehtoisella täytetyt ruodut on piirretty karttaan mustina pisteinä erotukseksi tavallisesta värillisestä pisteestä.

²⁹⁶ Vertaa Jutikkala 1959, 43. Itseasiassa Jutikkalan kartastosta katsoen iso osa ensimmäisestä korpraalikunnasta näyttäisi sijainneen kokonaan majurin komppanian puolella, mutta kartan rajat eivät ole aivan tarkkoja. Teoksen kartta pohjautuu ruodutusmaakirjoihin ja tässäkin tutkielmassa käytettyyn ruotujakorullaan (Viljanti 1936), jonka perusteella ruotujako ei ollut muuttunut vuosisadan aikana. Ennen suurta Pohjan sotaa ruotujaossa kuitenkin tehtiin muutoksia, joissa henkikomppanian osuus Paimion ruoduista kasvoi ja majurin komppanian vastaavasti pieneni. Viljanti 1935, 198.

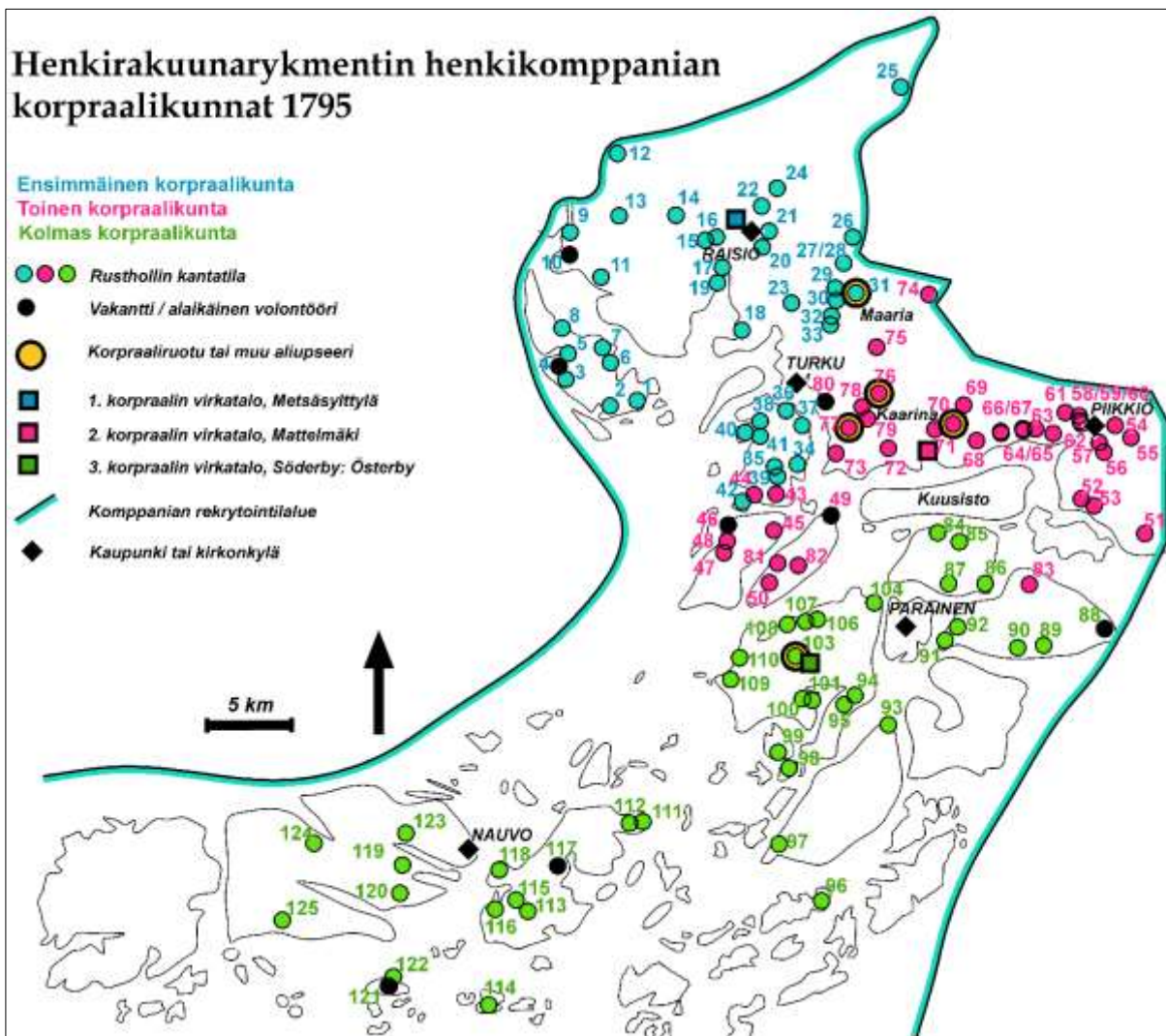
Kartta 8: Rakuunakomppanian ruotujen tilanne vuonna 1775.

Karttaan on lisätty korpraaliruodun 119 kohdalle tunnisteeksi keltainen pohja mustalla reunuksella. Toisen korpraalikunnan alueen ruotu 76 on merkitty mustalla täplällä, sillä rullan mukaan siihen oli kirjattu alaikäinen volontööri, mikä merkitsee torpan olleen tyhjiällä. Merkille pantavaa on, että Nauvolla sijainneilla ruoduilla 111–125 oli näin ollen oma korpraali. Jokaisella korpraalikunnalla oli lisäksi korpraalin puustelli, jotka on merkitty karttaan neliöillä.

Kartta 9: Rakuunakomppanian tilanne vuonna 1785.

Karttaan on lisätty korpraaliruotujen 77 ja 81 kohdalle tunnisteeksi keltainen pohja mustalla reunuksella. Ensimmäisen korpraalikunnan ruotu 17, toisen korpraalikunnan alueen ruotu 70 ja kolmannen korpraalikunnan ruodut 85 ja 119 on merkitty mustalla täplällä, sillä rullan mukaan niihin oli kirjattu alaikäinen volontööri tai vakantti, mikä merkitsee torppien olleen tyhjiillään. Keskeisenä erona vuoden 1775 tilanteeseen on, että Nauvolla ei enää ollut korpraalia, mutta vastaavasti toisessa korpraalikunnassa niitä oli kolme, kun myös puustellit huomioidaan.

Kartta 10: Kevyeksi jalkaväeksi muutetun rakuunakomppanian tilanne vuonna 1795.

Karttaan on lisätty korpraaliruotujen 31, 70, 76 ja 103 kohdalle tunnisteeksi keltainen pohja mustalla reunuksella. Ensimmäisen korpraalikunnan ruodut 4 ja 10, toisen korpraalikunnan alueen ruodut 46, 49 ja 80 sekä kolmannen korpraalikunnan ruodut 88, 117 ja 121 on merkitty mustalla täplällä, sillä rullan mukaan niihin oli kirjattu alaikäinen volontööri tai vakantti, mikä merkitsee torppien olleen tyhjillään. Keskeisenä erona vuoden 1785 tilanteeseen on, että puustellit eivät enää olleet korpraalin tehtäviä varten, vaan ne oli osoitettu korkeammille viroille ja korpraalit oli siirretty tavallisiin ruotuihin.

Vuonna 1775 rulliin oli edelleen merkitty korpraalin virat ja näille kuuluvat puustellit, joita tosin ei ollut yksilöity sen paremmin rullissa kuin Wirilanderin Virkatalonhaltijain luetteloissakaan. Korpraalien puustellit on kuitenkin listattu John E. Roosin julkaisemassa luettelossa *Officersboställen i Finland under svenska tiden*.²⁹⁷ Kaikki kolme korpraalin puustellia sijoittuivat hyvin keskeiselle paikalle suhteessa omaan korpraalikuntaansa. Ensimmäisessä korpraalikunnassa ruotu 25 (Grefvilä, Kreivilä) rekrytointialueen pohjoiskärjessä ja

²⁹⁷ Roos 1927, 216, 234.

Hirvensalon lounaisosissa sijainnut ruotu 42 (Kulkila) sijaitsivat kauimmaisina ruotuina noin 12 kilometrin päässä korpraalin puustellista, joka oli Metsäsylttilän talo Raisiossa.²⁹⁸

Toisen korpraalin puustelli Mattelmäki²⁹⁹ sijaitsi Kaarinan pitäjässä ja oli keskeisellä paikalla korpraalikunnan rekrytointialueella. Etäisyys kauimpiin ruotuihin 51 (Åtois) Piikkiössä, sekä 47 (Nickilä) ja 48 (Artukais) Satavalla oli linnuntietä noin 12 kilometriä, mikä vastaa ensimmäisen korpraalikunnan tilannetta. Kuitenkin myös Paraisilla sijainnut yksinäinen ruotu lisäsi etäällä sijainneiden torppien ja ylläpidettävien yhteydenpitosuuntien määrää. Ei ole todennäköistä, että kyseisen ruodun sotilas olisi asunut toisaalla ja rustholli olisi vain kustantanut hänen elämisensä, sillä Blomqvist esittää kyseisen ruodun torpan paikan Paraisten rakuunatorpista laatimassaan tutkimuksessa, vaikka toteakin, ettei torpan jäännöksiä ole säilynyt.³⁰⁰

Kolmas korpraalikunta oli johdettavana haasteellinen. Sinänsä keskeisellä paikalla Paraisten Söderbyssä Österbyn talossa³⁰¹ sijainneelta kolmannen korpraalin puustellilta tuli komppanian viimeiseen ruotuun 125 (Qwiflax) matkaa suoraan mitattuna yli 37 kilometriä. Väli koostui useista saarista ja salmista, joten se oli väkisin hidas ja vaikea taittaa. Kolmannessa korpraalikunnassa oli kuitenkin virkatalossa asuneen korpraalin ohella myös yksi korpraaliruotu, joka oli vuonna 1775 ainoa lajiaan koko komppaniassa. Se sijaitsi Nauvolla ruodussa 119 ja muistuttaa sijainniltaan Österbyn puustellia Paraisilla; etäisyys kirkolle oli vain viiden kilometrin luokkaa ja ruotuja oli sen ympärillä. Näin ollen kolmas korpraalikunta jakautui vielä kahteen erilliseen johtamisalueeseen, Paraisten ja Nauvon ruotuosuuksiin.

Vuonna 1785 korpraalin puustellit olivat edelleen käytössä samaan tapaan kuin kymmenen vuotta aiemminkin, mutta Nauvon korpraali Hans Alm oli kuollut maaliskuussa 1781. Hänen tilalleen oli samana vuonna otettu korpraali Carl Daniel Nordqvist, mutta tämä oli hieman ennen katselmuksia siirretty kolmannen korpraalin puustelliin nauttimaan virkapalkkaa koko korpraalikunnan johdossa. Nauvon korpraaliruotu oli siten tyhjiillään katselmuksen aikana, mutta selvästi omaa korpraalia oli pyritty siellä pitämään. Lisäksi toisen korpraalikunnan ruodussa 77 (Ravattula) oli vuonna 1785 korpraali, 41-vuotias Alexander Tennberg. Mattelmäen puustelli oli eskadroonan adjutanttin halussa, joten korpraalikuntaa ilmeisesti johdettiin Ravattulasta käsin. Lisäksi ruotuun 81 (Harittula) vapaaehtoisena astuneelle 19-vuotiaalle Johan Lindeströmille oli vuonna 1782 annettu majoittajan (*furir/fourier*) sotilasarvo, mikä teki hänestä aliupseerin. Periaatteessa tämä loi mahdollisuuden järjestää toisen korpraalikunnan kymmenelle saarissa sijainneelle ruodulle oman johtamispaikan

²⁹⁸ Tila on merkitty TJR:n ratsutilapataljoonan lippumiehen puustelliksi virkatalonhaltijain luetteloissa. Wirilander 1953, 94. Ennen sitä se toimi Henkirakuunarykmentin henkikomppanian 1. korpraalin virkatalona. Roos 1927, 216, 234. Talon paikka puuttuu kuvan X ruotujakokartalta.

²⁹⁹ Sittemmin majoittajan virkatalo TJR:n kevyen pataljoonan henkikomppaniassa. Wirilander 1953, 94; Roos 1927, 216, 234.

³⁰⁰ Blomqvist 1988, 35–36.

³⁰¹ Sittemmin TJR:n kevyen pataljoonan varusmestarin puustelli. Wirilander 1953, 95; Roos 1927, 216, 234.

samaan tapaan kuin Nauvolla oli tehty. Ensimmäisen korpraalikunnan ruoduissa ei ollut korpraalia, vaan sitä johti Metsäsylyttilän puustellista käsin kersantti Christian Cadov samoin kuin jo kymmenen vuotta aiemminkin.³⁰²

Rakuunoiden korpraalikuntien johtaminen meni uusiksi vasta, kun rakuunarykmentit lakkautettiin vuonna 1791. Turun jalkaväkirykmentin ratsutilapataljoonan henkikomppaniassa, johon entiset rakuunaruodut nyt kuuluivat, korpraalien puustellit oli jaettu korkeammalle alipäällystölle ja korpraalit nimetty tavallisiin ruotuihin. Ensimmäisessä korpraalikunnassa korpraaliruoduksi oli valikoitunut numero 31 (Hamaro). Se ei sijainnut korpraalikunnan keskellä vaan rekrytointialueen itäisessä laidassa, mikä jätti etenkin Luonnonmaalla sijainneet ruodut aiempaa kauemmaksi johtamispaikasta. Kolmannen korpraalikunnan kohdalla uuden korpraaliruodun paikka oli aivan Österbyn puustellin lähituntumassa ruodussa 103 (Toijois), joten johtamisrakenteen tilallinen muutos oli olematon. Tosin Nauvolla ei enää ollut korpraaliruotua, joka siellä oli aiemmin pidetty, ja tältä osin muutos oli jopa merkittävä.

Sen sijaan toisessa korpraalikunnassa oli runsauden pula alipäällystöstä: kaksi korpraalia, samainen Tennberg Rauvalassa kuin vuonna 1785, ja hänen lisäksi Paul Anders Granöö Pappilan ruodussa numero 70, joka sijaitsi lähellä Mattelmäen entistä korpraalin puustellia. Lisäksi vielä Turun kaupungin ylläpitämässä Lausteen ruodussa 76 palveli majoittaja Petter Blombeck, joka oli saanut ylennyksen oltuaan vielä kymmenen vuotta aiemmin tavallinen rakuuna.³⁰³ Lausteen ruotu oli pitkään ilman omaa torppaa, sillä kaupungin porvarit kieltäytyivät toistuvista huomautuksista huolimatta sitä kustantamasta. Sen sijaan he maksoivat kaupungissa asuneelle rakuunalle 60 kuparitaalarin vuokra-avustusta. Vuonna 1774 porvarit ostivat huutokaupasta muutaman rakennuksen rakuunantorpaksi, mutta rakuuna olisi mieluummin asunut edelleen Turussa työ- ja huvittelumahdollisuuksien äärellä.³⁰⁴ Kyseinen torppa oli merkitty Träskin jakokunnan isojakokarttaan 1794.³⁰⁵

Jalkaväkikomppanian korpraaleilla ei missään vaiheessa ollut puustelleja, vaan he olivat miehistöön lukeutuvia luottomiehiä, joilla oli korpraalin vastuu mutta sotamiehen palkka. Alun perin jalkaväen korpraalien ruotujen oli mitä luultavimmin tarkoitus olla kiinteitä johtamispaikkoja samaan tapaan kuin ratsuväkikorpraalien puustellien. Ohjesäännön mukaan korpraaliruodun tuli pestata uusi mies korpraaliksi ylennetyn tilalle, koska ylennetyn miehen oli määrä siirtyä korpraaliruotuun.³⁰⁶ Uudenmaan ja Hämeen läänien jalkaväkirykmentin ruotujakoa laadittaessa oli päädytty everstin aloitteesta siihen, että kunkin korpraalikunnan keskimäinen eli 11. ruotu merkittiin korpraalin ruoduksi. Alun perin korpraalit oli kirjattu ensimmäiseen ruotuun, mutta eversti katsoi tehtävien hoitamisen

³⁰² SE/KrA, Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), livkompaniet, 1785.

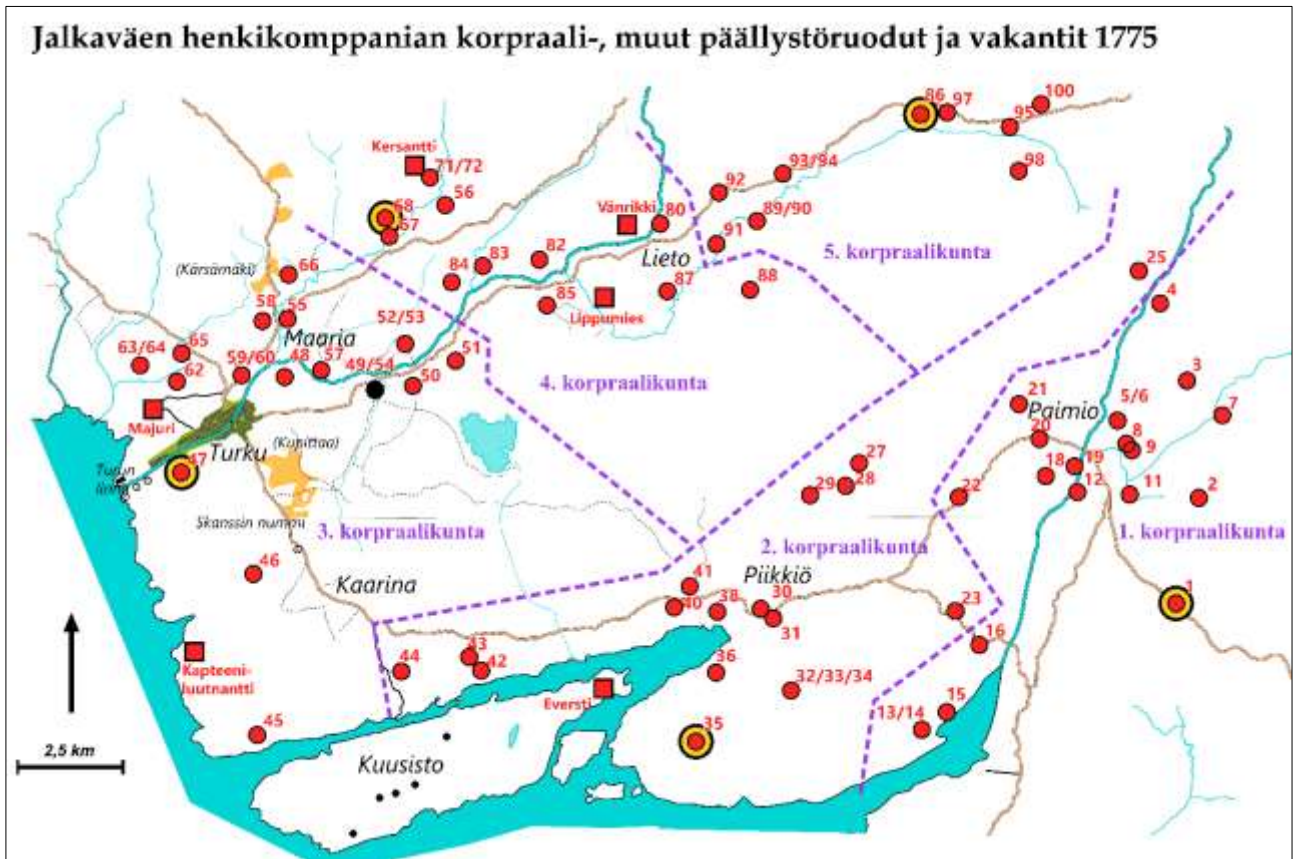
³⁰³ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

³⁰⁴ Nikula 1970, 243.

³⁰⁵ KA/MHA U Uudistusasiakirjat/Turun ja Porin lääni/Kaarina/A22:17/4-18, "Isojako Träskin jakokunnassa..." 1794.

³⁰⁶ Korkiakangas 1996, 117.

kannalta olevan parempi, jos korpraaliruotu oli korpraalikunnan keskellä.³⁰⁷ Tämä osoittaa sen, että johtamisen tilallisia merkityksiä oli ymmärretty jo ruotujakolaitoksen alkumetreillä. Turun jalkaväkirykmentin osalta samanlaista lähdeaineistoa ei ole, mutta kartallistamalla voidaan saada vertailukohtaa.

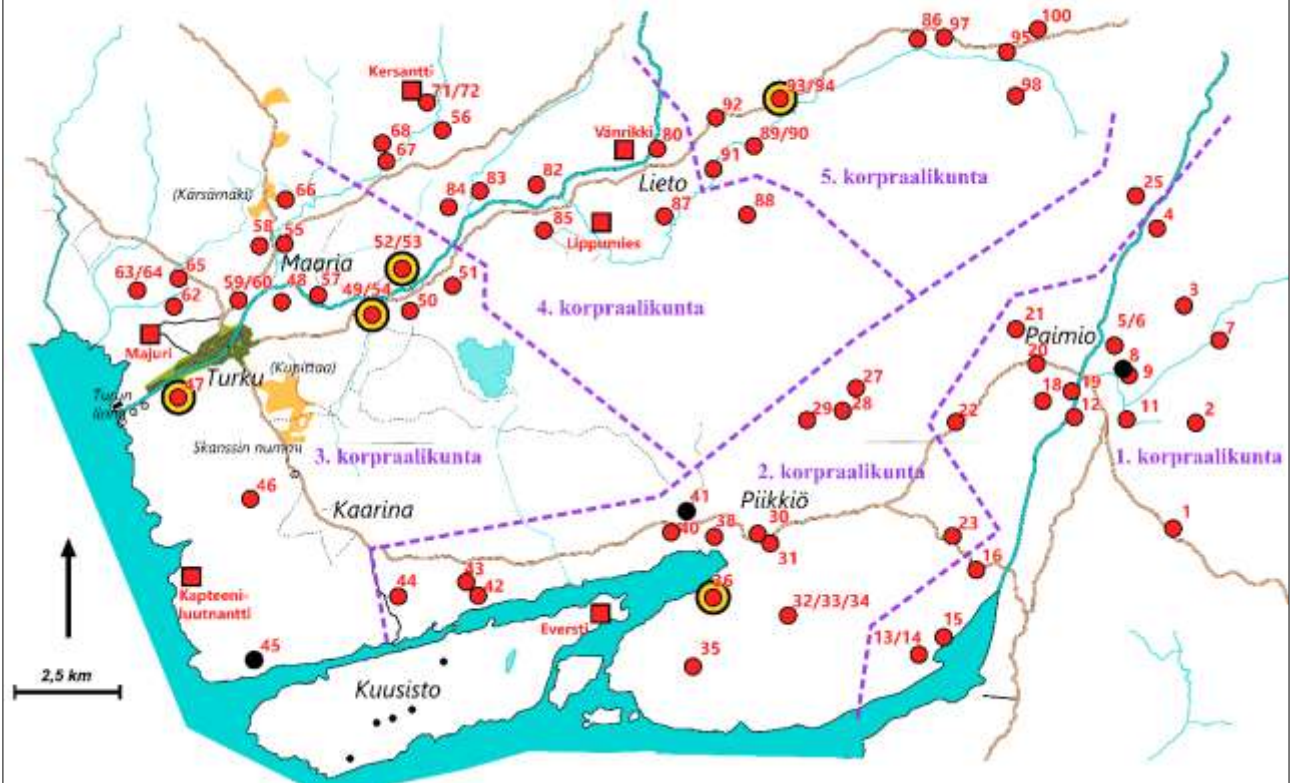

Kartat 11 (yllä), 12 ja 13 (alla): Jalkaväen ruodut vuosina 1775, 1790 ja 1795.

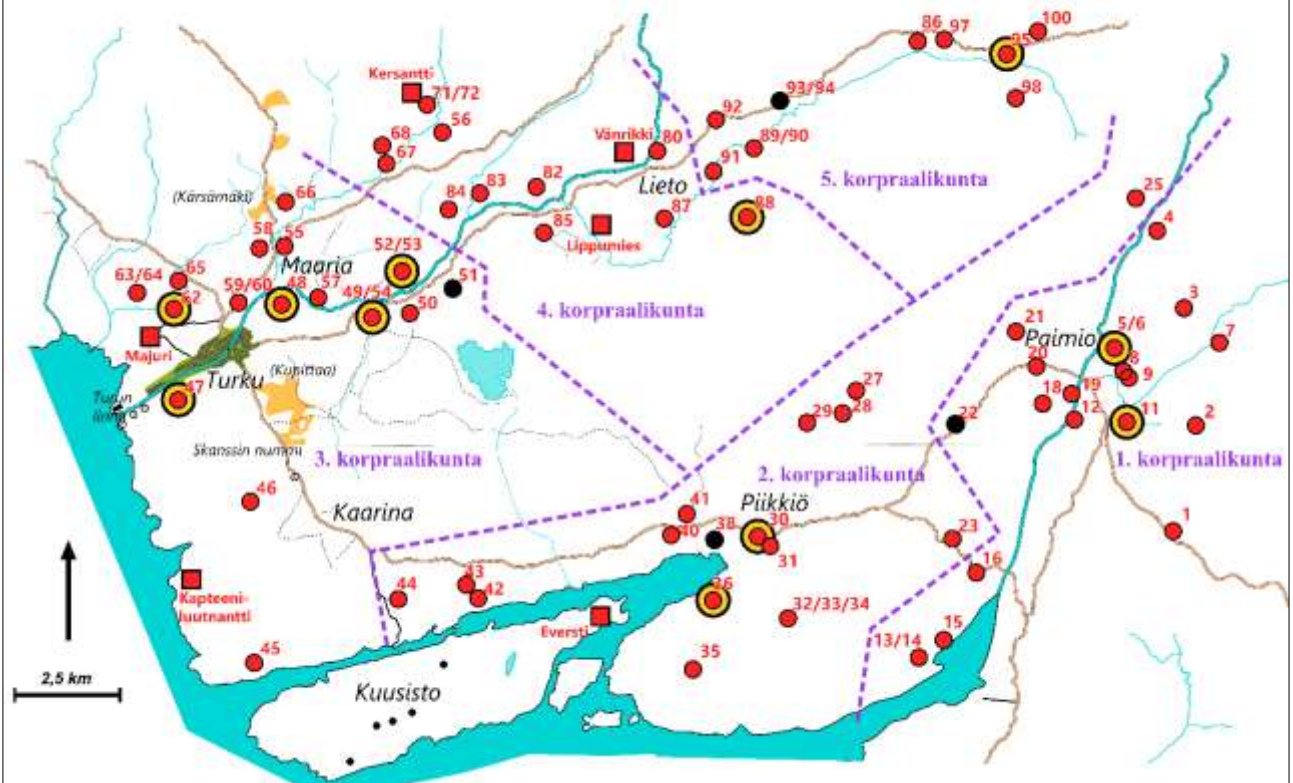
Ruoduista on korostettu keltaisella ne, joihin rullissa oli kirjattu korpraali, muu aliupseeri tai päällystön lukeutuva henkilö. Mustalla on merkitty vakantit tai alaikäiset volontöörit, joiden tapauksissa torppa oli tyhjä. Vuonna 1790 iso osa ruotumiehistä oli komennuksella rajalla tai käytännössä Viaporissa, mutta ruotua ei ole merkitty tyhjäksi, ellei sen ilmoitettu olleen vakanttina vuoden 1795 rullan "aiemman katselmuksen merkinnät"-kohdassa.

³⁰⁷ Viljanti 1940, 64.

Jalkaväen henkikomppanian korpraali-, muut päällystöruodut ja vakantit 1790

Jalkaväen henkikomppanian korpraali-, muut päällystöruodut ja vakantit 1795

Kolmesta edellisestä kartasta nähdään, miten korpraalien sekä muun alipäällystön ja päällystön sijoittuminen ruotuihin vaihteli vuosina 1775, 1790 ja 1795. Vuoden 1790 tilanne tosin on osin vajaa, eikä kuvasta juuri Varsinais-Suomen tilannetta suoraan, sillä suuri osa komppaniasta oli kyseisen katselmuksen aikaan komennuksella, eikä näistä ruoduista ole rullassa merkintää lainkaan. Jonkin verran lisätietoja on vuoden 1795 rullassa aikaisempien vuosien merkintöjä koskevassa kohdassa.

Karttojen perusteella on selvää, ettei korpraaliruotu ainakaan vuosina 1775–1795 Turun jalkaväkirykmentin henkikomppaniassa ollut säännönmukaisesti korpraalikunnan yhdestoista ruotu. Jokaisen korpraalikunnan alueella kuitenkin sijaitsi yksi tai useampi ruotu, jossa oli joku tavallista sotamiestä korkeammalla arvolla varustettu esimies. Vuoden 1790 kartalla ei ole korpraaliruotuja ensimmäisessä ja neljännessä korpraalikunnassa, mutta neljännessä korpraalikunnassa oli korpraali ruodussa numero 76 (Nautela), jota en ole kyennyt kartallistamaan. Todennäköisesti puuttuvat korpraalit olivat mukana komennusosastossa, ainakin näin oli vuoden 1795 rullaan ensimmäisen korpraalikunnan korpraaliksi kirjatun Anders Stenströmin (ruotu 5, Oinila) kohdalla³⁰⁸.

Viimeisenä tarkasteluvuonna 1795 rullissa on korpraalien lisäksi myös varakorpraaleja (*vicecorporal*), jotka on merkitty karttaan samalla tavoin kuin varsinaiset korpraalitkin. Tämä lähes kaksinkertaisti korpraaliruotujen määrän, sillä melkein jokaista korpraalikuntaa kohden oli nimitetty myös varakorpraali. Varakorpraaleja oli 1700-luvun lopun ruotuarmeijan komppanioissa yleensä kuusi, samoin kuin korpraaleja³⁰⁹.

Pääosa korpraalien ja varakorpraalien ruoduista sijaitsi oman joukkonsa rekrytointialueeseen nähden melko keskeisellä paikalla tai ainakin sangen lähellä kirkon kylää. Silmiin pistävä on vuoden 1775 rullassa korpraaliruotuna oleva koko komppanian ensimmäinen ruotu (Meisala, Stor Heikois). Komppanian ruotunumerointi alkoi yleensä komppanian rekrytointialueen laitamilta ja eteni alueellisesti järjestyksessä ruodusta ruotuun. Näin ollen ensimmäinen ruotu ei luonnollisestikaan ollut alueen keskellä, ja juuri tästä syystä ei korpraaleita ollut haluttu sijoittaa niihin Uudenmaan rykmentissä. Korpraali Sigfrid Frimodig kuitenkin palveli ensimmäisessä ruodussa korpraalikuntansa reunamilla.³¹⁰

Matka Paimion kirkolle ei ollut Stor Heikoisen talolta mahdollisesti pitkä – tietä myöten nelisen kilometriä. Mies oli tuolloin 51-vuotias ja kahden sodan veteraani. Hänen ei mainittu olleen mitenkään heikossa kunnossa tai muuten kelpaamaton palvelukseen, tosin kuin eräät muut vanhemmista sotamiehistä, joten hän on ilmeisesti kyennyt hoitamaan toimensa.³¹¹ Koska Frimodig oli palvellut nuhteettomasti ja ansiokkaasti, ja mitä ilmeisimmin kykeni täyttämään paikkansa rauhan oloissa, hän sai jatkaa palvelustaan. Korpraalin laatu on siis luultavasti ollut hänen tarkkaa sijaintiaan oleellisempi piirre järjestelmän toiminnan kannalta.

³⁰⁸ Första kompaniet, 1795.

³⁰⁹ Screen 2007, 37.

³¹⁰ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, Livkompaniet, 1775.

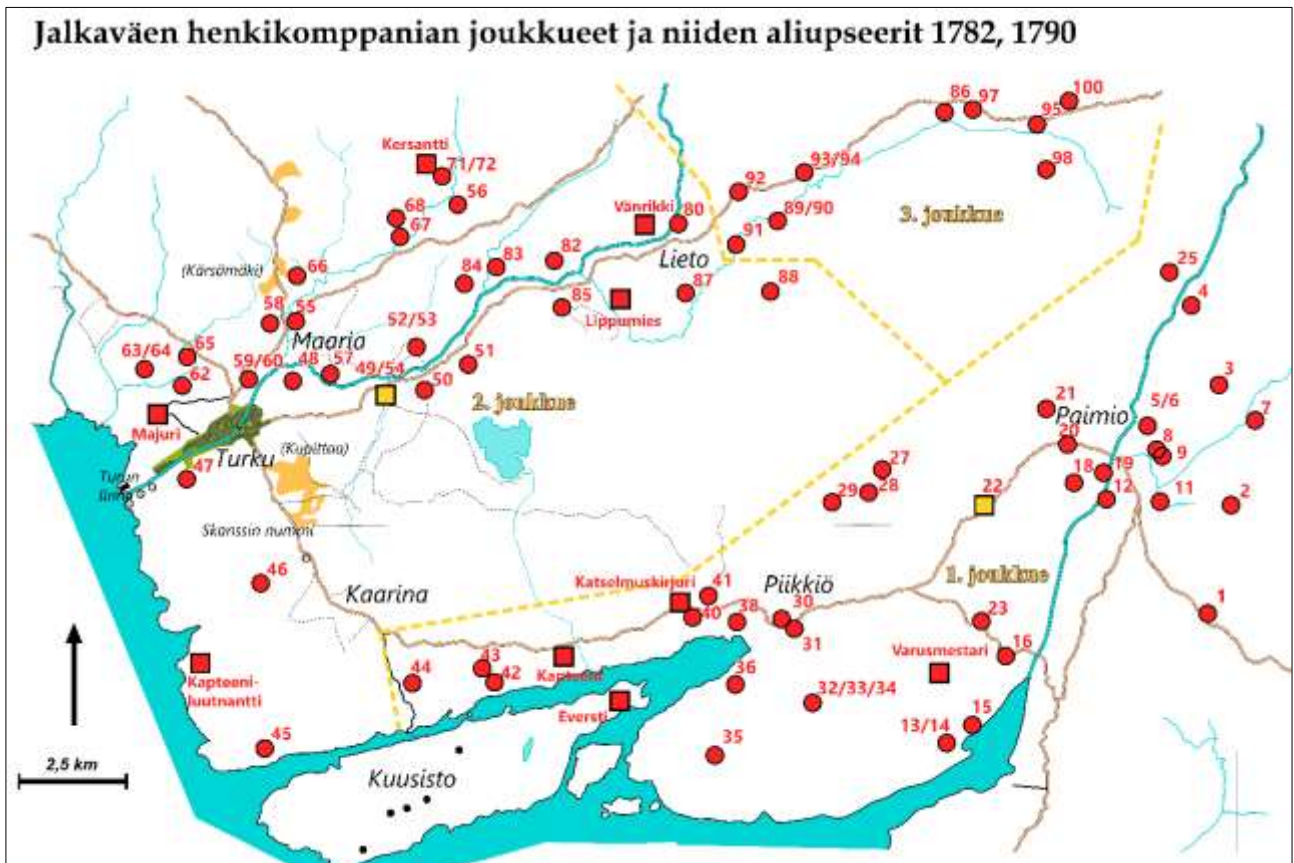
³¹¹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, Livkompaniet, 1775.

Kun Frimodig vapautettiin palveluksesta, ensimmäisen korpraalikunnan korpraaliruotu kuitenkin siirrettiin aivan Paimion kirkonkylän tuntumaan, ja vuoden 1795 tilanteessa sekä korpraali että varakorpraali olivat keskeisellä paikalla miehistönsä nähden. Tendenssi ei kuitenkaan hahmotu jalkaväestä yhtä selkeästi kuin rakuunoiden tapauksessa. Jalkaväen korpraaleja ei itseasiassa pitäisikään verrata ratsuväen korpraaleihin. Rakuunoissa korpraali oli lukeutunut jakopalkkaiseen aliupseeristoon, johon jalkaväkikorpraalit eivät kuuluneet. Korpraalikunnista voidaan jalkaväessä harpata yksi askel ylöspäin. Kaksi jalkaväen korpraalikuntaa muodosti nimittäin yhdessä aliupseerin johtaman jaoksen tai joukkueen³¹². Yleensä joukkueen valvonnasta ja kurista vastasi kersantti (*sergeant*), lippumies (*förare*) tai majoittaja (*furir*).³¹³ Nämä aliupseerit olivat jalkaväessä lähempänä sitä, mitä korpraalit olivat rakuunoiden organisaatiossa. Niinpä onkin tarpeellista kiinnittää huomiota myös näiden puustellien sijaintiin.

Joukkueet niitä johtavine aliupseereineen hahmottuvat myös kartalta korpraalikuntia ja -ruotuja selkeämpinä kokonaisuuksina. Vuoden 1775 tilannetta kuvaavassa kartassa 11 korpraalikunnat ja niiden korpraalien paikat ovat vielä varsin selkeät ja johdonmukaiset. Myöhempinä vuosina johtamispaikka säilyy tasaisemmin paikallaan, kun sitä ajatellaan aliupseeriksi laskettavien sotilasarvojen kautta pikemmin kuin korpraalien ainakin, kun tarkastellaan tilannetta vuoden 1782 jälkeen. Alla oleviin karttoihin 14 ja 15 korpraalikunnat on yhdistetty joukkueiksi ja aliupseeripuustellit sekä -ruodut merkitty keltaisilla neliöillä.

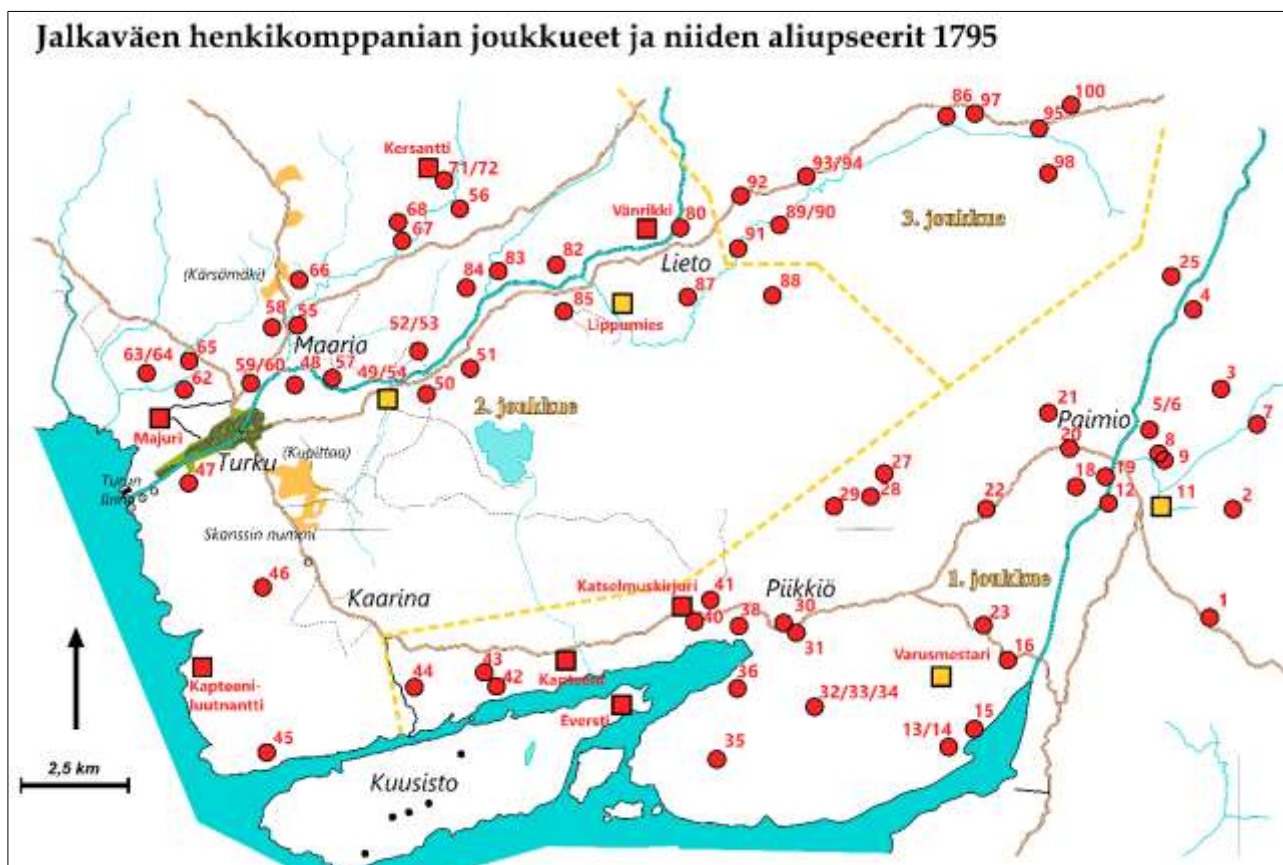
³¹² Termit ovat käytössä nykypäivän armeijassa, ja käytän tässä niitä sopivan aikalaisvastineen puuttuessa.

³¹³ Screen 2007, 37. Screen käyttää joukkueesta englanniksi termiä *division*.

Kartta 14: Jalkaväen henkikompanian joukkueet ja aliupseerit 1782 ja 1790.

Karttaan on yhdistetty korpraalikunnat joukkueiksi ja kartallistettu aliupseerien sijainti niiden alueella vuosien 1782 ja 1790 rullista. Keltainen neliö kuvastaa aliupseerin paikkaa riippumatta siitä, oliko kyseessä tavallinen ruotu vai puustelli. Näinä vuosina virkaportaikolla oli koko joukko ylimääräisiä upseereita, joten aliupseereita ei juuri mahtunut puustelleihin. Ruodussa 37 oli kersantti, mutta ruotutaloa ei ole löytynyt kartta-aineistosta.

Kartta 15: Jalkaväen henkikomppanian joukkueet ja aliupseerit 1795.

Karttaan on yhdistetty korpraalikunnat joukkueiksi ja kartallistettu aliupseerien sijainti niiden alueella vuonna 1795. Keltainen neliö kuvastaa aliupseerin paikkaa riippumatta siitä, oliko kyseessä tavallinen ruotu vai puustelli. Vuoden 1795 tilanteessa puustelleissa oli kersantit ja lisäksi tavallisessa ruodussa 11 varusmestari ja ruodussa 49 majoittaja. Kolmannen joukkueen alueella sijainnut majoittajan puustelli jää kartan ulkopuolelle.

Jalkaväen aliupseerien puustellit näyttävät jakautuneen alueellisesti korpraaliruotujen tavoin. Sekä kersantin että lippumiehen puustellit olivat neljännen korpraalikunnan alueella lähellä Turkuja seudulla, jossa korpraaliruotujakin oli runsaasti. Kersantin virkatalo sijaitsi Maariassa, Paimalan kylässä ja Eskolan talossa, ja lippumiehen Liedossa Sillilän kylässä, Maunulan talossa. Henkikompaniassa kersantin puustelli ei kuitenkaan lähes koskaan ollut kersantille jaettuna, vaan siinä majaili Salomon Fingerroos, joka oli vuosina 1775–1782 arvoltaan vääpeli ja 1790–1795 pataljoonan adjutantti³¹⁴. Kersanttien oli sitä vastoin tyydyttävä alempien virkaportaiden puustelleihin.

Kahden ensimmäisen korpraalikunnan muodostaman joukkueen alueella sijaitsi varusmestarin puustelli Ainis Piikkiössä,³¹⁵ mutta se oli vuonna 1790 vänrikki Gustav Winqvistin palkkatilana. Vuonna 1795 siihen oli puolestaan sijoitettuna kersantti Gabriel Graan, aiemmin ruodussa 37 palvellut mies. Mitä kahteen viimeiseen korpraalikuntaan tulee,

³¹⁴ Adjutantit sijoituivat organisaatiossa nuorimman vänrikin alapuolelle. Wirilander 1950, 22.

³¹⁵ Roos 1927, 180–181.

niiden alueella sijaitsi majoittajan puustelli Marttilan pitäjän Kiukaisissa³¹⁶. ja siihen sijoitettuna kersantti Johan Lindström vuosina 1790 ja 1795³¹⁷.

Toisinaan puustellit oli siis jaettu korkeammille upseereille, joiden ei kuitenkaan arvonsa puolesta lähtökohtaisesti kuulunut hoitaa aliupseerien tehtäviä. Ilmiö liittyi virkakierron hitauteen ja ajoittaiseen pysähtyneisyyteen, joka korostui etenkin rauhan aikoina.³¹⁸ Kun aliupseerien puustelleissa oli pahimmillaan luutnantteja ja vänrikkejä tungokseksi saakka, oli aliupseereita sijoitettava ruotuihin. On siis vielä huomioitava sekin, minkä sotilasarvon miehiä palveli korpraaliruoduiksi lasketuissa ruoduissa korpraalikuntien alueella.

Ensimmäisen ja toisen korpraalikunnan alueella oli vuonna 1775 vain yksi korpraali molemmissa korpraalikunnissa. Vuonna 1795 ruodussa 11 palveli varusmestari Carl Friedric Graan. Hän oli saanut korpraalin arvon vuoteen 1782 mennessä ja ylennyt sittemmin varusmestariksi.³¹⁹ Hänen lisäksi vuoden 1795 rullaan on merkitty korpraali Anders Stenstöm ruotuun 5, varakorpraali Anders Berg ruotuun 30 ja majoittaja, klarinetinsoittaja Salomon Forsgård ruotuun 36. Nämä huomioiden joukkueen ruoduissa oli kaksi aliupseeria, yksi Paimion ja yksi Piikkiön kirkonkylän tuntumassa. Varusmestari Graan oli rullassa vieläpä erikseen nimetty aliupseeriksi (*underofficer i nummern*). Samaan aikaan varusmestarin puustellissa oli kuitenkin myös kersantti, joka tuntuisi luonnollisimmalta joukkueenjohtajalta. Ruotua numero 11 on siten pidettävä ensimmäisen joukkueen varajohtajan ruotuna vuoden 1795 tilanteessa.

Kolmannen ja neljännen korpraalikunnan alueella oli vuonna 1775 kaksi korpraaliruotua, kuten kahden ensimmäisenkin korpraalikunnan tapauksessa, vuonna 1790 puolestaan kolme ja 1795 jopa viisi. Ruodussa numero 49 palveli korkeampi aliupseeri, ja täydentävä tarkistus vuoden 1782 rullaan kertoo, että asia oli ollut näin jo silloin. Vielä vuonna 1775 ruotu oli ollut sotamiesruotu, mutta siihen vuonna 1782 sijoitettu Friedric Wilhelms oli arvoltaan lippumies, ja vuonna 1790 peräti tavalliseen ruotuun sijoitettu vänrikki – siis upseeri. Vuonna 1795 hänet oli korvannut samassa ruodussa majoittaja Eric Swanström.³²⁰ Samaan tapaan kuin ensimmäisessä joukkueessa, myös toisen joukkueen alueella oli lisäksi kersantti lippumiehen virkatalossa luontevana joukkueenjohtajana. Muissa ruoduissa palvelleet olivat korpraaleja tai varakorpraaleja. Ruotua numero 49 on siis pidettävä joukkueen varajohtajan ruotuna. Viidennen ja kuuden korpraalikunnan ruoduissa ei ollut minään vuonna sotilasarvoltaan korpraalia korkeampaa miestä. Majoittajan virkatalo oli jatkuvasti Johan Henric Lindströmin käytössä, ja hän palveli 1775–1782 majoittajan ja 1790–1795 kersantin sotilasarvossa kolmannen joukkueen johtajana.

³¹⁶ Roos 1927, 181.

³¹⁷ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, Livkompaniet, 1790; 1795.

³¹⁸ Katso tarkemmin Wirilander 1950.

³¹⁹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, Livkompaniet, 1782; 1795.

³²⁰ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, Livkompaniet 1775; 1782; 1790; 1795.

Mikä sitten oikeastaan oli korpraalikunnan merkitys ja korpraalin tehtävä jalkaväiki-komppaniassa? Ennen vuotta 1781 se lienee ollut vastuultaan, joskaan ei palkkioltaan lähempänä ratsuväen korpraalin tehtävää. Aiemmassa tutkimuksessa viitataan usein korpraaleista puhuttaessa näiden tehtävään sotamiesten alkeiskouluttajina ja liikekannallepanon sattuessa oman korpraalikuntansa kokoajina, jotka marssittivat joukkonsa komppanian kokoontumispaikalle.³²¹ Korpraalit saattoivat myös johtaa pienempiä komennuskuntia työkomennuksille, kuten esimerkiksi Viaporin linnoitustyömaille.³²² Jalkaväkiohjesääntöön tehtiin vuonna 1781 komppanioiden kokoontumista koskeva uudistus, jonka mukaan korpraalien tehtävä oli koota omat korpraalikuntansa joukkuetta johtavan aliupseerin luo, ja matka komppanian kokoontumispaikalle taitettiin aliupseerin valvonnassa.³²³ Siitä, mihin korpraalikuntien ja joukkueiden kokoontumispaikat oli tarkalleen ottaen määrätty, ei saada käytetyistä aineistoista varmaa tietoa. Ruotuarmeijan rauhanaikaisesta arjesta voidaan kenties kuitenkin päätellä jotain.

4.2 Sotilaan torppa – verorasitus, elinkeino, strateginen kysymys

Kaarle XI halusi ruotujakolaitoksen alkuajoista saakka jokaiselle ruodulle torpan. Muut asumin- ja ylläpitojärjestelyt oli tarkoitettu väliaikaisiksi, jotta sotamiehillä ja ratsumiehillä olisi katto päänsä päällä ja pötyä pöydässä silläkin aikaa, kun torppaa vasta rakennettiin.³²⁴ Torppa tuli perustaa kruununvoudin ja upseerin hyväksymälle paikalle ruodun ulkotiluksille, ei kovin syrjäiselle paikalle.³²⁵ Jo 1700-luvun alussa torpat oli melko kattavasti sotamiehille saatu, henkikomppanian ruoduista oli vuoden 1700 rullan mukaan 121:llä ruodulla ja näistä yhteismailla sijaitsi 49.³²⁶

Syrjäisyys tarkoitti tässä kontekstissa nimenomaan hankalia kulkuyhteyksiä. Sotilas oli kyettävä tavoittamaan, mikäli joukot täytyi jostain syystä saada kokoon. Talonpojilla oli velvollisuus järjestää sotamiehelle kyyditys ja matkamuona kokoontumispaikoille harjoituksiin tai liikekannallepanon sattuessa. Karttoihin 16 ja 17 olen kartallistanut sotamiehen torpat, jotka löysin Kaarinan pitäjän isojakokartoista.³²⁷ Maantiet on karttaan piirretty ruskealla viivalla. Kartoille on kuvattu ruodun kantatilat ja niiden torpat isommilla ja pienemmillä pisteillä. Siniset ovat rakuunoiden ja punaiset jalkaväen ruotuja. Mustat pisteet Kuu-sistossa ovat laivamiestorppia. Sotamiehiä ja rakuunoita ei alueella ollut. Pohja-aineistona on rekognosointikartaston lehti 14-VI, joka on jätetty näkyviin hahmottamaan ympäristöä.

³²¹ Esimerkiksi Lappalainen 2001, 169; Viljanti 1935, 255, 287.

³²² Niemelä 1990, 70.

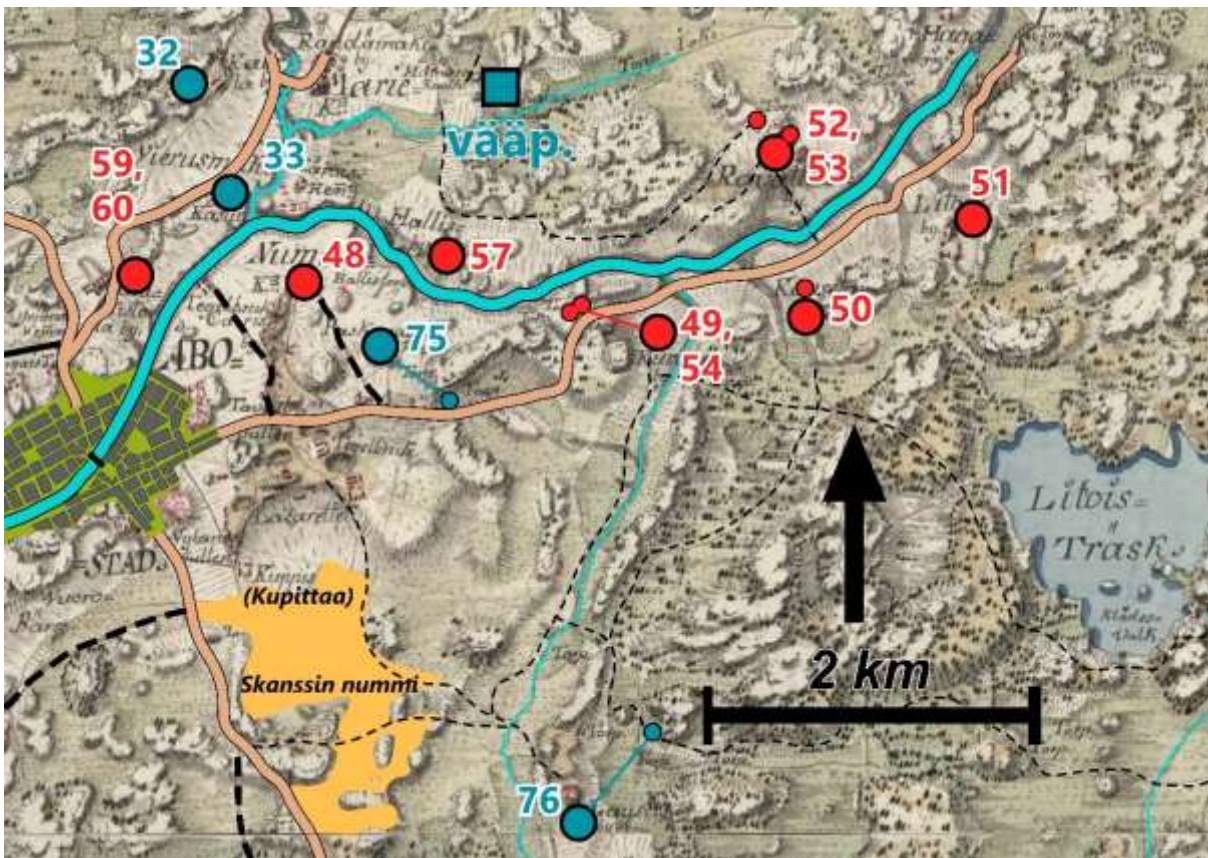
³²³ Screen 2007, 37.

³²⁴ Viljanti 1935, 215.

³²⁵ Korkiakangas 1996, 118.

³²⁶ Viljanti 1935, 200.

³²⁷ KA/MHA U/Turun ja Porin lääni/Kaarina.

Kartat 16 (ylempi) ja 17: Jalkaväen ja rakuunoiden ruodut Turusta Hämeeseen ja Uudellemaalle johtavien kuninkaanteiden varsilla.

Löytyneiden torppien sijainnin perusteella näyttää siltä, että tavoitettavuusnäkökulma toteutui parhaalla mahdollisella tavalla ainakin ruoduissa, jotka sijaitsivat Turusta lähtevien pääteiden varsilla. 17 torpasta³²⁸ 13 sijaitsi aivan maantien laidassa, joiden lisäksi todennäköisesti jalkaväkiruotujen 44 (Hofrinda, Hoviranta) ja 50 (Kausela) torpat olivat hyvin saman tapaisella paikalla. Kaarinassa tosin muutkaan torpat eivät olleet kovin tavoittamattomissa, olihan koko pitäjä aivan kaupungin kyljessä ja siten joka tapauksessa varsin nopeasti tavoitettavissa, kun käsky meren takaa saapui.

Kruununvouti oli se virkamies, jonka vastuulla oli torppien perustamisen valvonta. Hänen tehtävänsä oli huolehtia, että torpat valmistuivat riipeästi ja että niiden rasitus talolle, jonka maille torppa rakennettiin, tuli arvioiduksi. Torpan rasituksen laskennassa huomioitiin metsä- ja viljelysmaan laatu sekä ruodutustoimituksessa tehdyt vähennykset. Muiden ruodun talojen oli maksettava voutin arvioon perustuvaa korvausta kyseiselle talolle sitten, kun torppa oli valmis. Yhteismailla sijainneiden torppien osalta näin ei tietysti ollut.³²⁹

Torpan perustaminen ja siihen liittyvät rakennustyöt olivat ruodun tehtäviä. Niiden valmistumisen ajaksi oli sotamies majoitettava tai hänen asumisensa ja elämisensä kustannettava muulla tavoin. Torpan oli tarkoitus helpottaa talonpoikia siinä mielessä, että se vähensi rahana maksettavien verojen määrää, mutta ennen kaikkea sen piti turvata sotamiehen elanto rauhan aikana maatalousyhteiskunnassa.

Alun perin oli sotilasvirkatalojen ja torppien ulkoasustakin määrätty yksityiskohtaisesti. Upseerien puustellit piti maalata punaisiksi, aliupseerien puustelleissa vastaavasti nurkat sekä ovi- ja ikkunalistat ja viimein sotamiesten ja jalkaväkikorpraalien torpissa pelkät nurkkaukset. Ei ole varmuutta, missä määrin tätä on käytännössä Suomen alueella toteutettu³³⁰, mutta Jussi T. Lappalainen väittää sittemmin yleistyneen tavan maalata rakennukset punamullalla saaneen alkunsa juuri sotilasvirkatalojen esimerkistä.³³¹ Strategisesta näkökulmasta sotilaskiinteistöjen ulkoasun yhdenmukaistaminen säädöksillä olisi ollut hyvinkin järkevää, sillä se edesauttoi kiireisiä viestejä, kuten vaikkapa liikekannallepanomääräystä toimittavien kuriirien löytämistä perille. Saattoihan olla, että olosuhteiden pakosta asialla oli henkilö, joka ei tuntenut seutua ennalta kovin hyvin.

Torpan tuvan koko oli vaatimaton, ohjesääntöjen mukainen pinta-ala oli 9 x 9 kyynärää, eli noin 30 m², josta uuni vei helposti neljänneksen. Tupaan tultiin yleensä pienen eteishuoneen kautta, ja sen yhteydessä oli yleensä pieni sivukammari.³³² Päärakennuksen lisäksi kokonaisuuteen kuului aitta, pieni navetta ja rehulato. Sen ympäristöön kuului puolen

³²⁸ Jalkaväkiruodun numero 50 eli Kauselan torpan tarkka paikka ei ole varma, mutta sen erillisestä maanjakokartasta voidaan päätellä, että se sijaitsi varsin lähellä ruodun kantatila. Niinpä olen piirtänyt karttaan 16 torpan talon maille tilan ja maantien väliin.

³²⁹ Viljanti 1935, 217–218.

³³⁰ Viljanti 1935, 216 alaviite 1.

³³¹ Lappalainen 2001, 165.

³³² Blomqvist 1988, 23. Blomqvistin kirjassa on valokuvattuina useita säästyneitä rakuunatorppia Paraisilta. Mustavalkoisissa kuvissa ei tietystikään erotu mitään rakennusten väreistä, mutta kyllä maalit ovat muutenkin aikojen saatossa varista pois säiden armoilla olleiden pikku pirttien hirsistä ja lan-kuista.

tynnyrinalan peltotilkku, kaksi kesäkuormallista heinää tuottava niitty ja vähäinen kaali-
maa. Mikäli pellolle ja niitylle ei ollut ruodun mailla tilaa, oli sotamiehellä oikeus saada
korvauksena vuosittain kaksi tynnyriä viljaa, tai kadon sattuessa ruotu saattoi korvata sen
kuudella kuparitaalerilla tynnyriä kohden.³³³

Mistään suurista maatioista ei sotilaan torpissa siis ollut kysymys. Torpan tilusten ko-
koa havainnollistaa Kauselan kylässä sijainneen ruodun numero 50 sotamiehenmaiden ja-
osta laadittu kartta vuodelta 1844 (kuva 4). Ruotujakolaitoksen lakkauttamisen (1809) jäl-
keen sotamiehet menettivät torppansa, ja niiden maat palautettiin joko kruunulle tai jaettiin
kylän taloille. Vuonna 1844 Kauselan sotilastorpan maat jaettiin Isotalon ja Vähätalon kes-
ken, jolloin maanmittauskonttorin maanmittari Johan Meller laati tilkusta jakokirjan ja kar-
tan. Sen mukaan koko torpan ja maatilkun yhteenlaskettu ala oli yksi tynnyrin- ja yksi ka-
panala,³³⁴ mikä tekee yhteensä hieman alle 5100 m², eli noin puoli hehtaaria. Tätä voidaan
ohjesääntöjen ja tarkastelemieni isojakokarttojen perusteella pitää melko tavanomaisena so-
tilastorppana ajan normaaliin nähden tiiviisti asutulla Turun seudulla.

Kuva 4: Kauselan kylän sotamiehenmaiden jakokartta vuodelta 1844.

Tilukset sijaitsivat Vähätalon maiden keskellä. Karttaan ei ole kuvattu mitään jaettuja tiluksia ympä-
röivää maastoa, vain pohjoissuuntanuoli ja kyynärissä ilmoitettu mittakaavajana on piirretty posti-
merkin kokoisten, keltaisella kuvattujen maalänttien alle.

Ensimmäinen kevätkylvö kuului ruotuisäntien velvollisuuksiin, jotta sotamies sai vas-
taanottaa torppansa täydessä kylvössä. Kun sotamies oli ehtinyt asettua, hän oli jatkossa

³³³ Korkiakangas 1996, 119. Torppaa koskeneista määräyksistä Niemelä 1990, 89–116.

³³⁴ KA/MHA U/ Turun ja Porin lääni/Kaarina/A22:17/19 Kausela; Sotamiehenmaiden jako (1844–1844).

itse vastuussa tilusten hoitamisesta. Hänen oli myös jätettävä paikkansa seuraajalleen täydessä kylvössä.³³⁵ Rakennusten kunnossapito ja ikääntymisestä johtuvat korjaukset olivat kuitenkin ruodun tehtäviä. Sotamiehen lähtiessä komennukselle oli ruodun tehtävä hoitaa torppaa miehen poissaolon ajan. Yleensä sotamiehet olivat perheellisiä, jolloin asia ratkaistiin antamalla vaimon ja lasten asua torpassa ja hoitaa viljelykset.³³⁶ Peltoala ei kuitenkaan riittänyt yksin sotamiestä elättämään. Torpan tiluksilta saattoi keskimäärin saada enintään noin kahden tynnyrin sadon, kun yhden ihmisen hengenpitimiksi tarvittiin vuodessa noin neljän tynnyrin verran viljaa.³³⁷ Paraisten ja Nauvon rakuunoiden etuisuuksiin kuului myös nautintaoikeus talonpoikien kalavesiin.³³⁸ Kalastuksen merkitys saaristolaisten sotilaiden elannon hankinnassa lieneekin ollut suuri.

Varsinais-Suomessa ruotusotilaat saivat kruunulta vuosittain 6 hopeataalerin rahapalkan. Turun ja Porin läänin sekä Uudenmaan ja Hämeen läänin ruotusopimuksissa oli sovittu, että kruunu maksaisi tämän rahan, kun taas esimerkiksi Viipurin-Savonlinnän läänissä siitä vastasi ruotu itse.³³⁹ Muuta lisätuloa sotamiehelle maksettiin, jos hänet komennettiin esimerkiksi rakennustöihin rannikon linnoituksiin, kuten etenkin 1700-luvun jälkipuoliskolla usein tapahtui. Linnoitustöiden ohella ruotumiehiä käytettiin työvoimana myös siviilipuolen niin sanotuissa yleisissä rakennustöissä.³⁴⁰ Moni henkikomppanian sotilas osallistui esimerkiksi lasaretin rakennustöihin Helsingissä.³⁴¹

Myös ruotutilalla työskentely lisäkorvausta vastaan oli mahdollinen lisätulojen lähde. Kaarle XI:n alkuperäinen ajatus oli ollut, että työvaatteita ja muonitusta vastaan sotamies olisi ruodun käytettävissä talojen töissä. Myöhemmin arkivaatteiden hankkiminen oli kirjattu ruodun velvollisuuksiin riippumatta siitä, työskentelikö mies ruodulle vai ei. Sotamiehillä ei ollut vastikkeetonta työvelvoitetta ruoduille, ja rengin töistä heille piti maksaa rengin palkkaa.³⁴²

Sotamiehet muodostivat kyläyhteisölle ja joskus koko pitäjälle hyödyllisen työvoimareservin. Palveluksessa ja osallistuessaan yleisiin töihin moni sotamies oppi esimerkiksi kirvesmiehen tai muurarin taitoja, joista oli hyötyä maaseudun rakennustöissä. Sotilaat osallistuivat esimerkiksi kirkkojen rakennus- ja korjaustöihin seurakuntien palveluksessa.³⁴³ Myös muita käsityötaitoja moni sotamies osasi, ja kruunu soikin tällaisille sotilaille luvan toimia epävirallisina käsityöläisinä, esimerkiksi räätäleinä tai suutareina, kunhan eivät käyttäneet aputyövoimaa tai pitäneet oppipoikia. Nämä etuudet oli varattu vain virallisille

³³⁵ Viljanti 1935, 217.

³³⁶ Korkiakangas 1996, 119. Katso myös Ericson 2002, 164.

³³⁷ Screen 2007, 50.

³³⁸ Lehto 1981/1959, 146.

³³⁹ Viljanti 1935, 214.

³⁴⁰ Erityisesti Ruotsin joukkojen komennuksista yleisiin töihin katso Ericson 2002, 247–250. Kanava-, tie- ja linnoitustyömaat työllistivät sotaväkeä rauhan oloissa.

³⁴¹ SE/KrA, Generalmönsterrullor, Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

³⁴² Screen 2007, 52. Viljanti 1935, 215, 221.

³⁴³ Vuorimies 2018, 135–145.

pitäjänkäsityöläisille ja kaupunkien ammattikuntien käsityöläisille.³⁴⁴ Lisätienestin ohella työnteko myös integroi sotilaita tiiviimmin osaksi paikallisyhteisöjä.

Sotamiehen tai rakuunan elinpiiri ulottui merkittävästi torpan piskuisten viljelysten ulkopuolelle, ja hänellä oli keskimääräistä enemmän tarvetta liikkua paikasta toiseen. Torpan sijainti oli siten sotamiehenkin kannalta keskeinen kysymys. Sotilaan näkökulmasta oli edullista, että etäisyys ruotutiloille ei ollut kovin suuri, jotta lisätienestien hankkiminen ruotutalon töissä oli kannattavaa. Yleensä tämä tietysti toteutuikin, koska torpat piti rakentaa ruotutilojen maille tai kylän yhteismaille. Lisäksi oli hyödyllistä, jos torpalta oli jouheva päästä pitäjän kirkolle osallistumaan pakollisiin kirkonmenoihin ja niiden yhteydessä pidettäviin korpraalikunnan harjoituksiin tai kirkkoparaateihin. Rykmentin etu tuki yleensä tätä jälkimmäistä näkökulmaa, sillä hyvät kulkuyhteydet tehostivat myös sotilaiden joutumista kokoontumispaikoille niin aikataulutettuihin harjoituksiin kuin yllättävämpiin liikkeenkannallepanoihinkin.

Ruotutilankin näkökulmasta torppien sijoittelu tilusten laitamille oli edullista, sillä siten ei ollut tarvetta antaa sotilaan nautintaan parhaita maa-aloja. Upseerin oli helppo hyväksyä vähän kehnompikin maatilkku, mikäli sen sijainti oli komppanian kokoontumisen kannalta edullinen. Sotilas tästä tietysti saattoi kärsiä, olihan kehnommalle maalle raivatulta puolen tynnyrin peltoalalta vielä ennestään vajaaksi jäävääkin pienempi sato odotettavissa.

Joskus torppien sijoittelu mahdollisti myös sotilaiden omien mikroyhteisöjen muodostumisen kyläyhteisön sisälle tai kylkeen. Näin oli esimerkiksi Kaarinassa Ylikylän, Pappilan ja Alakylän ruotujen (HRR 69, 70, 71; TJR 43) kohdalla. Kolmen rusthollin ja yhden jalkaväkiruodun sotilaiden torpat muodostivat varsinaisen sotilaskorttelin aivan Turusta Uudelle maalle vievän kuninkaantien varteen.³⁴⁵ Lisäksi näiden länsipuolella hyvin lähellä sijaitsi myös jalkaväen ruotu 44 (Hofrinda, Hoviranta), jonka torppa on ehkä kuvattu samalla kartalla kaikkein lännimmäiseksi, tai sitten pelkästään Hovirinnan torppana vuodelta 1775 peräisin olevaan tilus- ja rajakarttaan³⁴⁶. Joka tapauksessa kolme rakuunaa ja yksi tai kaksi sotamiestä asui maantien varrella toistensa naapureina, mikä mahdollisti heille toistensa avustamisen torppien hoitamisessa. Samaan tapaan aivan viime aikoihin – siis isojaon käynnistymiseen vuonna 1757 saakka³⁴⁷ – voimassa ollut sarkajako ja siihen liittynyt, mutta myös jo sitä edeltänyt peltojen yhteinen aitaaminen olivat hitsanneet kyläyhteisöjä

³⁴⁴ Uotila 2018, 108. Käsityötaitoiset sotilaat olivat torpparikäsityöläisen kaltaisessa sosiaalisessa asemassa, jossa maanviljelyksen ja käsityön yhdistäminen laajensi taloudellisia mahdollisuuksia. Tilanne oli haluttu, ja monet pitäjänkäsityöläisetkin pyrkivät saamaan haltuunsa torpan. Katso myös Uotila 2014, 82.

³⁴⁵ KA/MHA U/ Turun ja Porin lääni/Kaarina/ A22:1/1-2 Alakylä; Alakylän ja Pappisen yksinäistalot sekä Ylikylän kylä: isojaon kartta ja jakokirja pelloista ja niityistä (1767-1777).

³⁴⁶ KA/MHA U/ Turun ja Porin lääni/Kaarina/ A22:7/1-2 Hoviranta; Tiluskartta ja rajankäyntiasiakirjoja (1775-1775). On myös mahdollista, ettei torppa ole kummassakaan kartassa. Piirtokäytänteet vaihtelevat paljon eri vuosien ja eri alueiden karttojen välillä.

³⁴⁷ Käytännössä isojako alkoi vaikuttaa laajasti vasta myöhemmin. Jakotoimitukset etenivät hitaasti, ja sen ohjeistuksia päivitettiin. Vuonna 1775 Kustaa III täsmensi ohjeita asetuksellaan, jossa määriteltiin esimerkiksi peltolohkojen lukumääriä. Katso esim. Jutikkala 1958, 249. Turun seudultakin löytyy isojakoon liittyviä täydennyskarttoja vielä 1800-luvun ja jopa 1900-luvun puolelta.

tiivimmin yhteen. Sarkajakoon liittynyt vainiopakko ohjasi näet talonpoikia viljelemään yhteisiin aitoihin suljettuja sarkoja yhteistyössä ja yhteisessä viljelykierrossa.³⁴⁸

Kuva 5: Suurennos Alakylän ja Pappilan rusthollien sekä Ylikylän tiluksia kuvaavasta isojakokartasta vuodelta 1767.

Kartan pohjoissuunta on kohti kuvan oikeaa reunaa, mikä poikkeaa tavallisimmasta ja nykyisin vakioidusta tavasta suunnata pohjoinen yläreunaan. Karttaan on nimetty kolme rakuunan torppaa ja yksi sotamiehen torppa maantien laitaan.

Sotilailla ei ollut keskinäiseen yhteistyöhön pakkoa toisin kuin talonpojilla oli ollut, sillä heidän torppiensa maat olivat erillisiä tilkkuja, vaikka sijaitsivatkin vierekkäin. Ympärvön yhteiskunnan malli, johon sotilaatkin olivat ennen palvelustaan kasvaneet, kuitenkin luultavasti ohjasi yhteisöllisyyteen. Ruoduissa 69, 70 ja 71 kaikkina kolmena tarkasteluvuonna palvelleet rakuunat olivat alun perin kotoisin muualta, joten he luultavasti olivat tulleet renkeinä alueen taloihin, joista ruotuisännät sitten värväsivät heidät palvelukseen paikan vapauduttua.³⁴⁹ Ruotusotaväki muodosti sekä tilallisesti että sosiaalisesti

³⁴⁸ Isojakoa viimeisimpänä on laajasti tutkinut Kirsi Laine väitöskirjassaan *Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko Lounais-Suomessa 1750–1850*. Lounais-Suomessa peltovainioiden yhteinen aitaaminen tosin edelsi jo keskiaikaista sarkajakoa, sillä vainioiden aitaaminen oli merkittävästi kevyempi prosessi yhdessä kuin yksin hoidettavaksi. Yhteinen aitaaminen pakotti myös yhteiseen viljelykiertoon ja -tahtiin. Laine 2020, 135.

³⁴⁹ SE/KrA/Generalmönsterrullor, Livdragonregementet (yngre), 1775; 1785; Åbo läns regemente, första kompaniet, 1795.

ryhmytyneen joukon. Sotilaiden lapset avioituivat tyypillisesti saman taustaisten kump-paneiden kanssa, mikä edesauttoi sotamiesten ammattikunnan kehitystä suljetuksi yhteiskuntaryhmäksi.³⁵⁰

Kuva 6: Suurennos Ravattulan kylän isojakokartasta vuodelta 1764.

Torpat saattoivat sijaita myös aivan kylän välittömässä läheisyydessä, kuten oli laita esimerkiksi Turun koillispuolella Ravattulan kylän ruotujen 52 ja 53 kohdalla. Torppien rakennuksia ei ole karttaan tarkasti ja tunnistettavasti merkitty, mutta toisen torpan tilukset erottuvat aidattuina Sutikan talon (himmeä numero 5 kuvassa) koillispuolella, ja toisen torpan uusioraivattujen viljelysten (*nyäker*) on kerrottu sijaitsevan hitusen etäämmällä ruotutalonsa Perälän (himmeä numero 7) pohjoispuolella (kuva 6).³⁵¹

On myös periaatteessa mahdollista, että uusioraivatut pellot olivat saman sotamiehen raivaamia ja kartalla näkyekin vain yksi torppa. Tällöin kylän toista sotilastorppaa ei isojakokartasta löytyisi. Vuoden 1791 tai -92 rekognosointikartalta erottuu torppamerkintä paikalta, joka sijaitsee kuvan peltotilkkujen läheisyydessä niiden pohjoispuolella.³⁵² Oli tavallista, että kruunun sotilastorpassa asunut mies sai palvelusaikanaan oikeuden raivata

³⁵⁰ Wilmi 2018, 82–83.

³⁵¹ KA/MHA U/ Turun ja Porin lääni/Kaarina/A22:39/1-2 Ravattula; Kartta ja asiakirjat peltojen ja niittyjen jaosta (1764-1764).

³⁵² Alanen & Kepsu 1989, 141; Harju 2012, 169.

itselleen torpan vanhan miehen asunnoksi eläkepäiviään varten. Raivausoikeuden laajuus voitiin määrittellä tarkoin tai sitten jättää miehelle vapaat kädet.³⁵³

Varsin usein muuttokärryinsä pakannut sotamies löysi itsensä torpparina tai mäkitupalaisena samasta kylästä, jossa hän oli palveluksensa ajan asunut. Elämää ei siis tarvinnut välttämättä siirtää kauas. Toisaalta kaikki eivät olleet yhtä onnekkaita. Oli mahdollista, ettei mies saanut eläkettä tai vanhanmiehen asuntoa, jolloin köyhäksi kiertolaiseksi päätyminen oli mahdollista. Entiset sotilaat ja heidän perheensä olivat yksi suurimmista ryhmistä, joka vastaanotti köyhäinapua seurakunnilta.³⁵⁴ Sotaväen hajottaminen vuonna 1809 merkitsi suuren tilattoman väestöosan taloudellisen aseman nopeaa heikkenemistä, sillä sotilaat menettivät torppansa ja heistä tuli tavallista tilatonta maataloustyöväkeä.³⁵⁵

4.3 Sotamies ruodussa - harjoittelu ja liikekannallepano

Sotamiehen ura alkoi palvelukseen hyväksymisestä. Sotamiehen värvääminen ruotuun oli rusthollarin tehtävä. Useimmiten tarjokas löytyi lähitalojen palkollisväestön tai talollisten jälkikasvun, ja 1700-luvun loppupuolella myös sotamiesten poikien joukosta.³⁵⁶ Kun rusthollari oli löytänyt enemmän tai vähemmän halukkaan miehen, hänet täytyi esitellä komppanian päällikölle, joka tarkasti tulokkaan huolellisesti unohtamatta tämän menneisyyden selvittelyä. Mikäli mies kelpuutettiin ruotuun, hänet kirjattiin rulliin vuotuisissa rekrytointikatselmuksissa. Ennen sitä täytyi rykmentin väliskärin vielä tarkistaa miehen terveydentila, eikä länkisäärisiä tai hinteliä miehiä hänen seulansa läpi yleensä päästetty.³⁵⁷

Kun sotamies oli läpäissyt upseerin ja väliskärin tarkastuksen ja tullut hyväksytyksi ruotuun, hän sai vastaanottaa torppaansa viljelyksineen täydessä kylvössä, ja aloittaa elämänsä kruunun palveluksessa. Pääosan vuodesta hän viljeli maataan, mutta aina sopivissa tai ehkä useammin sopimattomissakin väleissä hän osallistui sotilaskoulutukseen. Harjoittelu aloitettiin omassa korpraalikunnassa korpraalien johdolla, ja sitä jatkettiin komppanian ja rykmentinkokouksissa.

Kirkko oli keskeinen paikka ja instituutio sotaväen arjessa. 1781 annetussa harjoitusohjesäännössä määrättiin, että miehistöä oli harjoitettava joka pyhäpäivä jumalanpalveluksen jälkeen. Näin ollen perusasioita harjoiteltiin, tai ainakin piti harjoitella ympäri vuoden. Koko komppanian viikoittainen kokoontuminen on tuskin onnistunut mitenkään, joten kirkkoparaatit on arvatenkin järjestetty korpraalikunnittain³⁵⁸. Miesten asuessa kaukana

³⁵³ Niemelä 1990, 139, 152. Sivulla 152 Niemelä on listannut aineistonsa tapaukset, joissa sotamies sai ruodultaan elinikäisen käyttöoikeuden torppaan. Näitä oli kaikkiaan 46.

³⁵⁴ Screen 2007, 64.

³⁵⁵ Soininen 1974, 400.

³⁵⁶ Blomqvist 1988, 11.

³⁵⁷ Blomqvist 1988, 12.

³⁵⁸ Katso myös Lappalainen 2001, 169.

kirkolta ja käydessä siellä harvemmin, voitiin harjoituksetkin järjestää kahden tai kolmen viikon välein.³⁵⁹

Tutkimusalueella poikkeus lienee ollut relevantti joidenkin rakuunoiden kohdalla toisessa ja etenkin kolmannessa korpraalikunnassa, josta puolet oli Nauvon ruotumiehiä ja Paraisillakin osa asui hajallaan eri saarilla³⁶⁰. On todennäköistä, etteivät nämä ole kyenneet huonojen kelien aikaan saapumaan harjoituksiin Paraisten kirkolle³⁶¹. Ennen vuotta 1785 Nauvollakin tosin oli oma korpraali, kuten aiemmassa karttatarkastelussa on havaittu, joten Nauvon rakuunoiden oli mahdollista harjoitella myös Paraisten virkaveljistä erillään.

Korpraalikunnissa tehtävä perusharjoittelu oli varmasti tarpeellista, sillä muutoin harjoitukset olivat jo ohjesääntöjenkin mukaisen aikataulun puitteissa harvinainen tapahtuma. Sään salliessa tuli harjoitella tunnin ajan sulkeisia sekä marssia talvella ja kahden tunnin ajan kesällä.³⁶² Harjoitukset saattoivat pitää sisällään myös esimerkiksi muutaman musketinlaukauksen tai rynnäkönn harjoittelua.³⁶³ Kokeneemmat ruotumiehet saivat osallistua harjoituksiin pelkässä miekkavarustuksessa, mutta alokkailta edellytettiin täyden varustuksen käyttöä.³⁶⁴

Kirkkoparaatit olivat kuitenkin sotilaiden keskuudessa epäsuosittuja tapahtumia, eikä niiden järjestäminen ollut niin säännöllistä kuin visioitiin, ja ne unohtuivatkin pian.³⁶⁵ Kuningas muistutti rykmentinkomentajia niiden merkityksestä ja vaati vuonna 1792 lähettämässään kirjeessä palauttamaan ne ohjelmaan. Kuitenkin kruunu myöntyi kaksi vuotta myöhemmin anomukseen, että kirkkoparaatit korvattaisiin päällystön ja miehistön omakustanteisilla neljän päivän komppaniaharjoituksilla.³⁶⁶ Myös kirkkoparaateja järjestettiin, mutta alueelliset vaihtelut olivat suuria, kuten Suomen ruotujakolaitoksen ilman majestettin ja rykmentin komentajien välistä keskitason johtoa pyöritetyssä toiminnassa muutenkin.

Uskonnollisen kasvatuksen seurauksena useat sotamiehet ja rakuunat oppivat lukemaan ja kirjoittamaan – jos ei muuta niin ainakin oman nimensä. Sotilailla oli velvollisuus osallistua säännöllisesti kirkon menoihin, ja pitäjän pappi piti kirjaa siitä, kuinka usein kukin sotamies ilmaantui jumalanpalveluksiin, ja miten hän opinkappaleensa osasi.³⁶⁷ Korpraaliksi ylenemisen ehtona tavalliselle sotamiehelle oli, että miehen oli osattava lukea ja kirjoittaa ruotsiksi.³⁶⁸ Jotkut sotamiehetkin oppivat kirjoittamaan siinä määrin, että kirjoittivat kirjeitä tai päiväkirjaa sotaretkiltään.³⁶⁹

³⁵⁹ Niemelä 1990, 67.

³⁶⁰ Katso tässä tutkielmassa kartta 6 rakuunoiden korpraalikunnista.

³⁶¹ Saman päätelmän on tehnyt Blomqvist 1988, 17.

³⁶² Screen 2007, 218.

³⁶³ Blomqvist 1988, 17.

³⁶⁴ Niemelä 1990,

³⁶⁵ Screen 2007, 217–218.

³⁶⁶ Niemelä 1990, 67.

³⁶⁷ Blomqvist 1988, 17.

³⁶⁸ Niemelä 1990, 81.

³⁶⁹ Ericson 2002, 102.

Ruotuarmeijan piti kokoontua vuosittain erilaisiin harjoituksiin komppanian ja sitä suuremmissa kokoonpanoissa. Näistä vuotuisista harjoituksista on säilynyt aineistoa huonosti ja hajanaisesti, joten käytännössä pääkatselmusrullat muodostavat ainoan laajan ja pääosin eheän alkuperäisaineistokokonaisuuden. Henkirakuunarykmentissä komppanian kokoukset pidettiin tavallisesti syyskuisin Kärsämäen harjoitusalueella Turun pohjoispuolella (katso kartta 5). Turun läänin jalkaväkirykmentin joukot kokoontuivat Kupittaaan nummelle tai Kärsämäelle³⁷⁰ ja joskus linnan kentälle. Suurta eroa tavallisiin korpraalikuntien harjoituksiin ei ollut, mitä nyt ne kestivät pidempään ja paikalla olivat muutkin korpraalikunnat. Komppaniakokousten yhteydessä kiinnitettiin varusteiden kuntoon ja vaatteiden ulkoasuun erityistä huomiota silloin, kun harjoituksia seurasi rykmentinkokous ja pääkatselmus.³⁷¹

Rykmenttien kokoaminen yhteisiin harjoituksiin oli suuri ponnistus. Rykmentinkokouksia ei järjestetty vuosittain, vaikka ohjesääntöjen mukaan olisi pitänyt. Rykmentinkokouksesta saatiin sotakollegion esikäsky tyypillisesti vuoden ensimmäisten kolmen kuukauden aikana.³⁷² Käskyä seurasivat päällystön harjoitukset, jossa varmistettiin aliupseerien osaamistaso ja kyky kouluttaa taktiikan mukaista toimintaa sotamiehille ja rakuunoille. Rakuunoilla aliupseerien koulutukseen sisältyi ratsastusharjoitukset huhtikuun aikana. Komppaniankokous seurasi päällystön harjoituksia joko välittömästi tai jonkin mittaisen tauon jälkeen, ja harjoitukset huipentuivat kesä-heinäkuussa pidettyyn rykmentinkokoukseen. Sen yhteydessä pidettiin pääkatselmuksia 1770-luvulta lähtien yleensä kolmesta viiteen vuoden välein.³⁷³

Talonpojille rykmentinkokous merkitsi ennen kaikkea kokousmuonan järjestämistä ruotusotilailleen. Komppanian- ja rykmentinkokousten muonitusta varten oli omat määräyksensä siitä, millaiset määrät evästä oli tarjottava. Suomessa talonpojat vieläpä järjestivät muonan kuljetuksen kokouspaikalle.³⁷⁴ Katovuosi olikin tyypillinen syy harjoitusten väliin jättämiseen – ruotujen ollessa heikossa tilanteessa niille ei ollut mahdollista järjestää sotamiehille riittävää muonaa. Ruokahuollon varmistaminen oli valtakunnallisestikin siinä määrin kriittinen kysymys, että joskus poikkeukselliseen ajankohtaan sijoitetut harjoitukset jouduttiin keskeyttämään tai niitä piti lyhentää, jotta miehet saatiin kotiin sadonkorjuutöihin.³⁷⁵

Vuonna 1776 muonitusta pitkään vaivanneen ongelman helpotukseksi ryhdyttiin harjoituskohtainen matkamuonitus ja kyyditys korvaamaan erillisellä passevolanssimaksulla. Ruoduilta kerättiin vuosittain 3,3 riikintaalerin lisämaksu kassaan, josta sotilaiden ylläpito oli tarkoitus kattaa harjoitusten aikana. Passevolanssin seurauksena ruodun tarvitsi jatkossa

³⁷⁰ Screen 2007, 215–216.

³⁷¹ Blomqvist 1988, 17.

³⁷² Niemelä 1990, 66–67; Screen 2007, 82.

³⁷³ Screen 2007, 82–83; Korhokangas 1996, 167.

³⁷⁴ Viljanti 1935, 219.

³⁷⁵ Niemelä 1990, 67. Parhaana ajankohtana rykmentinkokouksille pidettiin kylvö- ja korjuuajan välistä taukoa keskikesällä.

evästää miehensä ainoastaan komppanian kokoontumispaikalle saakka. Siitä eteenpäin hän oli kruunun huomassa.³⁷⁶ Rykmentinkokousten ohjesäännön mukainen kesto oli 17 päivää, mutta passevolanssikassan varat määrittivät harjoitusten kestoja käytännössä. Toisinaan kokoukset jätettiin väliin, jotta ne voitiin pitää pidempinä seuraavana vuonna.³⁷⁷ Passevolanssin myötä harjoituksiin lähtö muistutti enemmän varsinaista liikekannallepanoa, kun kuormastokin marssi joukkojen yhteydessä.

Harjoitusohjesäännöissä miehistö jaettiin taitotasonsa mukaan alokkaisiin ja koulutettuihin sotamiehiin. Komppanian- ja rykmentinkokouksissa alokkaiden koulutukselle oli varattu omat alueensa, joilla miehiä harjoitettiin kahdesti päivässä, aamuin illoin kolmen tunnin ajan kolmen ensimmäisen ruodussa aloittamista seuranneen kokouksen verran.³⁷⁸ Rykmentinkokousten yhteydessä harjoiteltiin marssimista, taistelumuodostelmia ja niiden muutoksia suuremmassa mittakaavassa, kuten neljästä komppaniasta muodostetussa pataljoonakoossa.³⁷⁹

Harjoitusohjelmastakin nähdään, että jalkaväen taktiikassa pitäydyttiin ajan yleiseurooppalaisessa linjaktiikan valtavirrassa, vaikka sen kyllä jo ainakin paikallistasolla ymmärrettiin olevan varsin huonosti Suomen maastoihin soveltuva menettelytapa.³⁸⁰ G. M. Sprengtportenin johdolla omintakeisempaa, liikkeeseen ja maaston käyttöön nojautuvaa taktiikkaa ryhdyttiinkin Savon prikaatissa kehittämään³⁸¹, mutta laajasti uusia ajatuksia ei 1700-luvun aikana saatu implementoitua sotaväen toimintatapoihin. Ratsuväen painoarvo tosin väheni asteittain läpi 1700-luvun, kunnes lopulta rakuunarykmentitkin muutettiin jalkaväeksi vuoden 1791 uudistuksessa.

Lisäksi joukkojen kokoontuminen kulloinkin käskettyyn paikkaan oli itsessään liikekannallepanon harjoittelua, jota voitiin käyttää sekä puolustuksen että hyökkäyksen tarpeisiin. Kokoontuminen eri tasoihin harjoituksiin sekä lähdöt työkomennuksille joko linnoitustöihin tai muihin yleisiin töihin tekivät reitit erilaisille kokoontumispaikoille tutuiksi. Samoin komennuskäskyjen toimittaminen hierarkiassa alaspäin harjoitutti mahdollisen liikekannallepanomääräyksen toimittamista. Kustavilaisella ajalla suurin yksittäinen julkinen rakennushanke oli Lempäälässä aloitettu Rikalan kanava, joka kuitenkin jäi kesken ja saatettiin valmiiksi vasta autonomian ajalla tyystin toiseen paikkaan.³⁸² Liikenneinvestoinnit keskittyivätkin tieverkkoon, jonka rakentaminen ja ylläpito kuului verorasituksena kunkin pitäjän koko maaseutuväestön – mukaan lukien sotilaiden harteille.³⁸³

³⁷⁶ Korhokangas 1996, 166–167. Ensimmäinen passevolanssi maksettiin vanhan rahayksikön mukaan 20 hopeataalerin suuruisena. Vuodesta 1777 alkaen summa laskettiin riikintaalereissa.

³⁷⁷ Niemelä 1990, 66.

³⁷⁸ Screen 2007, 220.

³⁷⁹ Blomqvist 1988, 17. Screen 2007, 191–197 kuvailee harjoitusten sisältöä ja vaiheita aselajeittain.

³⁸⁰ Screen 2007, 190–191.

³⁸¹ Elio 1973, 19–23.

³⁸² Alanen 1964, 111–112.

³⁸³ Alanen 1964, 104, 108–109.

Liikekannallepanosuunnitelmia laadittiin Kaarle XI:n aikana, mutta myöhemmin niistä ei juurikaan löydy dokumentaatiota. Kysymys tehokkaasta ja nopeasta liikekannallepanosta oli ensiarvoisen tärkeä laajassa valtakunnassa, joka oli alueellisesti pirstoutunut. Harvan asutuksen, tiestön kehnouden ja alkeellisten kulkuneuvojen vaikutus siihen, miten hankalaa sotajoukkoja oli kuljettaa niitä kulloinkin tarvitsevaan valtakunnanosaan, ymmärrettiin. Ainakin osalle rykmenteistä laadittiin yksityiskohtaisia suunnitelmia siitä, miten joukot koottiin ja minne.³⁸⁴ 1700-luvun aikana suunnitelmia ei kovin tiiviisti päivitetty.³⁸⁵ Augustin Ehrensvärd esitti puolustussuunnittelunsa perusteissa vuonna 1766 laskelman, että HRR:n ensimmäinen puolikas (Varsinais-Suomen komppaniat) pystyisi saapumaan Helsinkiin 19 päivässä käskyn lähettämistä lukien ja loput 27 päivässä, kun vastaavasti Turun jalkaväkirykmentti selviytyisi Helsinkiin 26 päivässä.³⁸⁶

Kustavilaisella ajalla kymmenen vuotta myöhemmin ylipäällikkönä toiminut Stackelberg laati myös laskelman liikekannallepanoon vaadittavista ajoista. Sen hän liitti kuninkaalle osoittamaansa kirjeeseen, jossa hän eritteli muutenkin G. M. Sprengtportenin kanssa laatimaansa puolustussuunnitelmaa.³⁸⁷ Laskelmasta käy ilmi, että rakuunarykmentti suunniteltiin hajautettavaksi kahtia siten, että puolet marssisi Helsinkiin ja puolet Hämeenlinnaan. Varsinais-Suomen neljä komppaniaa oli määrä marssittaa Helsinkiin, jonne niiden arvioitiin ehtivän 15 päivässä. Jalkaväkirykmentti marssisi kokonaisuudessaan Helsinkiin, ja sille Stackelberg laski 17 päivän matka-ajan. Laskelma erosi Ehrensvärdin laatimasta lähtökohdiltaan siten, että ajat ilmoitettiin liikkeellelähöpäivästä ja niihin sisällytettiin tarpeelliseksi arvioidut lepoajat.³⁸⁸ Se selittää osaltaan aikamääreisiin laskettuja eroja (jalkaväki 6 päivää ja rakuunat 4 päivää nopeampia Stackelbergin laskelmassa). Käskyjen lähettämistä kokoontumiseen voidaan jalkaväen arvioida tarvinneen lähes viikon.

Tutkimusajanjaksolla sotaan lähdettiin yhden kerran, kun Kustaa III aloitti hyökkäyssotansa Venäjälle kesällä 1788. Hyökkäys mahdollisti paremman valmistautumisen. Liikekannallepano määrättiin toukokuun puolivälissä. Kuningas antoi ruotsalaisille komentajille sinetöidyt kirjeet, jotka ohjeistettiin avattaviksi 22.5. ja sen seurauksena myös ruotsalaisjoukkoja ryhdyttiin laivaamaan Suomeen.³⁸⁹ Samana päivänä lähetettiin liikekannallepanomääräys Suomeen. Se saapui suomalaisten joukkojen ylipäällikkönä vuosina 1780–1790 toimineelle kenraaliluutnantti Fredrik Arvidsson Posselle (1727–1794) toukokuun viimeisenä päivänä. Suomalaiset joukot oli jo aiemmin käsketty kokoontumaan kesäkuun toisena päivänä rykmentinkokouksiin, ja liikekannallepanokäskyn saavuttua ulotettiin

³⁸⁴ Viljanti 1935, 284, 287–290.

³⁸⁵ Viljanti 1935, 290. Myöhemmissä tutkimuksissa, esim. Juva 1942; Screen 2007, on kuitenkin joitain viitteitä liikekannallepanoihin liittyvistä laskelmista. Täysin aihetta ei sentään sotajohdossa unohdettu.

³⁸⁶ *Verteidigungspläne Finnlands III (1760–1771)*, 115. Katso myös Screen 2007, 373.

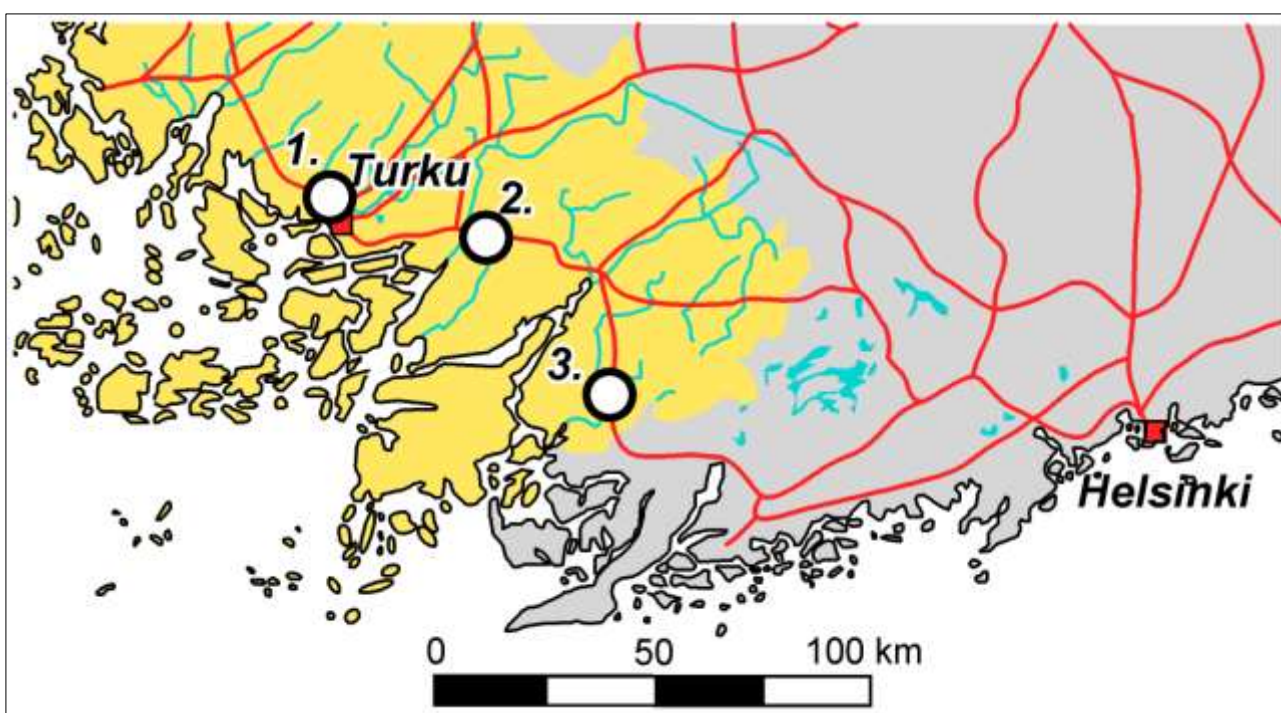
³⁸⁷ Katso esim. Juva 1942, 37–41.

³⁸⁸ Juva 1942, liite 1.

³⁸⁹ Lappalainen 2014, 23.

kokoontumiskäsäky myös varamiehistöön, joka määrättiin kokoontumaan kesäkuun 16.–20. päivien aikana ”harjoituksiin”.³⁹⁰

Turun jalkaväkirykmentin pääjoukko kokoontui Kärsämäen harjoitusalueelle. Kokoontumisen aikana yli-ikäiset sotilaat ja alaikäiset volontöörit siirrettiin syrjään ja ruodut velvoitettiin hankkimaan tilalle kunnan sotamiehet.³⁹¹ Koko rykmenttiä ei kuitenkaan koottu Kärsämäelle. Henkikomppania ja Majurin komppania kokoontuivat Paimion kirkolla ja Perniön komppania puolestaan Perniön kirkon eteläpuolella sijainneessa Lupajan kylässä.³⁹² Näin Turusta itään sijainneet komppaniat välttyivät edestakaiselta marssilta rykmentin kokoontumispaikalle. Alla olevaan karttaan 18 on merkitty kokoontumispaikkojen sijoittuminen, numerolla 1 Kärsämäki, numerolla 2 Paimio ja numerolla 3 Lupaja.

Kartta 18: Turun jalkaväkirykmentin liikekannallepanon kokoontumispaikat kesäkuun alussa 1788. Rykmentti eteni suurta rantatietä pitkin Helsingin Kampin kentälle pikavauhtia.

Liikekannallepanon kannalta korpraalikuntien ja jalkaväessä niiden muodostamien joukkueiden saapuminen kootusti komppanian kokoontumispaikalle oli keskeistä. Kun aiemmin käsitellyiltä kartoilta tarkastellaan aliupseerien sijaintia, näyttää todennäköiseltä, että joukkueiden kokoontumispaikkana on ajateltu käytettävän joko aliupseerien puustellin tai torpan sijaintia, tai kulloisenkin pitäjän kirkonmäkeä. Aliupseerit asuivat joukkueidensa alueella melko keskeisillä paikoilla. Kirkon paikka oli kuitenkin mitä varmimmin kaikille

³⁹⁰ Screen 2007, 376–377.

³⁹¹ SE/KrA/Generalmönsterrullor/Åbo läns regemente, Livkompaniet, 1790, jossa näkyy uusien hyväksytyjen sotilaiden kohdalla tiedot edellisistä sotilaista. Muutama yli-ikäinen vapautettiin ja volontöörit sysättiin syrjään.

³⁹² Birck 1944, 239.

tuttu, joten todennäköisesti kirkko oli kaikkein paras paikka myös sotaan lähdön yhteydessä. Sikäli kuin korpraalikunnat kokoontuivat kirkolla jumalanpalvelusten yhteydessä, ei korpraalin torpan paikka ehkä lopulta ollutkaan niin merkitsevä.

Henkikomppania kerääntyi vuoden 1788 liikekannallepanossa Paimioon, johon etenkin kaksi ensimmäistä korpraalikuntaa kokoontuivat valmiiksi. Pisin matka oli viidennen ja kuudennen korpraalikunnan sotilailla, jotka saapuivat pohjoisempaa Marttilasta ja Liedosta, ja joiden alueet eivät näy kartoissa. Liedosta, Maariasta ja Kaarinasta saapuneet kolmannen ja neljännen korpraalikunnan sotilaat kulkivat arvatenkin Turun kautta ja rantatien alkua pitkin. Se ei ollut niille iso mutka etenäkään, mikäli korpraalikunnat kokoontuivat oletetulla tavalla majoittajan torpalle (ruotu 49, katso kartta 15) tai Turun kaupungin läheisyydessä sijainneelle Kaarinan kirkolle. Sen sijaan Marttilan ja Liedon viidenteen ja kuudenteen korpraalikuntaan kuuluneet sotilaat lienevät saapuneet Paimionjokivartta pienempiä teitä pitkin.

Jalkaväkirykmentti ylitti kaikki odotukset marssinopeudessaan. Pääjoukko lähti Kärämäen kentältä kesäkuun kolmantena päivänä. Samana päivänä henki- ja majurin komppaniat kokoontuivat ja kykenivät yhtymään pääjoukkoon sen saapuessa. Perniön komppania kokoontui viidenteen päivään mennessä. Kesäkuun kuudennesta päivästä alkaen koko rykmentti eteni pikamarssia, jossa kolmea sotamiestä kohden oli käytössä hevonen. Siitä, miten nämä juhdat oli onnistuttu kokoamaan, ei ole tietoa, mutta talonpojilta ne yleensä armeijan käyttöön otettiin. Hevosten avulla Helsinkiin saavuttiin jo kahdeksantena päivänä, vain viisi päivää pääjoukon liikkeellelähden ja kaksi päivää Perniön komppanian mukaan liittymisen jälkeen.³⁹³ Perille päästyä teltat nousivat nopsaan ja rykmentti aloitti harjoittelun, lähtien musketti- ja sulkeisharjoituksista, edeten komppaniaharjoituksiin.³⁹⁴

Turun jalkaväkirykmentin osalta suoritus oli erinomainen. Posse ei vuonna 1782 esittämässään puolustussuunnitelmassa uskonut mahdolliseksi toteuttaa liikekannallepanoa Stackelbergin laskujen mukaisilla vasteajoilla, ja olikin esittänyt näkökannan, että armeija oli koottava jo rauhan aikana minkä hyvänsä tekosyyin varjolla. liikekannallepanosuunnitelmaa ei kuitenkaan muutettu vuoden 1776 versiosta.³⁹⁵ Liikekannallepano ei kuitenkaan ollut yksinkertainen operaatio toteuttaa, ja jopa silloin kun se tehtiin omista lähtökohdista hyökkäyksen edellä, esiintyi sekoilua ja epäselvyyksiä. Uudenmaan rakuunoiden komentaja Robert Montgomery ei esimerkiksi ollut saanut käskykirjettä, vaan oli kuullut liikekannallepanosta jälkikäteen rykmenttinsä majureilta, joille käskyt olivat menneet.³⁹⁶

³⁹³ Birck 1944, 239.

³⁹⁴ Birck 1944, 240; Screen 2007, 378.

³⁹⁵ Juva 1942, 66, 70.

³⁹⁶ Screen 2007, 376; Alanen 1964, 356.

5 RUOTUJAKOLAITOKSEN TILA

Tutkielmassa ruotujakolaitoksen organisaatio, toimintaympäristö ja yksittäisten sotilaiden elinpiiri ruodussaan rekonstruointiin tilallisina ilmiöinä. Karttoja ja pääkatselmusrullia päälähteinä käyttävässä analyysissä selvitin armeijan puustellien ja sotilastorppien sijainnin strategista merkitystä, eli sijainnista ja ympäröivistä olosuhteista johtuvia vaikutuksia järjestelmän toiminnalle suhteessa puolustussuunnitelmiin. Toisaalta tutkin sotilaiden sijainnin vaikutusta kyläyhteisön rakenteeseen ja sotilaiden ja siviilien vuorovaikutukseen.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä kysyin, *mitä sotilaallisesti merkittävää infrastruktuuria Varsinais-Suomessa oli, ja miten se vaikutti ruotujakolaitoksen toimintaan*. Rekognosointikarttoja ja aikaisemman tutkimuksen käsittelemiä puolustussuunnitelmia toisiinsa yhdistävä analyysi tutkielman toisessa luvussa osoitti, että alueen sotilaallisesti merkittävä infrastruktuuri oli pääosiltaan siviili-infrastruktuuria. Linnoituksia tai muita puolustuslaitteita ei Varsinais-Suomessa sijainnut, ja ainoa sotilaallisista lähtökohdista rakennettu kokonaisuus oli makasiinina palvellut Turun linna, jonka kunnostamiseksi vielä 1700-luvulla uhraattiin jonkin verran kruunun varoja.

Sen sijaan Varsinais-Suomessa oli elävää voimaa, ruotusotilaita maakunnassa oli yli 3000, ja näiden torpat sekä kahden rykmentin päällystäjien virkatalot muodostivat alueellisesti laajalle ulottuvan sotaväen verkoston. Varsinais-Suomessa oli myös valtakunnan tihein tieverkosto, jota kehitettiin vielä kustavilaisella ajallakin pienin täydennyksin, vaikka juuri kyseisenä ajanjaksona tiestö alkoi ulottua myös syvemmälle valtakunnan itäosan sisämaahan. Puolustussuunnitelmissa Varsinais-Suomi oli alue, jolta sotaväki piti mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti saada kokoon ja siirretyksi sinne, missä sitä tarvittiin; Helsinkiin Viaporiin tai sieltä edelleen itärajalle. Maantieverkko palveli tätä tarkoitusta hyvin. Maakunnan joukkojen strategisen tehtävän kannalta tärkein vaihe oli siis liikekannallepano; kokoontuminen ja siirtyminen sotatoimialueelle.

Puolustuksellisessa sodassa järjestelmää ei tutkimusajankohtana pantu koetukselle, eikä Kustaa III:n hyökkäyssota Venäjälle paljasta siinä mielessä, kuinka nopeasti hänen uudistamansa armeija olisi voitu saada liikkeelle yllätyshyökkäyksen sattuessa. Viitteitä tosin

antaa, että jopa näistä lähtökohdista toteutettuna liikekannallepanossa ilmeni sekoilua ja viiveitä. Kuitenkin marssiajat Helsinkiin olivat nopeampia kuin aiemmin esitetyissä Ehrens-värdin ja Stackelbergin laskelmissa. TJR alitti laskelmissa esitetyn aikamääreen reilusti eh-timällä Helsinkiin viidessä päivässä. Henkirakuunarykmentin osalta en löytänyt tutkimus-tietoa liikekannallepanon toteutuksesta. Ilmeisesti yhä voimassa olleen Stackelbergin suun-nitelman mukaan rykmentin varsinaissuomalaisen kompanioiden tuli kokoontua ja siir-tyä Helsinkiin kuten jalkaväenkin.³⁹⁷

Toinen tutkimuskysymys kuului: *Millainen laadullinen ja tilallinen kokonaisuus ruotuja-koinen komppania oli ja miten sen toimintaa organisoitiin ja johdettiin?* Miehistön rakenteessa oli molemmissa rykmenteissä henkikomppanian otoksen perusteella havaittavissa joitain muutoksia. Rakuunoille oli rauhan aikana leimallista miehistön keski-ikä kohoaminen hy-vin korkeaksi. Vuonna 1775 se oli 36, vuonna 1785 40 vuotta ja vuonna 1795 31 vuotta. Sota-aika teki joukkoon nuorennusleikkauksen: vanhat rakuunat vapautettiin palveluksesta en-nen sotaa, ja tilalle otettiin nuoremmat ja vetreämmät soturit. Samoin sotakentille liian nuo-ret volontöörit heivattiin ruoduista syrjään, ja tilalle merkittiin sotakelpoiset sotamiehet. Näin ikähaitarin ääripäät tasoittuivat sota-aikoina. Jalkaväessä keski-ikä ei kohonnut aivan yhtä korkeaksi, vaikka ikämiehiä ja volontöörejä oli myös TJR:n ruoduissa. Harmaahapsis-ten veteraanien pysymistä rakuunoiden rullissa selittää osaltaan se, että katselmuksissa he-voset olivat miehiä huomattavasti tarkemmassa syynissä.

Miehistöjen täydennyksessä varamieslaitoksen merkitys nousi tutkimusjakson loppua kohden. 1770-luvulla kuninkaan käskystä vakiinnutetun reservimiehistön kautta korvattiin etenkin rakuunakomppanian miehistä merkittävä määrä. Vuonna 1795 rullaan merkityistä sotilaista puolet oli aloittanut sotilasuransa varamiehistössä. Toisaalta myös tyhjiä vakant-tiruotuja oli kasvavissa määrin. Vakanttiruotujen varoja ohjattiin tapauskohtaisesti kruu-nun sotavaraston tai sota-akatemian kassaan.

Tilallisesti komppanioiden rekrytointialueet ulottuivat pitäjärajojen yli. Rakuuna-komppanian ruotuja sijaitsi Nauvossa, Paraisilla, Kaarinassa, Piikkiössä, Maariassa ja Rai-siossa. Jalkaväen ruodut puolestaan jakautuivat Kaarinan, Piikkiön, Paimion, Liedon ja Marttilan alueille. Edes korpraalikunnat eivät rajautuneet selkeästi pitäjiin, vaan jotkut yk-sittäisetkin ruodut saattoivat sijaita erillään muista naapuripitäjän puolella, joskus jopa erot-tavien vesistöjen takana. Sotalaitos muodosti näin erään yllirajaisen yhteyden, joka kytki eri pitäjissä asuneita sotilaita tilallisesti yhteen. Muista keskushallinnon instituutioista etenkin kirkko yhdisti pitäjiä sisäisesti pitäjänkokousten, jumalanpalvelusten, kinkerien ja muiden toimitusten kautta, mutta muodosti myös selkeitä rajoja pitäjien välille.³⁹⁸ Kyläkunnat ja pi-täjät muodostivat yksilön näkökulmasta läheisimmät paikallisyhteisöt maaseudulla. Sota-laitoksen oli pakko ylittää näitä rajoja, jotta sen osajoukot saattoivat toimia yhtenäisenä.

³⁹⁷ Juva 1942, liite 1.

³⁹⁸ Markkola et al. 2021, 72–76, 81–83.

Ruotusotaväen johtaminen näyttäytyy vahvasti tilallisena ilmiönä, kun sitä katsotaan kartalta. Korpraalikunta oli sotamiesten ja päällystön välillä tärkeä linkki. Puustellien ohella myös korpraalien ruodut erityisesti rakuunakomppanian tapauksessa oli sijoitettu siten, että korpraali kykeni pitämään yhteyttä vastuulleen kuuluneisiin sotilaisiin. Aikaisemmassa, ruodutusasiakirjoja ja sopimuksia hyödyntäneessä tutkimuksessa³⁹⁹ tunnistettu suunnitelma käsitellä korpraaliruotuja pysyvinä, puustellin kaltaisina alatasen johtamispaikkoina ei saanut empiiristä tukea. Korpraaliruotu siirtyi sotilasarvon mukana, eikä päinvastoin. Jalkaväessä korpraalikuntien keskeisin tilallinen linkki muodostui aliupseerivirkosten, eli kersanttien, lippumiesten ja majoittajien välityksellä. Joukkojen kokoontumisen kannalta myös kirkot, joiden pihamaalla harjoiteltiin perusteita, olivat tärkeitä kiinnekohtia. Siviilimaailman ja sotalaitoksen tilat kietoutuivat paikallistasolla kiinteästi yhteen.

Kolmas kysymys oli, *miten sotilastorpat oli sijoitettu ja mitä vaikutusta sijoittelulla oli järjestelmän toiminnalle tai toisaalta sotaväen ja siviiliyhteisön rinnakkaiselolle?* Sotilastorpista koostui ruotujakolaitoksen tilallinen ulottuvuus ruohonjuuritasolla. Niiden kautta sotaväki oli lähellä siviiliyhteisöä sen arjessa. Kaarinan pitäjän alueelta löytämäni sotilastorpat sijoittuivat yllättävän keskeisille ja helppopääsyisille paikoille. Suurin osa torpista oli aivan suurten valtateiden varsilla.

Vertailun vuoksi esimerkiksi harvaan asutussa Keski-Suomessa, Laukaan suurpitäjässä sotilaiden sijainti näyttäytyi toisin. Rekognosointikarttoihin on alueella merkitty sotilaiden torppia erillisillä *sold.torp*-merkinnöillä, joiden avulla niitä on suoraan tunnistettavissa. Keski-Suomeen kulki Päijänteen länsirannalla maantie, joka läpäisi nykyisen Jyväskylän kaupungin paikalla olleen pienen kappelikylän jatkaen matkaa Saarijärvelle. Tien varrella olivat majoittajan ja kersantin virkatalot Tuomio- ja Palokkajärvien välisellä kannaksella. Sen sijaan sotilastorpat sijaitsivat syrjässä tieltä. Jyväsjärven eteläpuolella oli kaksi torppaa, Survon ja Kuokkalan kylien läheisyydessä. Lisäksi Laukaan kirkonkylän kohdalla, mutta viereisen Saraaveden takana oli sotilastorppa, kuten myös vielä reilusti idempänä Kynsiveden itärannalla oli kaksi lähekkäin sijoitettua torppaa.⁴⁰⁰

Varsinais-Suomen tiheään asutuilla alueilla etäisyydet eivät kasvaneet kovin suuriksi, ja verrattain tiheä tieverkko mahdollisti myös hyvät kulkuyhteydet. Keski-Suomen kaltaisilla alueilla joukkojen yhteydenpito on luonnollisesti ottanut enemmän aikaa. Liikkuminen oli siellä pitkään perustunut vesiteihin, joita Päijänteen vesistöalueella oli runsaasti. Merkille pantavaa on, että tunnistettavat aliupseerin puustellit sijaitsivat kuitenkin uuden maantien laidassa Kaarinan sotilastorppiin rinnastettavalla tavalla. Viestintuojat ovat kyenneet hyödyntämään tieyhteyttä, joka yhtyi lopulta Kuopiosta Saarijärven kautta Kokkolaan kulkeneeseen uuteen maantiehen.⁴⁰¹ Siitä eteenpäin viestin välittäminen on ollut paikallisolut tuntevien aliupseerien vastuulla. Mekanismi lienee siis samanlainen kuin Varsinais-

³⁹⁹ Viljanti 1934.

⁴⁰⁰ Harju 2012, 383, 389, 397, 398.

⁴⁰¹ Nenonen 1999d, 244. Hevos- ja vaunuliikenteen yleistymisen loi kysyntää uusille tieyhteyksille, ja niiden myötä hevosperäinen liikkuminen levisi yhä laajemmalle. Nenonen 1999a, 318–320.

Suomessa, mittakaava ja tarvittu aika vain olivat harvaan asutuilla seuduilla paljon suuremmat.

Torpat eivät Kaarinassa sijainneet kovin kaukana myöskään kylien asutuksesta, osa torpista oli aivan kylien taloryhmän läheisyydessä. Myös Keski-Suomessa sotilastorpat suhteutuivat kyliin ja taloihin tavallisten torppien tavoin, joten suhteessa sosiaaliseen viiteryhmäänsä, jollaisena torppareita on pidettävä, sotilaat sijoittuivat yhteisöön samalla tavoin. Kylän asukkaat kykenivät näin helposti asioimaan käsityötaitoisten sotilaiden luona tarvittaessa apua pienissä käsityöaskareissa, joita heillä ei joko ollut varaa teettää pitäjänkäsi­työläisillä, tai joihin näillä ei ollut aikaa. Sotilaat myös usein löysivät puolisonsa ruotutilan tai vähintään kylän palkollisten piikojen joukosta.⁴⁰² Korpraalikuntien harjoittelu kirkon­mäellä tarjosi siviiliväestölle näkymän sotaväen palvelusarkeekin. Sotilastorppien tarkas­tuksat lisäsivät myös esivallan asiointia paikallisyhteisöissä, kun kruununvouti ja komppa­nianpäällikkö suorittivat katselmuksia sotamiehen kotioloihin⁴⁰³.

Vaikka torppien sijainti mahdollisti integraation paikallisyhteisöön, se myös toisaalta ainakin joissain tapauksissa edesauttoi sotilaiden eriytymistä omaksi ryhmäkseen yhteisön sisällä. Kaarinasta löydetyissä tapauksissa kaksi tai useampia sotilastorppia sijoittui vii­dessä paikassa lähekkäin muodostaen eräänlaisia ”sotilaskortteleita” päätien varteen. Soti­laiden perheet olivat näin läheisessä naapurussuhteessa toisiinsa, mikä edesauttoi sotilas­perheiden välistä vuorovaikutusta. Tutkimuksissa on havaittu, että etenkin 1700-luvun lo­pulla sotamiesperheiden lapset avioituivat samanlaisista taustoista tulleiden kanssa, jolloin ruotusotilaista muodostui hiljalleen suljettu ryhmänsä.⁴⁰⁴

Ruotujakoinen sotaväki oli kaikilla tasoillaan pääosan ajasta sivutoimisia sotilaita. Ruodussaan sotilaat olivat maanviljelijöitä, käsityöläisiä ja maaseudun sekatyöläisiä. Up­seeritkin saivat rauhan aikana nautiskella virkatalojensa tuotoista, joka etenkin ylemmissä sotilasarvoissa jo takasi kohtuullisen mukavan elämän. Tilanne demilitariso­i esiupseerikun­taa, jolle sodankäynti ei enää ollutkaan mahdollisuus ansaita sosiaalista ja taloudellista pää­omaa, vaan uhka perheen elannolle. Eläkejärjestelmän puuttuessa ei etenkään maattomilla upseereilla ollut muuta turvaa kuin virkatalonsa maat ja tuotot.

Hajasijoitus merkitsi sotaväen toiminnan kannalta sitä, että joukot eivät olleet yhdessä kuin harvakseltaan. Ohjesääntöjen mukaan kokoonnuttiin vuosittain komppanian ja ryk­mentin kokouksiin, mutta käytännössä näistä harjoituksista laistettiin säästösyistä. Kustavi­laisella ajalla toki harjoitustoimintaa aktivoitiin uudelleen ja järjestettiin joitain suurharjoi­tuksia, joihin koottiin jopa useampia rykmenttejä. Kuitenkin pääpaino oli korpraalikunnissa suoritettussa perusharjoittelussa. Aliupseerien puustellien, mutta myös korpraalien ruotu­jen sijainti omien joukkojensa alueilla suhteellisen keskeisellä paikalla mahdollisti

⁴⁰² Wilmi 2018, 79.

⁴⁰³ Näistä torpan katselmuksista katso esimerkiksi Ericson 2002, 164–170. Katselmuksista Suomessa on kuitenkin heikosti ja hajanaisesti aineistoa, eikä niitä ole siksi tässä tutkielmassa otettu käsittelyyn. Vuorimies 2011, 81.

⁴⁰⁴ Esim. Wilmi 2018, 82.

yhteydenpidon rykmentin hierarkiassa. Käskykirjeet tulivat meren takaa suoraan rykmenttien komentajille. Yhteistä johtoporrasta ei pääsääntöisesti Suomessa ollut. Viestit välitettiin joukon hierarkiassa alaspäin komppanianpäälliköille, jotka edelleen välittivät ne alipäällystölleen ja aina korpraaleille saakka, jotka sitten loppukädessä vastasivat yhteydenpidosta miehistöön.⁴⁰⁵

Ruotujakolaitoksen myötä sotalaitos tuli tilallisesti kiinteäksi osaksi paikallisyhteisöjä, joiden keskelle ja välille upseerien, aliupseerien ja sotilasvirkamiehistön puustellit muodostivat rauhan aikaisen, tilallisen johtamisrakenteen. Puustelleista muodostui sotilashallinnon ja siviiliväestön vuorovaikutuksen paikkoja, joissa ruotuisäntien oli sovittava sotamiehen pidosta virassa toimineen komppanian päällikön kanssa. Uuden miehen hyväksyttäminen, ruotujen täyttämistä koskevat yksityiskohdat ja niistä neuvottelemine edellyttivät asiointia kapteenin, tai henkikomppanian tapauksessa kapteeniluutnantin luona.

Tarkastelemisani pääkatselmusrullissa ei esiintynyt viitteitä erityisemmistä konfliktitilanteista ruotuisäntien ja sotalaitoksen edustajien välillä yhtä tapausta lukuun ottamatta. Henkirakuunarykmentin ruodun 87 rusthollarille kirjattiin vuoden 1775 rullaan syyte siitä, ettei hän ollut täyttänyt ylläpitovelvoitteitaan rakuunaa kohtaan. Asia vietiin rullan mukaan käräjille, ja komppanian päällikölle annettiin lupa siirtää rakuuna tilaisuuden tullen vapautuvaan ruotuun. Näin ei kuitenkaan selvästi ollut tarvinnut tehdä, sillä Johan Sedberg palveli samassa ruodussa vielä kymmenen vuotta myöhemminkin.⁴⁰⁶ Rulliin kirjatut kielteiset päätökset miehistä tai hevosista tuskin olivat ruotuisännille mieleen, mutta ainakaan sellaisia erimielisyyksiä ei niissä tapauksissa syntynyt, että asiasta olisi rullissa raportoitu. Toisinaan oli ruotuisäntien ja sotilaiden välille kuitenkin ilmennyt ristiriitoja, ja sotilaan kehnon käytöksen vuoksi sai jokunen asemies lähdöt ruodusta.⁴⁰⁷ Näitäkään tapauksia ei kuitenkaan ollut kuin yksittäisiä.

Kaikkineen ruotujakolaitoksen ja paikallisyhteisön rinnakkaiselo näyttäytyi varsin harmonisena, vaikka on lausuttu talonpoikien ja sotalaitoksen etenkin Länsi- ja Lounais-Suomessa kohdanneen ristiriitoja vähän joka käänteessä, mitä sotamiehenpitoa koskeviin kysymyksiin tuli.⁴⁰⁸ Näkemyksille riitaisista talonpojista ja hankalista upseereista ei löydy

⁴⁰⁵ Wirilander luonnehtii mekanismia kaunokieliseen tapaansa: "...joukko-osasto oli kiinteä kokonaisuus, käskyvallan ja käskynalaisuuden tiukasti vannehtima organisaatio, jossa everstin tahto yltyi pitäjältä pitäjään Ristiinan Braahenlinnasta Iisalmen Salahmiin saakka. Sinetöidyt ja sulitetut käskykirjeet kiersivät sotilaspostissa ehtimiseen. Tukholmasta tuli everstille, everstiltä komppanianpäällikölle, täältä edelleen alemmalle päällystölle ja viime kädessä korpraalikuntiin käskyjä, määräyksiä, ohjeita, tiedoksiantoja, ja niin tavoitti liikkeelle paneva paperi tai korpraalin komentava ääni vihdoin viimein sotamiehen jostakin kaskiraateilta, sahran sarvista, saunan lauteilta, tupakkimaalta." Wirilander 1989, 380.

⁴⁰⁶ SE/KrA/ Generalmönsterrullor/Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775.

⁴⁰⁷ Esimerkiksi HRR:n ruodun 39 rakuuna Michel Öfwerströmin tilalle rusthollari sai luvan hankkia uuden kelvollisen tarjokkaan, koska "denna är liderlig" (irstas). SE/KrA/Generalmönsterrullor/Livdragonregementet (yngre), Livkompaniet, 1775.

⁴⁰⁸ Katso esim. Koskimies 1966, 256: "Toiselta puolen ruotujakolaitos loi sotamiesten ja heidän ruotuisäntiensä välille melko mutkikkaita ja ärsytyksille alttiita suhteita, jotka aiheuttivat jännitystä ja heikensivät kylän ja sotamiesten välistä yhteenkuuluvuutta. Lopputuloksena näiden erisuuntaisten vektorien yhteisvaikutuksesta lienee tavallisesti ollut, että negatiivinen osoittautui voimakkaammaksi kuin positiivinen." Vertaa Vuorimies 2018, 150; Niemelä 1990, 189: "Ruotusotilaat olivat aivan tavallista

tutkielman aineistojen perusteella katetta. Torpat tai sitä vastaavat, tyydyttävät asuinolot ilmeisesti oli järjestynyt käytännöllisesti katsoen kaikille sotilaille ainakin henkikomppani-
oissa, mutta myös laajemmin Varsinais-Suomen rykmenteissä. Sitä vastoin esimerkiksi Sa-
vossa kelvollisia torppia ei ollut vielä vuonna 1775 kuin 20 prosentilla ruoduista, ja 25 pro-
senttia oli tyystin ilman torppaa.⁴⁰⁹

Muutenkin varsinaissuomalaiset näyttäytyivät kruunulle uskollisena väkenä. Kustaan
sodan alkuvaiheeseen liittyi kiinnostava episodi, jossa joukko suomalaisia upseereita ja vir-
kamiehiä niskuroi kuninkaan sotapolitiikkaa ja suoria käskyjä vastaan.⁴¹⁰ Varsinais-Suo-
men väestö asettui tässä Anjalan liittokunnan jupakassa kuninkaan taakse, ja kiirehti va-
kuuttelemaan uskollisuuttaan. Mynämäen seudun väestön nimissä lähetettiin kuninkaalle
osoitettu, 20 säätyläisen allekirjoittama ja 93 talonpojan hyväksymäksi väitetty kirjelmä,
jossa tiukasti sanouduttiin irti oppositiopolitiikasta ja annettiin täysi tuki Kustaa III:lle ja
hänen veljelleen herttua Kaaralle, koska he olivat panneet kalliin henkensä alttiiksi Suomen
puolustamisessa. Mynämäen Pyhän Laurin emäkirkon seurakuntalaiset tarjoutuivat vie-
läpä asettamaan kuninkaan alaisuuteen vapaaehtoisjoukon ja uhraamaan henkensä sekä
omaisuutensa hallitsijansa puolesta.⁴¹¹

Kaikista 1700-luvun loppua kohti tehdyistä parannuksista ja investoinneista huoli-
matta Ruotsi oli kykenemätön menestyksekkäästi puolustautumaan Venäjän sotilaallista
uhkaa vastaan. Ruotujakolaitos ei tuottanut riittävää miesvoimaa eikä mahdollistanut jous-
tavaa puolustussuunnittelua. Armeijan ja etenkin upseeriston osaaminen, mutta myöskään
varustus ei ollut riittävällä tasolla voittoisaan maasodankäyntiin. Hyökkäävä ulkopolitiikka
saattoi kuitenkin pelastaa Ruotsin päätymästä muiden suurvaltojen saaliiksi. Kustaa III:n
sota päättyi tasapeliin, ja sen seurauksena Venäjä ei hetkeen ollut sekaantumassa Ruotsin
sisäisiin asioihin.⁴¹²

Ruotujakolaitos kuitenkin vakautti paikallisyhteisöjä. Varsinaiset ja varamiesruodut
yhdessä muodostivat mittavan verkoston, joka tarjosi elannon mahdollisuuksia kasvavalle
väestölle, ja esti näin osaltaan maatonta väestöä ajautumasta kerjuulle. Järjestelmän on-
gelma oli sen täydentämisen nopea kriisiytyminen sota-ajan venyessä yhtään pidemmäksi,
sekä rauhan aikoina miehistön ukkoutuminen.⁴¹³ Toisaalta vanhat miehet saatiin vaihdet-
tua sodan kynnyksellä nopeasti etenkin varamieslaitoksen ansiosta.

maalaisväkeä. Joukkoon sopi toki levotonta ainesta [--] Pikemminkin rötöstelijöitä oli ehkä Satakunnan
ruotusotilaissa muuta väestöä vähemmän, sillä rikostuomio johti armeijasta erottamiseen.”

⁴⁰⁹ Wirilander 1989, 369–370.

⁴¹⁰ Katso Anjalan liitosta esim. Alanen 1964, 371–421.

⁴¹¹ Korkiakangas 1996, 169. Samaan aikaan on Porin pormestari Lars Sacklénin väitetty kannattaneen
Anjalan liittoa ja lukeneen avoimesti ääneen sen kirjelmiä kaupungin maistraatissa. Hän kuitenkin
vältti syytteet ja esiintyi sitten vuoden 1789 valtiopäivillä kuninkaan kannattajana. Miettinen 2014, 276.

⁴¹² Katso esim. Karonen et al. 2021, 255.

⁴¹³ Karonen et al. 2021, 248–249.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Maanmittaushallituksen uudistusarkisto (MHA)

U Uudituskartat ja asiakirjat

https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=2511371246, viitattu 6.9.2022.

Turun ja Porin lääni

Kaarina

Piikkiö

Rauman kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto

A Kirkon pääkirjat hakemistoineen

Aa Pää- ja rippikirjat

Aa1 Kaupunki- ja maaseurakunnan rippikirjat

Aa1:10 Rippikirja (1789–1794)

Riksarkivet

Krigsarkivet (SE/KrA)

Generalmonsterrullor, Arkiv med löpande volymnumrering. Saatavilla digitaalisina verkosta osoitteessa: <https://sok.riksarkivet.se/generalmonsterrullor>, viitattu 18.4.2022.

Livdragonregementet (yngre).

1773, livkompaniet. Referenskod: SE/KrA/0023/0/1085.

1785, livkompaniet. Referenskod: SE/KrA/0023/0/1087.

Åbo läns regemente

1775, livkompaniet. Referenskod: SE/KrA/0023/0/1014.

1790, livkompaniet. Referenskod: SE/KrA/0023/0/1015.

1795, första kompaniet. Referenskod SE/KrA/0023/0/1016.

1795, livkompaniet. Referenskod: SE/KrA/0023/0/1016.

1804, Masko kompaniet. Referenskod: SE/KrA/0023/0/1018.

Krigsarkivets kart- och ritningsamlingar. Saatavilla digitaalisina verkosta osoitteessa: <https://sok.riksarkivet.se/krigsarkivets-kartsamlingar>, viitattu 18.4.2022.

Finska handritade kartor

Åbo och Björneborgs län /Turku och Pori. "Projecht Charta öfwer Åbo Lähns Cavalleri med Twenne Compagnie belägne i Biörnborgz Lähn på Cavallerie Officerarnes Boställen samt Rustningzhällarnes Stom hemman..."SE/KrA/0410/D/001 (1693), bildid: K0024197_00001.

Finska rekognosceringsverket, Generalkartor

SE/KrA/0411/A/01/9 06, bildid: K0024203_00001 (Karttalehdet VI-13, VI-14, VI-15, VII-13, VII-14, VII-15, VIII-13, VIII-14, VIII-15).

SE/KrA/0411/A/01/9 09 (1781), bildid: K0024204_00001 (Karttalehdet IX-13, IX-14, IX-15, X-13, X-14, X-15).

Finska rekognosceringsverket, Bjerno socken
SE/KrA/0411/A/07/2/001/1, bildid: K0033810_00001 (Karttalehdet
VIII-16, VIII-17, IX-16, IX-17).

Toimitetut alkuperäislähteet ja lähdejulkaisut

- Alanen, Timo & Kepsu, Saulo: "Kuninkaan kartasto Suomesta 1776–1805". Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 505, Helsinki, SKS, 1989.
- Harju, Erkki-Sakari: "Kuninkaan kartasto Etelä-Suomesta 1776–1805". Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1373, Helsinki, SKS, 2012.
- Harju, Erkki-Sakari: "Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790". Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1296, Helsinki, SKS; 2010.
- Harju, Erkki-Sakari & Tiilikainen, Heikki: "Kuninkaallinen merikartasto 1791–1796". Helsinki, AtlasArt, 2009.
- Juva, Einar W.: "Verteidigungspläne Finnlands I, II, III." Documenta Historica VI–VIII. Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia, 1939, 1940, 1941.
- Roos, John E.: "Officersboställen I Finland under svenska tiden" julkaisussa Suomen sukututkimusseuran vuosikirja X 1926. Helsinki, Suomen sukututkimuseura, 1927, 174–246.
- Salonius, Georg: "Ruotzin Waldacunnan Laki 1734". Vanhan kirjasuomen korpus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, näköispainos 1984/1759. Saatavilla avoimesti verkosta osoitteessa: https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/lait/rwl1759_rdf.xml Viitattu 23.1.2023.
- Setälä, E. N. & Nyholm, M.: "Kristoffer kuninkaan maanlaki. Herra Martin suomentama". Tukholman Codex B 96, Vanhan kirjasuomen korpus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1905. Saatavilla avoimesti verkosta osoitteessa: https://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/lait/martti.ml_rdf.xml. Viitattu 23.1.2023
- Viljanti, Arvo: "Turun läänin jalkaväkirykmentin ruotujakorulla Suuren Pohjan sodan alkuajoilta", Turun Historiallinen Arkisto 5, Turun Historiallinen yhdistys, Turku, 1936, 129–246.
- Wirilander, Kaarlo: "Suomen armeijan sotilasvirkamiehistö 1718 - 1810. Virkatalonhaltijain luettelot". SHS Käsikirjoja VIII, Helsinki, SHS, 1975.
- Wirilander, Kaarlo: "Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718–1810. Virkatalonhaltijain luettelot". SHS Käsikirjoja III, Helsinki, SHS, 1953. Saatavilla digitaalisesti verkosta: <https://www.doria.fi/handle/10024/167552> (viitattu 25.1.2023).

Tietokannat ja muut verkkolähteet

- Adelsvapen-wikisivusto, Genealogi.
https://www.adelsvapen.com/genealogi/Wallenstierna_nr_1034, viitattu 17.11.2022.
- Heikki Rantatupa historialliset kartat -portaali
Historialliset kartat > Sotilaskartat > Rekognosointikartat 1776–1805. Saatavilla digitaalisesti verkossa:
<https://expo.oscapps.jyu.fi/s/vanhakartta/page/rekognosointikartat-1776-1805>, viitattu 8.3.2023.

Svenskt biografiskt lexikon

Lode, släkt, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9636>, Svenskt biografiskt lexikon (art av HG-m), viitattu 24.4.2023.

SUOMEN ARMEIJAN UPSEERISTO JA ALIUPSEERISTO 1718-1810 / Virkatalohaltijain luettelo - Förteckningar över boställsinnehavare. Käyttäjän luoma kartta, Räisä, Hannu 2022-, https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=18Jvy8q-3tfeSZMr-KtdzrDTA_Nx66O8N&ll=60.43937840593459%2C22.369997973158014&z=11. Viitattu 5.1.2023.

Tutkimuskirjallisuus

- Aarnio, Jouni: "Paikkatietojärjestelmät ja historiallinen karttamateriaali" teoksessa Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55, Jyväskylä, Kampus Kustannus, 2000, 117–128.
- Alanen, Aulis J.: "Suomen historia IX. Suomen historia vapaudenajalla". Porvoo/Helsinki, WSOY, 1963.
- Alanen Aulis J.: "Suomen historia X. Suomen historia kustavilaisella ajalla". Porvoo/Helsinki, WSOY, 1964.
- Anderberg, Göran: "Till frågan om varför Gustaf III gick i krig mot Ryssland" julkaisussa Historisk Tidskrift för Finland, 100, 1/2015, 44–66. Saatavilla avoimesti verkossa: <https://journal.fi/htf/article/view/59207> (viitattu 21.2.2023).
- Artéus, Gunnar: "Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige". Militärhistoriska studier 6, Stockholm, Militärhistoriska Förlaget, 1982.
- Ayers, Edward L.: "Turning towards Place, Space and Time" in Bodenhamer David J. & Corrigan, John & Harris, Trevor M. (ed.) "The Spatial Humanities: GIS and the future of Humanities Scholarship", 1–13. Bloomington, University of Indiana Press, 2010.
- Bavaj, Riccardo: "Introduction: Spatial history. An expansive field" in Bavaj & Lawson & Struck (eds.) Doing Spatial History. The Routledge Guides to Using Historical Sources, London/New York, Routledge, 2022.
- Birck, Erick Ludvig: "General Tolls krigsplan år 1788. Dess utförande och sammanbrott". Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 296, Väitöskirja, Åbo Akademi, Helsinki, Svenska litteratursällskapet i Finland, 1944.
- Blomqvist, Sixten: "I kronans tjänst. Pargasdragoner i Kungl. Indelta Livdragonregementet 1721–1791 och spåren av deras boplatser idag". Pargas Hembygdsförenings publikationer 10, Pargas, Pargas Hembygdsförening, 1988.
- Bodenhamer, David J.: "Chasing Bakhtin's Ghost. From Historical GIS to deep mapping" in Gregory & DeBats & Lafreniere (red.) The Routledge Companion to Spatial History. New York, Routledge, 2020/2018.
- Elio, Keijo: "Otto Kaarle von Fieandt – suomalainen upseerikouluttaja". Historiallisia tutkimuksia 91, Helsinki, SHS, 1973.
- Ericson, Lars: "Svenska knektar. Indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred". Lund, Historiska media, 2002.

- Fogelberg, Paul: "Tieverkon luonnonmaantieteellinen tausta" teoksessa Fogelberg & Lehtipuu & Viertola (toim.) Suomen teiden historia 1. Helsinki, Tie- ja vesirakennushallitus, 1974, 9-34.
- Gadamer, Hans-Georg: "Hermeneutiikka: Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa", suom./toim. Ismo Nikander saksankielisistä alkuteoksista *Gesammelte Werke 2 & 4*, Tübingen 1986/1987. Tampere, Vastapaino, 2004.
- Gustafsson, Sofia: "Ruotusotilaiden vaimot ja lesket 1721-1808" teoksessa Miettinen & Viitaniemi (toim.) Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600-1800, Historiallisia tutkimuksia 278, Helsinki, SKS, 2018, 165-201.
- Harju, Erkki-Sakari: "Suomen sotilaskartoitus 400 vuotta". Helsinki, AtlasArt, 2016.
- Hatakka, Sampsa: "The Supply Challenges of the Swedish Army during the Russo-Swedish war of 1741-1743", in Talvitie & Granqvist (eds.) *Civilians and military supply in early modern Finland*. Helsinki, Helsinki University Press, 2021, 177-202.
- Howard, Michael: "War in European History". Oxford, Oxford University Press, 2009/1976.
- Huhtamies, Mikko: "Maan mitta. Maanmittauksen historia Suomessa 1633-2008". Helsinki, Maanmittauslaitos & Edita, 2008.
- Huhtamies, Mikko: "Sijaissotilasjärjestelmä ja väenotot. Taloudellis-sosiaalinen tutkimus sijaissotilaiden käytöstä Ala-Satakunnan väenotoissa vuosina 1631-1648". Väitöskirja, Helsinki, Helsingin yliopisto, 2000.
- Hyrkkänen, Markku: "Historiallinen metodi" teoksessa Hokkanen & Laine-Frigren & Särkkä (toim.) *Matkoja aatehistoriaan*. JYY julkaisusarja 101, Jyväskylä, Kampus Kustannus, 2017, 30-59.
- Ikonen, Risto: "Åbo-tidningar 1771-1808 ja kasvattava yhteiskunta. Kasvatuksen maailma kustavilaisen kauden turkulaislehdessä". Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 38. Joensuu 1997, 335.
- Ilmakunnas, Johanna: "Aineellinen maailma" teoksessa Haikari & Hakanen & Lahtinen & Snellman (toim.) *Aatelin historia Suomessa*. Helsinki, Siltala, 2020, 269-296.
- Jutikkala, Eino: "Maatalouspolitiikka" teoksessa Rasila & Jutikkala & Mäkelä-Alitalo (toim.) *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aikaesihistoriasta 1870-luvulle*. Helsinki, SKS, 2003.
- Jutikkala, Eino: "Suomen historian kartasto". Suomen tiedettä 2, Porvoo/Helsinki, WSOY/ Suomalainen tiedeakatemia, 1959.
- Jutikkala, Eino: "Suomen talonpojan historia". 2. uudistettu laitos, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 257, Helsinki, SKS, 1958.
- Jutikkala, Eino: "Vapaudenaika" teoksessa Korhonen (toim.) *Suomen historian käsikirja I*. Porvoo/Helsinki, WSOY, 1949, 499-589.
- Jutikkala, Eino (& Osmonsalo, Erkki K.): "Kustavilainen aika" teoksessa Korhonen (toim.) *Suomen historian käsikirja I*. Porvoo/Helsinki, WSOY, 1949, 590-688.
- Juva, Einar W.: "Suomen puolustus 1721-1808". Esitelmä Suomen Sotatieteellisessä Seurassa 14.4.1935. Saatavilla verkosta file:///C:/Users/Santeri/Documents/KOULU/JYU/Historia/Historian%20syvent%C3%A4v%C3%A4t%20opinnot/HISS2005_Maisterintutkielma/Oma%20tutkimus/Kirjallisuus/Juva_1935.pdf (viitattu 21.4.2023).

- Juva, Einar, W.: "Suomen puolustuskysymys pohjoismaisen kriisin aikana 1700-luvun keskivaiheilla". Turun historiallinen arkisto 6, Turku, Turun historiallinen yhdistys, 1937.
- Juva, Einar W.: "Suomen tie Uudestakaupungista Haminaan 1721–1808. Historiallinen tutkielma". Helsinki, Otava, 1947.
- Juva, Juhani: "Suomen puolustuskysymys elokuun vallankaappauksesta 1772 sodan puhkeamiseen kesällä 1788". Turun historiallinen arkisto 8, Turku, Turun historiallinen yhdistys, 1942.
- Juvelius, Einar W.: "Kenraalikuvernööri G. Fr. v. Rosen Suomen varamieslaitoksen järjestäjänä". Helsinki, SHS, 1924.
- Juvelius, Einar W.: "Piirteitä Turun ja Porin läänin sotalaitoksesta ison-vihan jälkeisenä vuosikymmenenä". Historiallinen Arkisto 24, Helsinki, SHS, 1914.
- Juvelius, Einar W.: "Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721–1741". Väitöskirja, Helsingin yliopisto, Kokkola, 1920.
- Järvinen, Jari: "Teemakartat tutkijan apuvälineinä" teoksessa Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55, Jyväskylä, Kampus Kustannus, 2000, 129–140.
- Kalela, Jorma: "Historiantutkimus ja historia". Helsinki, Gaudeamus, 2000.
- Karonen, Petri: "Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809". 3. painos, Helsinki, WSOY, 2008.
- Karonen, Petri: "Sotilasura ja akordijärjestelmä" teoksessa Haikari & Hakanen & Lahtinen & Snellman (toim.) Aatelin historia Suomessa. Helsinki, Siltala, 2020, 302–305.
- Karonen, Petri & Räihä, Antti & Villstrand, Nils-Erik & Voutilainen, Miikka: "Yhteiskunnan kestävyys koetuksella: resilienssi ja sen tekijät" teoksessa Karonen & Villstrand & Haapala (toim.) Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa I, Rakenteet ja instituutiot. Tampere, Vastapaino, 2021, 231–261.
- Keskisarja, Teemu: "Hattujen sota". Helsinki, Siltala, 2022.
- Kipping, Matthias & Wadhvani, Daniel R. & Bucheli, Marcelo: "Analyzing and Interpreting Historical Sources: A Basic Methodology" in Bucheli & Wadhvani (eds.) Organizations in Time: History, Theory, Methods. Oxford, Oxford University Press, 2014.
- Korkiakangas, Onni: "Varsinais-Suomen historia VI,5. Sotilasrasitus Varsinais-Suomessa 1617–1809". Turku, Varsinais-Suomen liitto, 1996.
- Koskimies, Yrjö-Sakari: "Hallinto ja oikeuslaitos IV. Sotalaitos" teoksessa Jutikkala ym. (toim.) Hämeen historia 3.1. Karisto, Hämeenlinna, 1966, 239 - 259.
- Koskinen, Pekka: "Hämeen linna Ruotsin puolustuksen osana kevään 1773 kriisin aikana" teoksessa Niemelä (toim.): Niin tuli sota maahan! Sotien ja sotalaitoksen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan. Turun historiallinen arkisto 49, Turku, Turun historiallinen yhdistys, 1995, 189–208.
- Koskinen, Pekka: "Hämeen linnan linnoittaminen kustavilaisella ajalla 1772–1808". Väitöskirja, Tampere, Tampereen yliopisto, 2007.
- Lahtinen, Anu: "Maintenance of Armies and Its Impact on Rural Everyday Life: Local Experiences 1550–1750" in Talvitie & Granqvist (eds.) Civilians and military supply in early modern Finland. Helsinki, Helsinki University Press, 2021, 203–226.

- Laine, Kirsi: "Halkomatta paras. Perinnönjako ja maatilan halkominen Lounais-Suomessa 1700–1900" julkaisussa *Genos*, vol. 93, 3/2022, 132–145.
- Laine, Kirsi: "Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko Lounais-Suomessa 1750–1850". Väitöskirja, Turun yliopisto, Loimaa, Suomen maatalousmuseo Sarka, 2020.
- Laitinen, Kari: "Piipareita, klarinetinpuhaltajia ja musikantteja. Sotilassoittajat Suomessa ruotsinajan lopulla". *Studia musicologica Universitas Helsingiensis* 30, Väitöskirja, Helsinki Helsingin yliopisto, 2020.
- Lamberg, Marko: "Introduction: Mapping Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe" teoksessa Lamberg & Hakanen & Haikari (eds.) *Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe*. Falun, Nordic Academic Press, 2011, 11–26.
- Lamberg, Marko & Mäkinen, Minna & Uotila, Merja: "A Rural Living Sphere" teoksessa Lamberg & Hakanen & Haikari (eds.) *Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe*. Falun, Nordic Academic Press, 2011, 289–318.
- Lappalainen, Jussi T.: "Aseet ja taistelut. Sotataidon kolme vuosituhatta". Helsinki, Otava, 1989.
- Lappalainen, Jussi T.: "Kuninkaan viimeinen kortti. Viipurinlahden ja Ruotsinsalmen meritaistelut 1790". Helsinki, SKS & AtlasArt, 2011.
- Lappalainen, Jussi T.: "Kustaa III:n maasota. Savo ja Kymenlaakso 1788–1790." *Historiallisia Tutkimuksia* 265, Helsinki, SKS, 2014.
- Lappalainen, Jussi T.: "Sadan vuoden sotatie. Suomen sotilaat 1617–1721". *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 823, Helsinki, SKS, 2001.
- Lehto, Ture: "Pargasbygdens historia II. Pargasbygdens historiska öden intill 1865". 2. painos. Pargas stad, Parainen, 1981/1959.
- Markkola, Pirjo & Räihä, Antti & Koskinen, Ulla & Hiljanen, Mikko: "Varhaismoderni paikallisyhteisö hallinnon ja toiminnan tilana" teoksessa Markkola & Niemi & Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa II, Yhteisöt ja identiteetit*. Tampere, Vastapaino, 2021, 65–98.
- Mels, Tom: "Rumslig metod" i Gustavsson & Svanström (red.) *Metod: Guide för historiska studier*. Lund, Studentlitteratur, 2018, 275–303.
- Nenonen, Marko: "Kulkijan taival" teoksessa Mauranen (toim.) *Maata, jäätä, kulkijoita: Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*. Helsinki, Edita, 1999a, 274–333.
- Nenonen, Marko: "Maitse vai vesitse – kulkemisen peruskysymys 1550–1800" teoksessa Mauranen (toim.) *Maata, jäätä, kulkijoita: Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*. Helsinki, Edita, 1999b, 144–166.
- Nenonen, Marko: "Tien synty" teoksessa Mauranen (toim.) *Maata, jäätä, kulkijoita: Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*. Helsinki, Edita, 1999c, 334–367.
- Nenonen, Marko: "Vesiltä pyörille – suuret maantiet 1550–1800" teoksessa Mauranen (toim.) *Maata, jäätä, kulkijoita: Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*. Helsinki, Edita, 1999d, 167–273.
- Niemelä, Jari: "Ruotuarmeijan merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa" teoksessa Niemelä (toim.): *Niin tuli sota maahan! Sotien ja sotalaitoksen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan*. Turun historiallinen arkisto 49, Turku, Turun historiallinen yhdistys, 1995, 209–230.

- Niemelä, Jari: "Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa". Väitöskirja, Historiallisia tutkimuksia 157, Helsinki, SHS, 1990.
- Nikula, Oscar: "Augustin Ehrensvärd". Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 380, Helsinki, Söderströms, 1960.
- Nikula, Oscar: "Turun kaupungin historia 1721–1809", 1. nide. Turku, Turun kaupunki, 1970.
- Norman, Hans: "Den svenska skärgårdsflottan 1700–1824. Uppbyggnad, militär användning och förankring i samhället – en inledande översikt" teoksessa Norman (toim.) Skärgårdsflottan. Lund, Historiska Media, 2000, 9–34.
- Paulaharju, Jyri: "Sotilaskartat" teoksessa Rantatupa (toim.) Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55, Jyväskylä, Kampus Kustannus, 2000, 97–116.
- Pousar, Jarl: "Släkten Kepplerus-Keppler" julkaisussa Genos, s. 104–116, Suomen Sukututkimusseura, 1973. Viitattu 29.4.2021 osoitteessa: https://www.genealogia.fi/genos-old/44/44_104.htm#13.
- Pylkkänen, Ali: "Talonpojan vainiolta sotilaan ruokapöytään. Tilojen ja niiden verojen osoittaminen sotilaille ja heidän perheille Suomessa 1636–1654". Väitöskirja, Bibliotheca historica 17, Helsinki, SHS, 1996.
- Rantatupa, Heikki (toim.): "Kartta historian lähteenä". Jyväskylä, Kampuskustannus, 2000.
- Rantatupa, Heikki: "Varhaisimmat maantieteelliset kartoitukset" teoksessa Rantatupa & Teeriaho (toim.) Peruskarttamme pitkä polku. Helsinki, Maanmittauslaitoksen Topografit ry & AtlasArt, 2011.
- Roiko-Jokela, Heikki: "Historiallinen kartta-aineisto paikkatietojärjestelmässä. Padasjoen karttakuva 1750-luvulla" teoksessa Ahonen & Karonen, & Nummela & Ojala & Vilkuna (toim.) Toivon historia. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, HELA, 2003, 423–442.
- Roiko-Jokela, Heikki & Junnila, Heikki: "Ihmisen, luonnon ja kulttuurin vuorovaikutus Päijänteen seudun kartoissa 1500–2000" teoksessa Lönnqvist & Kuhanen (toim.) Päijänne – elämän vesi. Jyväskylä, Atena, 2007, 54–123.
- Santavuori, Martti: "Suomen sotahistoria sekä katsaus yleisen sotataidon historian tärkeimpiin vaiheisiin". Helsinki, Otava, 1941.
- Sarkamo, Ville: "Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa". Jyväskylä Studies in Humanities 167, väitöskirja, Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 2011.
- Screen, J. E. O.: "The Army in Finland During the last Decades of Swedish Rule (1770–1809)". Helsinki, SKS, 2007.
- Screen, J. E. O.: "The Queen Dowager's Life Regiment in Finland 1772–1808". Helsinki, SKS, 2010.
- Soininen, Arvo M.: "Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle.". Historiallisia tutkimuksia 96, Helsinki, Suomen Historiallinen Seura, 1974.
- Strang, Jan: "Suomen kartan historia 1532–2005". Helsinki, Antiikki-Kirja, 2020.
- Strang, Jan: "Venäjän Suomi-kuva. Venäjä Suomen kartoittajana 1710–1942". Helsinki, Antiikki-Kirja, 2014.

- Säihke, Irja: "Varsinais-Suomen historia V,5: Varsinais-Suomen maanviljelys ja karjanhoito 1500-luvulla". Turku, Varsinais-Suomen historiantutkimusyhdystys ry, 1963.
- Tandefelt, Henrika: "Gustaf III inför sina undersåtar. Konsten att härska och politikens kulturhistoria". Väitöskirja, Helsinki, Helsingin yliopisto, 2007.
- Tandefelt, Henrika: "Konsten att härska. Gustaf III inför sina undersåtar". Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 706, Helsinki, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2008.
- Thisner, Fredrik: "Indelta inkomster. En studie av det militära indelningsverket 1721–1833". Studia Historica Upsaliensia 250, Uppsala, Uppsala universitetet, 2014.
- Thisner, Fredrik: "Militärstatens arvegods. Officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca 1720–1800". Väitöskirja, Studia Historica Upsaliensia 230, Uppsala, Uppsala universitetet, 2007.
- Uotila, Merja: "Käsityöläinen kyläyhteisön jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810 – 1840." Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 2014.
- Uotila, Merja: "Maaseutukäsityöläisten sosiaalinen asema ja keskinäinen hierarkia esimodernissa Suomessa" teoksessa Miettinen & Viitaniemi (toim.) Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800, Historiallisia tutkimuksia 278, Helsinki, SKS, 2018, 98–126.
- Viertola, Juhani: "Kustavilaisen ajan maantierakennukset". Turun yliopiston julkaisuja, Scripta Lingua Fennica Edita 27, Turku, Turun yliopisto, 1980.
- Viertola, Juhani: "Yleiset tiet Ruotsinvallan aikana" teoksessa Fogelberg & Lehtipuu & Viertola (toim.) Suomen teiden historia 1. Helsinki, Tie- ja vesirakennushallitus, 1974, 35–129.
- Viljanti, Arvo: "Vakinaisen sotamiehenpidon soveltaminen Suomessa 1600-luvun lopulla erityisesti silmälläpitäen Turun läänin jalkaväkirykmenttiä". Väitöskirja, Turku, Turun yliopisto, 1935.
- Viljanti, Arvo: "Vakinaisen sotamiehenpidon soveltaminen Suomessa 1600-luvun lopulla II. Uudenmaan–Hämeen lääni". Turun yliopiston julkaisuja, sarja B: 25, Turku, Turun yliopisto, 1940.
- Vilkuna, Kustaa H. J.: "Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta". Historiallisia Tutkimuksia 229, Helsinki, SKS, 2005.
- Villstrand, Nils-Erik: "Anpassning eller protest : lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620-1679", väitöskirja. Turku/Parainen, Åbo akademins förlag: Tidningsbokhandeln, ditr, 1992.
- Vuorimies, Heikki: "Laukaan ruotusotamiehet: vuodesta 1710 Ruotsin valtakauden loppuun". Jyväskylä, H. Vuorimies, 1990.
- Vuorimies, Heikki: "Jyväskylän seudun ruotusotamiehet: vuodesta 1710 Ruotsin valtakauden loppuun". Jyväskylä, H. Vuorimies, 1989.
- Vuorimies, Heikki: "Ruotusotilaat osana maaseutuväestöä ja pitäjäyhteisöjen työvoimaa" teoksessa Miettinen & Viitaniemi (toim.) Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800, Historiallisia tutkimuksia 278, Helsinki, SKS, 2018, 127–164.
- Vuorimies, Heikki: "Ruotusotilaiden tutkiminen". Suomen Sukututkimusseuran oppaita 1, Helsinki, Suomen Sukututkimusseura, 2011.

- Vuorimies, Heikki: "Sotilasrykmenttien pääkatselmusrullat" teoksessa Impola & Frigren & Karonen & Roitto & Rähä (toim.) Vanhojen käsialojen lukuopas. Helsinki, Gaudeamus, 2021, 141-144.
- Vuorimies, Heikki: "Suuren Pohjan sodan jälkeen Hämeeseen siirretyt ruotsalaisotilaat noin vuoteen 1760". Jyväskylä Studies in Humanities 258, väitöskirja, Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 2015.
- Wilmi, Jorma: "Maaseudun palkolliset ja heidän mahdollisuutensa sosiaalisen aseman nousuun 1700-luvun jälkipuoliskolla" teoksessa Miettinen & Viitaniemi (toim.) Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600-1800, Historiallisia tutkimuksia 278, Helsinki, SKS, 2018, 51-97.
- Wirilander, Kaarlo: "Savon historia III: Savo kaskisavujen kautena 1721 - 1870", 2. painos. Kustannuskiila Oy, Kuopio, 1989/1908.
- Wirilander, Kaarlo: "Suomen upseeristo 1700-luvulla: sosiaalis-historiallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisesta upseeristosta". Historiallisia tutkimuksia 33-34, Helsinki, SHS, 1950.
- Wuokko, Maiju: "Markkinatalouden etujoukot. Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970-1980-lukujen Suomessa". Väitöskirja, Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 41, Helsingin yliopisto, Helsinki, 2016.
- Ågren, Sven: "Karl XI:s indelningsverket för armén". Väitöskirja, Uppsala, Uppsala universitetet, 1922.

LIITTEET

Liite 1: Sotilasarvot ruotujakoisessa rykmentissä.

Sulkeissa alkuperäisaineistossa tyypillisimmin esiintynyt ruotsinkielinen kirjoitusmuoto.

Jalkaväen sotilasarvot

Esiupseerit:

Kenraalit	(general, generallieutenant, generalmajor)
Eversti	(öfwerste)
Everstiluutnantti	(öfwerstelieutenant)
Majuri	(major)

Komppaniaupseerit:

Kapteeni*	(capitain)
Rykmentin- majoitusmestari	(regements- qvartermästare)
Luutnantti	(lieutenant)
Vänrikki**	(fändric)
Adjutantit	(aduitant)

Aliupseerit:

Vääpeli	(fältwäbel)
Kersantti	(sergeant)
Lippumies	(förare)
Majoittaja	(fourier)
Varusmestari	(rustmästare)
Korporaali	(corporal)
Varakorporaali	(vice-corporal)

Ratsuväen poikkeavat sotilasarvot

Ratsumestari (ryttmästare)

Kornetti (cornette)

*Lisäksi alikapteeni (stabscapitain) sijoittui luutnanttien ja kapteenien väliin.

**Lisäksi alivänrikki (stabsfändric) sijoittui virkaiältään nuorimman vänrikin alapuolelle.

(Lähteet: Ericson 2002; Screen 2007; Wirilander 1953 ja tutkielmassa käytetyt pääkatselmusrullat)